

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК З ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

м. Мелітополь, 2010

Навчальний посібник з екологічного права України.

Укладач: Гапотій В.Д.,

тема № 16: Попазова О.В. аспірант МДПУ.

Мелітополь: ТДАТУ, 2008. 175 с.

Навчальний посібник містить важливі питання охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, їх відновлення та відтворення, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини.

Навчальний посібник дає можливість студентам вищого навчального закладу отримати знання щодо приналежності природних ресурсів, використання природо користувачами екологічних об'єктів, екологічної безпеки, відтворення та відновлення природних об'єктів та інших питань, які нерозривно пов'язано з навколишнім природним середовищем.

У ньому студент як денної, так і заочної форми навчання може знайти інформацію щодо здійснення в Україні екологічної політики, спрямованої на збереження безпечного для існування людини та живої й неживої природи навколишнього середовища, захисту життя та здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства й природи, державної екологічної програми, її фінансування та правової охорони окремих об'єктів навколишнього природного середовища.

Навчальний посібник призначений для студентів вищих навчальних закладів неюридичних спеціальностей.

Рецензенти:

1. Лисенко В.І. доктор біологічних наук, професор, проректор з навчальної роботи Мелітопольського інституту екології та соціальних технологій університету "Україна";

2. Куракін О.М. кандидат юридичних наук, ст. викладач кафедри теорії та історії держави і права Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Рекомендовано вченою радою Таврійського державного агротехнологічного університету, протокол №__ від _____ 2008 року.

ЗМІСТ

Передмова	4
Тема 1. Поняття, зміст та система екологічного права	7
Тема 2. Право власності на природні ресурси та право природокористування	12
Тема 3. Державні органи України, які здійснюють функції з охорони природи	20
Тема 4. Еколого-юридична відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища	27
Тема 5. Правові засади забезпечення екологічної безпеки громадян	33
Тема 6. Правове регулювання використання, відтворення та охорони природних ресурсів	38
Тема 7. Правова охорона природно-заповідного фонду України	43
Тема 8. Науково-методологічна основа міжнародного екологічного права	47
Тема 9. Правове регулювання охорони курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон	50
Тема 10. Екологічні права та обов'язки громадян	54
Тема 11. Економіко-правовий механізм природокористування й охорони Н.П.С.	56
Тема 12. Право землекористування	59
Тема 13. Правове використання рослинного світу	63
Тема 14. Право лісокористування та його охорона	66
Тема 15. Право використання тваринного світу	70
Тема 16. Право користування природно-заповідним фондом України	74
Тема 17. Правова охорона атмосферного повітря	77
Тема 18. Правова охорона навколишнього природного середовища в населених пунктах та окремих галузях економіки	80
Тема 19. Проблеми фінансування цільових екологічних програм в Україні	84
Плани семінарських (практичних) занять	95
Навчальні посібники	98
Нормативно-правові акти з курсу “Екологічне право”	98
Додаток № 1 Закон України про охорону навколишнього природного середовища (витяг)	99

Додаток № 2 Закон України про охорону атмосферного повітря (витяг)	101
Додаток № 3 Водний кодекс України (витяг)	103
Додаток № 4 Лісовий кодекс України (витяг)	105
Додаток № 5 Закон України про тваринний світ (витяг)	107
Додаток № 6 Закон України про рослинний світ (витяг)	109
Додаток № 7 Закон України про Червону книгу України	110
Додаток № 8 Постанова КМУ про затвердження Положення про зелену книгу України	118
Додаток № 9 Земельний кодекс України (витяг)	120
Додаток № 10 Закон України про зону надзвичайної екологічної ситуації	121
Додаток № 11 Закон України про охорону земель (витяг)	128
Додаток № 12 Закон України про відходи (витяг)	129
Список рекомендованої літератури	131

ПЕРЕДМОВА

Взаємодія суспільства та природи – об’єктивно існуюче явище. Природа як сукупність органічних і неорганічних утворень виникла раніше, ніж суспільство, яке є породженням природи. Природа розвивається за об’єктивними законами, тоді як суспільство функціонує на основі законів соціального розвитку.

Процес взаємодії суспільства й природи здійснюється на основі певних закономірностей. Перш за все, суспільство не може існувати без природи, оскільки природні блага забезпечують життєдіяльність людини. У свою чергу й природа потребує діяльності суспільства, зокрема, використані суспільством ресурси (грунт, води, ліси тощо.) повинні відтворюватися й відновлюватися. Ці процеси відбуваються як природним шляхом, так і штучними заходами з активною діяльністю людини, при якій виникають певні суспільні екологічні відносини, що регулюються правовими приписами.

У сучасних умовах, коли проблеми взаємодії людини й природи набувають значення загальнонаціональних пріоритетів, сформувалася й отримала своє конституційне закріплення відносно нова функція держави – екологічна, спрямована на гармонізацію відносин суспільства й природи, забезпечення оптимального врахування економічних та екологічних інтересів суспільства за безумовної першості екологічних. Стаття 16 Конституції України встановила, що забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду українського народу є обов’язком держави. Реалізація цієї функції держави здійснюється в тому числі й через освітню діяльність у вищих навчальних закладах яка повинна забезпечувати раціональне природокористування, охорону довкілля, цілеспрямоване управління довкіллям в інтересах суспільства.

Серед завдань викладачів екологічного права у вищих навчальних закладах, і передусім агропромислового комплексу, ключовим є підвищення відповідальності кожного громадянина України в тому числі й студентів за стан навколишнього природного середовища, засвоєння практичних правових екологічних навичок майбутніми спеціалістами. Загальна проблема підвищення якості освіти з усіма її передумовами успішно буде вирішуватися тільки тоді, коли студент уже з першого року навчання буде знати основи права, в тому числі й екологічного, буде мати можливість реалізувати своє конституційне право на безпечне для життя й здоров’я довкілля через виконання головного конституційного обов’язку як громадянина України – не заподіювати шкоду природі, відшкодовувати завдані ним збитки.

Той вищий навчальний заклад, який зможе вирішити комплекс цих проблем, буде значно ближчим до вирішення завдання інтеграції в європейську систему вищої освіти і, головне, до відповідності екологічним реаліям сучасного світу.

Підготовка даного навчально-методичного посібника викликана зростаючим інтересом з боку студентів вищих навчальних закладів неюридичного профілю до проблем захисту навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, у тому числі в нашому мелітопольському регіоні, необхідністю добротних та якісних знань.

Посібник охоплює важливі питання щодо основних інститутів екологічного права. Він дає можливість отримати знання щодо процесів управління природокористуванням та охороною довкілля, правового забезпечення екологічної безпеки, економіко-правового механізму природокористування й охорони навколишнього природного середовища, відповідальності за порушення екологічного законодавства та правової охорони окремих об'єктів екологічного права. У ньому містяться матеріали про здійснення в Україні екологічної політики, фінансування екологічних заходів, роботу природоохоронної прокуратури тощо.

Зміст навчального посібника відповідає завданням та вимогам навчальних програм з курсу “Екологічне право”. Матеріал викладено стисло в тезовій формі. Структура та зміст посібника забезпечують належну теоретичну базу й методичну зручність для самостійної підготовки студентів вищих навчальних закладів неюридичного профілю.

Навчально-методичний посібник буде корисний також учням загальноосвітніх шкіл, гуманітарних гімназій, ліцеїв, які вивчають курс “Правознавство”, “Основи права” та “Основи екологічного права”, а також усім, кого цікавить питання охорони навколишнього природного середовища.

Кандидат юридичних наук

В.Д. Гапотій.

**УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ,
ВИКОРИСТАНІ У НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОМУ ПОСІБНИКУ**

1. К.У. - Конституція України.
2. АРК - Автономна Республіка Крим.
3. Н.П.С. - навколишнє природне середовище.
4. ОВС - органи внутрішніх справ.
5. ЗКУ - земельний кодекс України.
6. ВКУ - водний кодекс України.
7. ЛКУ - лісовий кодекс України.
8. КУпН - кодекс України про надра.
9. ККУ - кримінальний кодекс України.
10. ЦКУ - цивільний кодекс України.
11. КУпАП - кодекс України про адмін. правопорушення.
12. НПА - нормативно-правовий акт.
13. КМУ - Кабінет Міністрів України.
14. ЧКУ - Червона книга України.
15. ЗКУ - Зелена книга України.

ТЕМА 1

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

1. Екологічне право України як наука, навчальна дисципліна і сфера практичної діяльності.
2. Наукові засади формування екологічного права.
3. Предмет, джерела і система екологічного права.

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід’ємна умова сталого економічного та соціального розвитку нашої держави.

З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої й неживої природи навколишнього середовища, захист життя й здоров’я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної (паритетної) взаємодії суспільства й природи, охорону, раціональне використання та відтворення природних ресурсів.

Одним із провідних чинників екологічної культури нації є система природокористування. Основною метою природокористування в Україні було й на сьогодні є орне землеробство. Найбільш драматичних змін природокористування в Україні зазнало наприкінці 19-го – початку 20-го сторіччя при бурхливому промисловому зростанні та зміна структур землекористування. (століпінська реформа).

У шістдесяті роки 20-го сторіччя законодавець прийняв низку природоохоронних нормативно-правових актів. Але більшість із них вступали в суттєву суперечність із реальною практикою планового соціалістичного господарювання.

Проблеми природокористування прагнули вирішувати за допомогою не екологічних, а адміністративних заходів.

Незалежній Україні дісталася тяжка спадщина. Проблеми сьогодення – це прямий наслідок безладного промислового розвитку :

- безмірної експлуатації природних ресурсів;
- нехтування законами природи й елементарними потребами людей.

Вперше право громадян України на сприятливе довкілля було проголошено у Декларації про державний суверенітет України.

Основний закон України – Конституція (ст. 3) зазначає, що людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Таким чином захист людини, охорона її життя й здоров’я від негативного впливу навколишнього середовища є пріоритетним напрямком державної політики, в тому числі в галузі екологічної безпеки та охорони довкілля .

Провідні спеціалісти справедливо зазначають, що вищезначені проблеми сьогодні стали найважливішими, оскільки вони набули глобального характеру. Від їх вирішення залежить подальше існування людства, при цьому вони актуальні для всіх країн світу, у тому числі й для України.

Здоров'я нації є одним із показників цивілізованості держави та відображає соціально-економічний стан суспільства та його динамічний розвиток. Забруднення природи уже призвело до порушення рівноваги в біосфері та стало суттєвою проблемою сьогодення. Встановлено, що населення багатьох міст і сіл України піддається дії чинників навколишнього середовища в рівнях, що перевищують граничнодопустимі величини та негативно впливають на стан здоров'я.

Є прогнози спеціалістів, які вказують на те, що до 2010 року суттєво зміниться довкілля в ряді регіонів України, що спричинить посилення несприятливих тенденцій у зміні здоров'я людей, яке полягає у більш тяжкому перебігу захворювань, хронізації патології, збільшенні класів хвороб тощо.

Погіршення стану здоров'я людей країни за останні роки проявляється в медико-демографічних показниках: смертність населення України стала перевищувати народжуваність майже удвічі. Наприклад, за дев'ять місяців 2007 року у місті Мелітополі народилося 1054 немовляти, а померло 2764 особи.

Тому в наукових дослідженнях та освітній роботі в галузі екології й права, розглядаються питання екологічного права громадян України на використання та охорону природних ресурсів і довкілля, особливості розвитку законодавства, питання міжнародного екологічного права.

У сучасних умовах, коли екологічна криза охопила увесь цивілізований світ, вивчення екологічного права набуває пріоритетного й надзвичайно актуального значення. Застосування екологічного законодавства в умовах економічної та екологічної кризи, переходу до ринкової економіки та приватизації є дуже складним завданням та одним із основних напрямків роботи судів, органів прокуратури та внутрішніх справ України.

Основні цілі вивчення дисципліни „Екологічне право”:

- оволодіння теорією та методологією екологічного права;
- вивчення природоохоронного законодавства;
- формування навичок його застосування на практиці;
- вироблення у студентів якісного стану екологічного мислення;
- формування культури особистості, що повинна проявлятися в її еколого-правовій свідомості, поведінці та практичній діяльності.

Деякі вчені (Н.В. Ільницька) справедливо зазначають, що сьогодення галузь екологічного права складається з таких розділів:

- земельного;
- водного;
- лісового;
- надрового;
- фауністичного;
- права екологічної безпеки.

а) Об'єктивні передумови розвитку еколого-правових форм – це реально існуючі природні й соціальні умови виникнення та становлення загальнообов'язкових правил у галузі використання природних ресурсів, збереження (охорони) навколишнього природного середовища й захисту людини від його несприятливого впливу.

Право й зовнішня форма його прояву – законодавство, регулюючи суспільні відносини, виконує політичну, екологічну ідеологічну та інші соціальні функції, висловлюючи волю держави та інтереси народу.

У здійсненні правом екологічних функцій виділяємо 4 етапи, які характеризують процес формування та матеріалізації суспільних відносин у галузі взаємодії суспільства й природи:

- формування державної волі на основі пізнаних законів суспільного та природного розвитку;
- реалізація державної волі у конкретних правових нормах, визначених на базі виявлених соціально-економічних закономірностей, співвідношення економічних та екологічних інтересів у процесі регулювання господарської діяльності суспільства;
- спрямованість на організацію застосування та виконання приписів права, на досягнення відповідних еколого-правових результатів правового регулювання;

б) Механізм формування екологічного права – сукупність історичних, соціальних, екологічних, правових та інших передумов і чинників, спрямованих на виникнення, встановлення й розвиток екологічного права.

Екологічні інтереси людей:

- регулювання використання природних ресурсів;
- забезпечення охорони об'єктів навколишнього природного середовища;
- забезпечення охорони здоров'я громадян від несприятливого впливу навколишнього природного середовища.

Форми взаємодії людей та навколишнього природного середовища:

- економічна;
- еколого-біологічна;
- еколого-соціальна.

Форми екологічної політики України:

- внутрішня;
- зовнішня.

Забезпечення екологічної політики України.

- політична;
- економічна;
- правова;
- управлінська;
- науково-технічна;
- контрольна.

Таким чином все вищезазначене є механізмом формування, забезпечення та реалізації економічного права.

в) Місце екологічного права в системі екологічних та правових наук.

Правова екологія формується у складі соціальної екології як сукупність норм різних галузей права, які регулюють суспільні відносини у сфері взаємодії суспільства і природи.

Екологічне навантаження несуть усі галузі права, його інститути та норми права так чи інакше пов'язані з регулюванням взаємодії суспільства й природи.

1). Співвідношення екологічного права з цивільним правом.

Екологічні відносини мають схожість із цивільно-майновими відносинами. Це:

- право власності та інші майнові права на природні ресурси;
- відшкодування шкоди природному середовищу;
- захист здоров'я та майна громадян від несприятливого впливу навколишнього природного середовища;
- відповідальність власників джерела підвищеної екологічної небезпеки.

2) Співвідношення екологічного права з адміністративним правом.

У структурі права виділяється декілька еколого-правових галузей:

Основні:

- природо ресурсне право – система правових норм, які регулюють природо ресурсні відносини на основі державної власності на ресурси природи з метою їх ретельного використання, охорони, відновлення земельних, лісових, ресурсів, охорони прав природо користувачів і держави, зміцнення законності;
- природоохоронне право - система правових норм, які регулюють природоохоронні відносини у галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів.

Предметом екологічного права є суспільні відносини навколишньої природи, які стосуються не стільки самих природних процесів, скільки внутрішніх та зовнішніх зв'язків цих об'єктів, їх властивостей, стану, процесів, які в них відбуваються.

Екологічне право – це система правових норм, які специфічним способом регулюють економічні, суспільні відносини з метою досягнення гармонійних відношень між суспільством та природою.

Екологічне право на думку більшості фахівців-юристів є самостійною, не комплексною галуззю права з підгалузевою структурою.

Предметом екологічного права **виступають екологічні** правовідносини, що виникають у галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки існування людей, які базуються

на формах різноманітного права власності, права природокористування і права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Ці відносини складаються:

- між громадянами;
- громадянами та організаціями з використання та відтворення об'єктів охорони навколишнього природного середовища з метою задоволення екологічних та інших потреб.

У процесі забезпечення користування, вилучення перерозподілу різноманітних природних об'єктів, здійснення інших дій, виникають земельні, водні, лісові, фауністичні та інші екологічні відносини, які є єдиними, ускладненими за своїм змістом.

Природо ресурсні відносини: земельні, водні, лісові, гірничі, флори і фауни, атмосферне повітря.

Природоохоронні відносини: земельні, водні, лісові, гірничі, флори і фауни, атмосферне повітря.

Методи правового регулювання екологічних правовідносин.

Розрізняють:

- адміністративно-правовий, або авторитарний метод (виходить із нерівного положення людей – із відношення влади та підлеглості);
- дозволяючі дії; санкціонуючі дії; погоджувальні дії; обмежувальні дії; упереджувальні та заборонні дії;
- цивільно-правовий метод (заснований на рівності сторін).
- альтернативні, рекомендаційні, стимуляційні та ініціативні дії.

Отже, метод правового регулювання екологічних відносин – це закріплена в законодавстві сукупність адміністративного, цивільно-правових способів і прийомів впливу на поведінку учасників цих відносин.

Об'єкти екологічного права:

Виділяють:

- інференційні: земля, надра, поверхневі та підземні води, ліси, тваринний та рослинний світ, атмосферне повітря.
- інтеграційні: навколишнє природне середовище, життя і здоров'я громадян від негативного впливу НПС.
- комплексні: природні комплекси-об'єкти й території природно-заповідного фонду, природно-соціальні умови та процеси - курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні зони, континентальний шельф та морська екологічна зона, території, що зазнали екологічної катастрофи.

Джерела екологічного права: нормативні акти, що містять еколого-правові норми, призначені для регулювання екологічних правовідносин.

В Україні основними юридичними джерелами права фактично є тільки нормативно-правові акти, провідне місце серед яких займають закони.

Закони:

Конституція України; Конституція АРК, Кодекси України (З.Л.В.)

а) Закони України: „Про місцеве самоврядування в Україні”;

- „Про охорону навколишнього природного середовища”;
- „Про надра”;
- „Про захист рослин”;
- „Про рослинний світ” та інші.

б) Підзаконні акти:

- постанови КМУ;
- укази, розпорядження ПУ, галузеві н.п.а.

- інструкції, накази міністерств, відомств, рішення місцевих референдумів, акти органів державної влади та місцевого самоврядування, акти місцевих органів управління в галузі екології.

Система екологічного права.

Під системою екологічного права слід розуміти розміщення в певній логічній послідовності його структурних підрозділів, які обумовлені змістом екологічних відносин. Систему екологічного права складає загальна частина, до якої входять норми права, які вирішують питання для видів екологічних відносин. У ній містяться такі положення:

- загальна характеристика екологічних відносин та екологічного права (джерела права);
- норми права про власників на природні об'єкти;
- організаційно-правові питання використання загальні питання охорони навколишнього природного середовища.

В особливій частині зосереджено правові норми, котрі регулюють окремі види екологічних відносин з урахуванням їх специфіки:

- право землекористування;
- право водокористування;
- право користування лісами, надрами, рослинністю та тваринним світом, природно-заповідним фондом, атмосферним повітрям та його охороною.

ТЕМА 2

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ ТА ПРАВО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

1. Право власності на природні ресурси.
2. Право природокористування

Право власності на природні ресурси – це система юридичних норм та інших правових засобів, які регулюють правовідносини на землю, надра, ліси, рослинний та тваринний світ, об'єкти природо-заповідного фонду та забезпечують реалізацію повноважень власників і користувачів щодо володіння, користування та розпорядження цими ресурсами.

Розрізняють:

- *об'єктивне право власності на природні ресурси* - система правових норм земельного гірничого, водного, лісового, фауністичного, природо заповідного законодавства тощо, які регламентують правовідносини на природні ресурси.
- *суб'єктивне право власності на природні ресурси* - сукупність повноважень різних суб'єктів (держави, юридичних та фізичних осіб), що до володіння, користування, розпорядження належними їм природними ресурсами.

Суб'єктивне право власності на природні ресурси виникає:

- а) у зв'язку з передачею, або придбанням у власність відповідних природних ресурсів;
- б) посвідчується державним актом на право власності, або цивільно-правовою угодою про придбання.(купівля, продаж, обмін);

в) носить абсолютний характер, тобто виключно належність повноважень щодо володіння користування і розпорядження природними ресурсами їх власнику і загальна обов'язковість всіх інших утримуватися від їх порушень.

Право власності на природні ресурси має специфічні особливості, пов'язані з екологічним їх змістом :

- право власності не є всеосяжним, бо не всі природні ресурси за своїми властивостями можуть знаходитись у власності, а тільки ті з них, що є відносно стабільними та підлягають індивідуалізації(земля, надра, вода, ліси, тваринний світ). Інші елементи природного середовища не здатні за об'єктивними властивостями бути об'єктами власності (атмосферне повітря, вітрова, сонячна енергія, тощо);
- природні ресурси хоча і є самостійними об'єктами власності, проте їх не можна відокремлювати від природного середовища;
- природні ресурси як об'єкт природного походження складають народне багатство України.

Форми права власності на природні ресурси – це юридично оформлені напрями суб'єктивно-об'єктивної належності природних ресурсів та їх організаційно-правове забезпечення.

В Україні природно-виголошені такі форми власності:

Право державної власності – становить собою сукупність правових норм, що закріплюють і охороняють належність природних ресурсів народу України в особі обраного ним представницького органу державної влади, а також встановлюють порядок придбання, використання, відчуження державної власності. Вона виступає у вигляді виняткової власності народу України (у держави є лише компетенція з управління цими ресурсами в загальнонародних інтересах).

Право комунальної власності - сукупність норм, що встановлюють правові підстави виникнення права комунальної власності, порядок колективного володіння, користування та розпорядження природними об'єктами. Окремий громадянин, який вступає в колективне підприємство, самостійно відмовляється від свого права власності на природні ресурси, але зберігає право зобов'язального характеру його повернення при певних умовах.

Право приватної власності – являє собою правовий інститут, що закріплює індивідуальну належність природних об'єктів, тобто право приватної власності юридично закріплює власність громадян як економічну категорію, що охоплює всі форми індивідуального привласнення. Права приватної власності можуть виникнути тільки за участю громадян.

Об'єкти та суб'єкти права власності на природні ресурси .

Об'єктами права власності на природні ресурси є продукти або штучно створені ресурси, які виконують біологічні, економічні, екологічні та соціальні функції, зареєстровані в облікових та інших юридично визнаних документах, як об'єкти володіння, користування, розпорядження :*земля, надра, води, ліси, тваринний та рослинний світ, природо-заповідний фонд, континентальний шельф, виключна (морська) економічна зона.*

Об'єкти права власності на природні ресурси розподіляються залежно від форм власності

Земля:

- державна власність (лісовий фонд, транспорту, зв'язку, оборони, тощо);
- колективна власність (колективних сільськогосподарських підприємств, кооперативів, садівничих товариств);
- приватна власність (земельні ділянки, дачні, садові ділянки).

Водні об'єкти:

- державна власність (територіальні моря, підземні води, внутрішні моря);
- колективна власність (водойми колективних сільськогосподарських товариств);
- приватна власність (копанки фермерів).

Лісові об'єкти :

- державна власність (ліси загальнодержавного значення);
- колективна власність (ліси колективних сільських господарств до 5 га);
- приватна власність (ліси фермерських господарств до 5 га) .

Надра:

- державна власність (корисні копалини);
- колективна власність (торф);
- приватна власність (загальнопоширені корисні копалини)

Тваринний світ:

- державна власність(дикі тварини у стані природної волі);
- колективна власність (ферми);
- приватна власність (ферми, тощо).

Природно-заповідний фонд:

- державна власність(заповідники, надра, парки);
- колективна власність (заказники, заповідні урочища, ботанічні сади, пам'ятки природи).
- приватна власність (заказники, заповідні урочища, ботанічні сади, пам'ятки природи).

Суб'єкти права власності – народ України, який делегував свої права В.Р.У., В.Р.А.Р.К., органам місцевого самоврядування. Природні ресурси можуть належати на праві колективної власності громадянам України, але це чітко визначено лише у земельному законодавстві (садові, дачні товариства). Як суб'єкти права власності на природні ресурси можуть виступати громадяни України: власники гаражів, власники дач, які ведуть особисте підсобне господарство, будують житловий будинок та підсобні споруди.

Захист права власності на природні ресурси.

Змістом права власності на природні ресурси є сукупність повноважень суб'єктів права власності щодо володіння, користування, і розпорядження належними їм природними ресурсами.

Право володіння - право фактичного (фізичного або господарського) панування над кожним природним об'єктом, яке може належати не тільки власнику, але й особі, якій власник передав свій природний об'єкт на підставі договору.

Право користування - це право власника задовольняти за допомогою природних ресурсів свої потреби, тобто експлуатувати їх, шляхом отримання з них корисних властивостей.

Право розпорядження - є визнана за власником і гарантована йому можливість чинити дії, спрямовані на зміну юридичного статусу, визначення їх юридичної долі.

Припинення права власності на природні ресурси - юридично значимі дії, які спрямовані на припинення повноважень власників на землю, надра, води, ліси, тваринний світ, об'єкти природно-заповідного фонду.

Причинами цього можуть бути:

- правомочні дії: добровільна відмова, відчуження (продаж); викуп для державних або громадських потреб;
- протиправні дії природо користувача: систематичне невнесення плати (податку), нецільове використання, порушення строків освоєння (використання);
- порушенням порядку придбання, або відчуження природних ресурсів.

Випадки позбавлення права власності на природні ресурси можуть бути за обставин надзвичайного характеру: у випадках стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій майно може бути вилучено у власника на користь і в інтересах суспільства в порядку і на умовах, встановлених діючим законодавством.

Право природокористування.

На сьогодні в Україні існує декілька видів права природокористування:

- право землекористування;
- право водокористування тощо

Оскільки ці види права природокористування утворилися на основі відносно самостійних галузевих законів, вони виявилися слабо пов'язаними одне з одним. Кожен вид права природокористування містить права та обов'язки у зв'язку з використанням лише одного відповідного природного об'єкту. Між тим у природі все пов'язано, і використання одного природного ресурсу може завдати шкоди довкіллю.

Право природокористування – система юридичних норм і засобів, направлених на врегулювання відносин ефективного використання, відновлення, охорони природних ресурсів, забезпечення всіх інтересів та законних прав суб'єктів природокористування.

Таким чином під правом природокористування мається на увазі інститут загальної частини екологічного права, в якому об'єднано норми, що визначають положення для права користування всіма видами природних об'єктів, включаючи норми, які регулюють їх комплексне використання.

Розрізняють:

- об'єктивне право – механізм правового регулювання забезпечення правовідносин природокористування;
- суб'єктивне право – сукупність повноважень особи з використання, відтворення та охорони природних ресурсів.

Право природокористування ділиться на загальне та спеціальне.

Право загального природокористування, означає гарантовану законом можливість усіх громадян користуватися здоровим навколишнім природним середовищем та обов'язкове виконання встановлених правил його охорони.

Право спеціального природокористування – встановлюється та регулюється державою в інтересах цільового використання природних ресурсів у процесі господарювання та рекреаційного використання. Воно містить право землекористування та право лісокористування.

Основою для його виникнення є акт компетентного органу держави про надання відповідного ресурсного використання та господарську експлуатацію за його цільовим призначенням.

Суб'єктами права спеціального природокористування є:

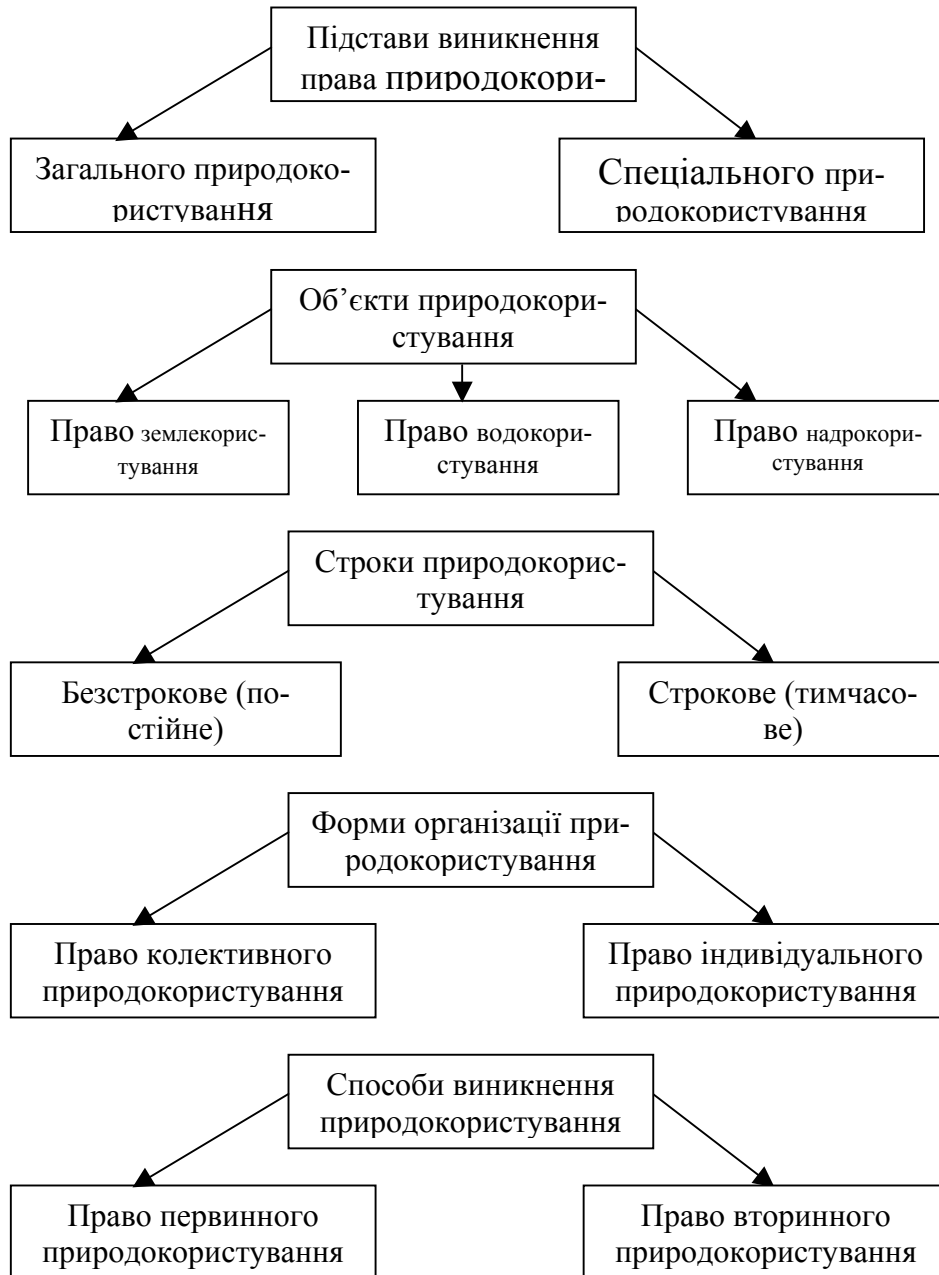
- підприємства, заклади, організації;
- окремі громадяни.

Правове регулювання природокористування здійснюється через систему керівних, зобов'язуючих та заборонних норм права.

Принципи права користування.

- це правові ідеї, закладені в основу правового регулювання відносин з використання, відновлення, охорони природних ресурсів;
- комплексність використання і охорони природних ресурсів;
- нормування видового природокористування;
- екологічна безпека природокористування;
- нормативність і лімітування природокористування;
- стабільність права природокористування;
- стимулювання ефективності природокористування;
- ефективність та економічність природокористування тощо

Види права природокористування – це поділ права користування на окремі групи згідно з класифікаційними показниками.

Критерії поділу:

Суб'єкти та об'єкти права природокористування

Суб'єкти – юридичні та фізичні особи (цивільний кодекс України розділ 2), які в установленому законом порядку набули права користування природними ресурсами та зобов'язані здійснювати комплекс заходів щодо їх ефективного використання, відтворення й охорони та мають у зв'язку з цим повні права й обов'язки.

Суб'єкти природокористування поділяються на первинних та вторинних природо користувачів.

Юридичні особи: підприємства, установи, організації усіх форм власності, громадські організації, релігійні організації, військові організації, іноземні держави, міжнародні організації, кооперативні об'єднання.

Фізичні особи: громадяни України, особи без громадянства, іноземні громадяни.

Об'єкти права природокористування – конкретні, індивідуально визначені та юридично відокремлені природні ресурси, які закріплюються на праві користування за фізичними та юридичними особами.

Особливості об'єктів природокористування

Загального користування:

а) не передаються й не закріплюються за конкретними суб'єктами, а використовуються всіма особами без особливого на те дозволу;

б) не надаються дозволи на їх використання;

в) санкціоновано державою та закріплено правом їх загальнодоступне користування;

г) їх користування не фіксується і не підлягає юридичній фіксації;

д) безоплатність.

Спеціального природокористування:

а) підлягають передачі й закріпленню за окремими особами;

б) обов'язкове надання дозволів;

в) платність користування;

г) юридично фіксуються в природо ресурсних кадастрах;

д) підлягають державно-правовій реєстрації.

Класифікація об'єктів права природокористування – поділ природних ресурсів на відповідні групи відповідно до характеру їх походження, місця знаходження, складу, використання, відтворення, охорони, екологічної, економічної, соціальної значимості й особливостей правового режиму.

Загальні об'єкти – земля.

Спеціальні об'єкти – сільськогосподарські землі, землі населених пунктів, землі промисловості, транспорту, зв'язку, оборони, природоохоронного призначення, оздоровчого призначення, землі історично-культурного призначення, лісового фонду, водного фонду, землі запасу.

Об'єкти права загального природокористування – майдани, шляхи, парки, сінокоси тощо.

Об'єкти спеціального природокористування – землі сільськогосподарських підприємств, землі особистого підсобного господарства, садові ділянки тощо.

Особливості конкретного виду природокористування залежать також від суб'єкта, що наділений певними повноваженнями й обов'язками.

Права та обов'язки природо користувачів.

Правомочності природо користувачів з використання, володіння природними об'єктами втілюються в конкретних правах та обов'язках, які достатньо різноманітні і, як правило, взаємопов'язані.

Права та обов'язки прийнято розділяти на:

Загальні – які притаманні всім без винятку суб'єктам природокористування.

Спеціальні – що визначаються у залежності від природного об'єкта, який використовується, його природних якостей, специфіки, виду природокористування та властиві тільки певним суб'єктам природокористування, тобто не належать іншим суб'єктам.

Основні права природокористувача власника:	Основні обов'язки природо користувача (власника)
У галузі ефективного використання природних ресурсів	
<ul style="list-style-type: none"> - використовувати природні ресурси відповідно до їх цільового призначення; - використовувати корисні властивості природних ресурсів; - передавати природні ресурси у відповідному порядку у вторинне користування; - здійснювати в установленому порядку загальне та спеціальне природокористування. 	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечити використання природних ресурсів відповідно до їх цільового призначення; - раціонально й економно використовувати природні ресурси; - впроваджувати новітні технології в процесі використання природних ресурсів; - своєчасно вносити плату за використання природних ресурсів.

Основні права природокористувача власника:	Основні обов'язки природо користувача (власника)
У галузі відтворення й комплексної охорони природних ресурсів	
<ul style="list-style-type: none"> - отримувати компенсацію за поліпшення якості природних ресурсів у разі їх вилучення; - користуватися пільгами при оподаткуванні у разі виконання заходів із відтворення та охорони природних ресурсів; - отримувати пільгове оподаткування на виконання заходів з відтворення й охорони природних ресурсів. 	<ul style="list-style-type: none"> - не допускати зниження якості; - здійснювати комплекс заходів із відновлення якості природних ресурсів; - здійснювати заходи щодо попередження псування, забруднення, виснаження природних ресурсів; - суворо дотримуватись вимог екологічної безпеки у процесі використання природних ресурсів; - забезпечувати виконання системи заходів з охорони природних ресурсів.

Основні права природокористувача власника:	Основні обов'язки природо користувача (власника)
У галузі реалізації майнових і немайнових прав.	
<ul style="list-style-type: none"> - отримувати доходи від використання природних ресурсів; - реалізувати на свій розсуд продукцію отриману від використання природних ресурсів; - оскаржувати в установленому порядку рішення державних органів, посадових осіб, що порушують права природокористування; - вимагати через суди компенсації шкоди, заподіяної природним ресурсам. 	<ul style="list-style-type: none"> - не порушувати права інших власників і користувачів природними ресурсами; - підтримувати в належному стані засоби, за допомогою яких здійснюється використання природних ресурсів; - своєчасно компенсувати шкоду, заподіяну іншим особам у процесі використання природних ресурсів; - приводити порушені природні ресурси у стан, придатний для подальшого цільового використання.

Всі права природо користувача (власника) здійснюються лише в установленому законом порядку.

Якщо природний об'єкт вилучається для державних, або громадських потреб, природо користувач (власник) має право вимагати рівноцінний за якістю природний об'єкт.

Природо користувач (власник) має право на відшкодування завданих йому збитків, окрім випадків, коли природний об'єкт вилучається за порушення закону.

Закон передбачає такі засоби захисту суб'єктивних прав та інтересів природо користувача:

- визнання спірних прав за законним природо користувачем;
- поновлення стану, який існував до порушення права і припинення дій, що його порушують, тобто перешкод у здійсненні природокористування;
- припинення або зміна правовідносин;
- стягнення з особи, що порушила права та інтереси природо користувача, заподіяної шкоди в повному обсязі.

Захист прав природо користувача відбувається шляхом подання до суду позовів:

- а) про поновлення порушених прав та інтересів природо користувачів;
- б) про витребування об'єкта природокористування чужого незаконного володіння;
- в) про усунення перешкод, що заважають нормальному здійсненню природокористування;
- г) про примушення інших осіб дотримуватися діючого законодавства;
- д) про відшкодування збитків (шкоди), заподіяних порушенням суб'єктивних прав та інтересів природо користувачів.

ТЕМА 3**ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ УКРАЇНИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ФУНКЦІЇ З ОХОРОНИ ПРИРОДИ**

1. Правові засади управління в галузі екології.
2. Функції управління в галузі екології.
3. Система органів управління в галузі екології.
4. Економічний механізм природокористування та фінансування природоохоронної діяльності.

Управління в галузі екології – це врегульовані правовими нормами суспільні відносини, в яких реалізується діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, спрямована на забезпечення ефективного використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки юридичними та фізичними особами, дотримання екологічного законодавства, попередження екологічних правопорушень та захист екологічних прав громадян.

Об'єктом управління постають суспільні відносини в галузі суспільства та природного середовища, що непідвладні законам розвитку суспільства.

Метою управління природокористування та охорони навколишнього середовища є :

- реалізація законодавства;
- контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки;
- забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів з охорони довкілля;

- раціональне використання природних ресурсів;
- досягнення узгодженості дій державних та громадських органів при проведенні екологічних заходів.

Методом вирішення перерахованих завдань управління є регулювання співвідношення екологічних та економічних інтересів розвитку при обов'язковому пріоритеті здоров'я людини у сприятливому навколишньому природному середовищі.

Досягнення цілей та завдань управління природокористуванням полягає у виконанні державними та іншими органами певних функцій.

Особливістю державного управління є його диференціація за видами природних ресурсів незалежно від того, в яких галузях народного господарства вони використовувалися.

Функції управління в галузі екології – це основні напрямки діяльності державних самоврядних та громадських об'єднань у сфері:

- 1) ефективного використання природних ресурсів;
- 2) охорони навколишнього природного середовища;
- 3) забезпечення екологічної безпеки.

До функцій державного управління природокористування та охорони навколишнього природного середовища належать:

- розподіл та перерозподіл природних ресурсів між природокористувачами. У результаті цього в природо користувачів виникають, змінюються й припиняються права на користування. Юридичною формою впровадження цієї функції є компетенція органів управління з надання природних ресурсів у користування (власність) та припинення користування (власності) природними ресурсами;
- облік природних ресурсів та ведення природоресурсних кадастрів припускає отримання сукупності достовірних і необхідних відомостей про природне, господарське та правове становище кожного об'єкта природного світу. Екологічне законодавство розрізняє такі види природо ресурсного кадастру: земельний, водний, лісовий, родовищ корисних копалин, тваринного світу тощо;
- просторово-територіальний устрій об'єктів природи здійснюється у таких формах: землеустрій, лісовпорядкування, просторово-територіальний устрій надр, мисливський устрій, паспортизація водних об'єктів тощо;
- планування використання, відтворення та охорони навколишнього природного середовища – діяльність відповідних органів з розробки та прийняття екологічних програм, планів, що визначають мету, напрям і конкретні завдання охорони довкілля, а також засоби їх досягнення на основі наукових принципів природокористування. Воно здійснюється у таких формах:
 1. розробка та прийняття місцевої регіональної, державної та міждержавної екологічної програм;

2. розробка та прийняття місцевої, регіональної та державної програм з використання земель, вод, лісів, надр, тваринного світу тощо;
3. прогнозування, спостереження та інформування в галузі використання, відновлення й охорони навколишнього природного середовища: екологічні програми, територіально-планові документи.

Комплексні програми :

- контроль за використанням, відновленням природних ресурсів й охороною навколишнього природного середовища – діяльність певних державних органів, спрямована на забезпечення додержання всіма міністерствами, державними комітетами та відомствами, установами, приватними особами, встановленого порядку користування природними ресурсами, правил охорони навколишнього природного середовища;
- вирішення спорів про право природокористування – діяльність компетентних державних органів з розгляду та прийняття рішень щодо розбіжностей, які викликані порушенням права володіння й права користування об'єктами природи.

Система органів управління в галузі екології – це внутрішньо-організована сукупність структурних елементів, яка взаємопов'язана й обумовлена однією метою та виконує для її досягнення відповідні функції.

Органи управління в галузі екології – юридично-відособлені державні, самоврядні, громадські організації, уповноважені здійснювати організаційно-господарчі, координаційні, консультативні, організаційно-експертні, контрольні та інші функції у галузі забезпечення екологічної безпеки, ефективного використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища.

Органи загального державного управління – уповноважені законодавчими актами органи державної виконавчої влади, на які покладають поряд із загальними, повноваження у сфері соціально-культурного розвитку із забезпечення екологічної безпеки, ефективного використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища.

Президент – найвища посадова особа в державі. Він є главою держави та виступає від її імені.

Президент є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод громадян.

Президент України :

1. Забезпечує державну незалежність, національну безпеку й правонаступництво держави;

2. Приймає в разі необхідності рішення про введення в Україні або окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує в разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень ВРУ.

3. Здійснює інші повноваження, визначені кодексами України.

Уряд – йому належить головна роль у державному управлінні суспільними справами, у виконанні настанов законодавчої влади й забезпеченні дотримання встановлених законів.

Кабінет міністрів України – це найвищий орган виконавчої влади держави .

До повноважень уряду належать:

Загальні повноваження:

1. Забезпечення державного суверенітету й економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики України, законів України або ПУ.

2. Здійснення функцій загального керівництва й управління справами в державі.

3. Прийняття рішень з усіх найвагоміших внутрішніх і зовнішніх питань.

4. Забезпечення проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сфері соціального захисту, освіти, науки, охорони природи, екологічної безпеки й природокористування .

5. Розробляє та здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального й культурного розвитку України.

6. Виконує інші функції визначені кодексом України та законами України, актами ПУ.

7. Здійснює реалізацію визначеної ВРУ екологічної політики.

Спеціальні повноваження:

8. Забезпечує розробку державних та міждержавних екологічних програм.

9. Координує діяльність міністерств та інших установ й організацій у питаннях охорони навколишнього природного середовища.

10. Встановлює порядок утворення та затвердження позабюджетного фонду охорони навколишнього природного середовища.

11. Встановлює порядок розробки та затвердження екологічних нормативів, лімітів використання ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та інше.

Згідно зі ст. 119 Конституції України органи місцевої державної виконавчої влади – місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують:

- виконання Конституції України, законів України, актів ПУ, КМУ;
- законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян;
- виконання державних та регіональних програм соціально-економічного, та культурного розвитку програм охорони довкілля;
- взаємодію з органами місцевого самоврядування;
- реалізацію інших наданих державою, а також делегованих радами повноважень;

Основні положення Конституції знайшли свій подальший розвиток у Законі України «Про місцеві державні адміністрації».

До питань, що вирішуються місцевими державними адміністраціями належать:

- забезпечення законності;
- соціально-економічний розвиток відповідних територій;
- використання природних ресурсів, охорони довкілля.

Здійснення державного контролю на відповідних територіях покладено на місцеві державні адміністрації, в тому числі за виконанням та охороною земель, лісів, надр, води, атмосферного повітря, рослинного та тваринного світу та інших природних ресурсів.

Органи спеціального державного управління – спеціально уповноважені органи центральної виконавчої влади, що регулюють функції управління в галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки.

Вони поділяються на:

Міністерство екології та природних ресурсів України - на нього покладено здійснення комплексного управління природо-користуванням у країні, затвердження лімітів та видачі дозволів на спеціальне використання певних природних ресурсів, державний контроль за використанням та охороною природних об'єктів, координаційної діяльності міністерств та відомств, що використовують природні ресурси, організаційного екологічного моніторингу, адміністративне провадження з розгляду справ про екологічні правопорушення та інші важливі функції.

У галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів, підвищення їх продуктивності та раціонального використання до відома міністерства належить:

1. Здійснення комплексного управління у галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів, підвищення їх продуктивності та раціонального використання.
2. Затвердження нормативів використання лісових ресурсів.
3. Погодження проектів лімітів використання лісових ресурсів.
4. Погодження порядку та правил щодо охорони, захисту, використання та відтворення лісових ресурсів, що розробляються Мінлісгоспом тощо.

Держкомгідромат України -

Забезпечує спостереження за станом забрудненості природного середовища, проводить спостереження за транскордонним забрудненням повітря, здійснює радіаційний моніторинг у районах розташування АЕС України (Рівненська, Енергодарська, Південноукраїнська), складає карти радіаційного забруднення територій, попереджає про небезпечні та стихійні гідрометеорологічні явища, забруднення атмосферного повітря.

Органи спеціального по ресурсного управління:

1. Державний комітет України із земельних ресурсів – головні завдання якого полягають у координації проведення земельної реформи, проведення моніторингу земель, створення умов для рівноправного розвитку всіх форм власності на землю.
2. Державний комітет України з водного господарства – здійснює в галузі управління та контролю використання й охорони вод та відтворення водних ресурсів.
3. Державний комітет України з геології та використання надр.
4. Держнагляд охорони праці – бере участь у розробці програм видобутку корисних копалин, надає гірничі відводи на всі види користування надрами, здійснює нагляд за розробкою родовищ корисних копалин.
5. Міністерство лісового господарства України - виконує функції управління користування у галузі охорони, захисту та відтворення лісів.
6. Державний комітет рибного господарства – формує та реалізує концепцію розвитку рибного господарства та збереження рибних запасів, віддає дозволи на промислове добування рибних запасів.

Органи спеціального функціонального управління:

- Міністерство з надзвичайних ситуацій;
- Держстандарт;
- Державтоінспекція.

Органи спеціального галузевого управління:

- Держкомнафти і газу;
- Держкомвуглепром.

Органи місцевого самоврядування – спеціально уповноважені представницькі інституції регіонального й місцевого рівнів, управлінські функції в галузі екології.

Компетенція місцевого самоврядування в галузі природо-користування та охорони навколишнього природного середовища визначається Законом України «Про місцеве самоврядування» від 12 червня 1997 року.

Цей закон відповідно до Конституції України визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу й відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Компетенцію сільських, селищних, міських рад компетенцію виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища визначають питання, які вирішуються районними обласними Радами на їх пленарних засіданнях.

Органи громадського управління в галузі екології – це громадські об'єднання й формування в галузі екології, які створюються на національному та місцевому рівнях:

- Українське товариство охорони природи;
- Українська екологічна академія наук;
- Українська екологічна асоціація;
- „Зелений світ”.

Екологічний механізм природокористування та фінансування природоохоронної діяльності.

У розділі 10 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року № 1264 –ХІІ із змінами та доповненнями чітко визначено цілі та завдання забезпечення охорони навколишнього природного середовища шляхом економічних та фінансових заходів.

Протягом останніх років в Україні продовжувалася робота з удосконалення екологічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності. Важливим напрямом роботи було забезпечення фінансування природоохоронної сфери, головним чином за рахунок впроваджених зборів за забруднення довкілля та спеціальне використання природних ресурсів. Зокрема впроваджено базові нормативи плати за користування надрами, за видобування корисних копалин та нормативи плати за спеціальне використання водних ресурсів, які затверджено Постановою КМУ від 12.09.1997 року № 1014 та 8.02.1997 року № 164.

До цього часу в Україні діяли Тимчасовий порядок справляння плати за спеціальне використання надр при видобуванні корисних копалин та Тимчасові нормативи плати за спеціальне використання прісних поверхневих та підземних водних ресурсів.

Розвиток економічної реформи в Україні та недосконалість діючого Тимчасового порядку, зокрема єдиного для всіх видів корисних копалин нормативу в розмірі одного процента ціни реалізованої мінеральної сировини, вимагав створення механізму, який відповідав би міжнародним стандартам.

Розроблені нормативи плати за користування надрами для видобування корисних копалин, диференційовані залежно від їх видів, є мінімальною величиною плати, яку користувачі надр

мають вносити незалежно від умов і результатів господарювання. Вони розглядаються як базові і в подальшому мають диференціюватися залежно від геологічних особливостей родовищ та умов їх експлуатації.

Зміни в ціноутворенні з часу введення Тимчасових нормативів плати за спеціальне використання водних ресурсів та аналіз практики застосування цих нормативів вимагали запровадження нових постійних нормативів плати.

Сьогодні діють 4 категорії нормативів плати за використання водних ресурсів:

- для поверхневих водних об'єктів, які диференційовані по басейнах рік, включаючи притоки всіх порядків;
- для підземних джерел, які диференційовані по регіонах України, АРК, областях, районах;
- для потреб гідроенергетики;
- для потреб водного транспорту.

Аналіз діючої системи плати в Україні за спеціальне використання природних ресурсів, зокрема водних і надр, свідчать про те, що в порівнянні з зарубіжними це досконало розвинуті системи. Проте міністерство продовжує роботу з розвитку та вдосконалення платежів, зокрема з розробки:

а) нормативів плати для річок у басейнах основних рік України та їх протоків;

б) нормативи плати за користування надрами для добування корисних копалин диференційованих залежно від геологічних особливостей родовищ та умов їх експлуатації;

в) нормативи плати за користування надрами, яке не пов'язане з видобуванням корисних копалин (наприклад, підземні склади нафти, газосховища тощо).

Що стосується фінансування природоохоронної діяльності, то з метою встановлення єдиного порядку формування видатків, що передбачаються в держбюджеті та місцевих бюджетах на природоохоронні заходи та їх ефективного використання КМУ за поданням Мінекобезпеки прийняв постанову від 9 липня 1997 року № 732 „Порядок формування головного розділу „Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека” державного бюджету та фінансування витрат на здійснення природоохоронних заходів”.

Цією ж постановою Раді Міністрів АРК, обласним, Київським та Севастопольським місцевим державним органам влади доручено розробити та затвердити порядок формування вищезазначеного розділу місцевих бюджетів та фінансування з них видатків на здійснення природоохоронних заходів.

Законом України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року № 1264-12 із змінами та доповненнями визначено, що ресурсні платежі є цільовими й повинні повертатись на відновлення та підтримання цих ресурсів у належному стані.

Важливим джерелом доповнення до фінансування природоохоронної діяльності із держбюджету стали державний, республіканський АРК та місцеві фонди навколишнього природного середовища.

З метою забезпечення повноти надходжень коштів до фондів охорони довкілля досягнуто домовленості, що контроль за своєчасністю справляння зборів за забруднення довкілля спільно з місцевими природоохоронними органами здійснюватиме і Державна податкова адміністрація.

Саме збори за забруднення довкілля становлять головне джерело формування цих фондів.

ТЕМА 4

ЕКОЛОГО-ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

1. Екологічна та юридична відповідальність.
2. Об'єкти та суб'єкти правопорушення.
3. Види юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону н.п.с.

Екологічна відповідальність.

Відповідальність в економічному праві є важливим складовим елементом правового забезпечення раціонального природокористування, відновлення екологічних об'єктів та охорони довкілля.

Законодавство про юридичну відповідальність за порушення права природокористування тим або іншим природним об'єктом розвивалось у рамках загальних правових норм про відповідальність за порушення вимог природоохоронного законодавства.

Розвиток законодавства в цій галузі йшов насамперед шляхом визначення кола протиправних дій, які порушують порядок користування природними ресурсами, та суб'єктів правопорушень, встановлення відповідальності за їх здійснення, уточнення обов'язків органів та посадових осіб з уживання заходів юридичної відповідальності та порядку розгляду справ про окремі правопорушення.

Однією із загальних характеристик юридичної відповідальності за порушення вимог природоохоронного законодавства є

те, що природоохоронні закони містять більш-менш повні переліки правопорушень, які об'єднано в спеціальних статтях у самостійному розділі, який присвячено відповідальності за порушення водного, лісового, земельного тощо законодавства.

Об'єктом порушення права природокористування є право виключно державної власності на природні ресурси та правила користування природними ресурсами.

Державна власність становить сукупність правових норм екологічної та інших галузей права, які виконують екологічні функції, спрямовані на примусове виконання юридичними й фізичними особами передбачених законом екологічних норм і правил.

Сутність екологічної відповідальності проявляється в трьох функціях: стимулюючій, компенсаційній, превентивній і полягає в збереженні інтересів у процесі господарської діяльності на базі попередження, скорочення та відновлення втрат у природному середовищі.

Юридична відповідальність у галузі екології має на меті покарання винних, припинення та попередження порушень законодавства в галузі природокористування й охорони навколишнього природного середовища, а також поновлення порушених прав власників природних ресурсів і природо користувачів.

Підставою для притягнення до відповідальності є здійснення правопорушення, яке можна назвати екологічним правопорушенням. Зміст екологічного правопорушення – така діяльність (бездіяльність), яка порушує встановлений порядок природокористування та охорони навколишнього природного середовища, суперечить приписам та вимогам, дозволам та заборонам природоохоронного законодавства, спричиняє певну шкоду природі та її ресурсам, здоров'ю людини та викликає відповідні юридичні наслідки.

У залежності від того, в якій галузі здійснене екологічне правопорушення, можна говорити про земельні, лісові, водні та інші екологічні правопорушення.

Правопорушення прийнято ділити на 2 групи:

1гр. – найбільш чітко виражена, до неї входять порушення які полягають у незаконному розпорядженні природоохоронними ресурсами та їх самовільному захваті (зайняття самовільно земельних ділянок і т.п.).

2гр. – пов'язана з порушенням правил, порядку користування природними ресурсами.

Суть правопорушення розкривається через його склад:

суб'єкт - суб'єктивна сторона;

об'єкт - об'єктивна сторона.

Об'єкти та суб'єкти правопорушення.

Суб'єктами правопорушення можуть бути організація, підприємство, посадові особи, громадяни.

Суб'єктивна сторона – це внутрішня сторона правопорушення складає вину у формі наміру або через необережність.

Об'єкт правопорушення - встановлений екологічний правопорядок суспільних відносин у галузі раціонального природо-користування та охорони довкілля. З екологічним порядком пов'язана об'єктивна сторона правопорушень, які характеризуються:

- протиправністю дій, які призвели до порушення екологічного правопорядку;
- завданням шкоди або загрози її завдання навколишньому природному середовищу;
- причинним зв'язком між протиправною дією та шкодою, що настала.

Спеціальними об'єктами прав є вода, земля, повітря тощо.

З об'єктивної сторони (зовнішня сторона правопорушення) екологічним правопорушенням є протиправне діяння, виконане шляхом діяльності або бездіяльності. Згідно з діючим законодавством юридична відповідальність ділиться на:

- кримінально-правову;
- адміністративно-правову;
- цивільно-правову;
- еколого-правову;
- дисциплінарну.

Існування декількох видів юридичної відповідальності пояснюється перш за все характером правопорушень, які поділяються на злочини та проступки. Підвищена небезпека злочинів для суспільства вимагає застосування до винних осіб суворого виду відповідальності - кримінальної. Боротьбу з проступками можна успішно вести іншими, менш жорсткими методами. Застосування заходів відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням, або погіршенням якості природних ресурсів.

Кримінально-правова відповідальність у галузі охорони навколишнього природного середовища настає за екологічний злочин, тобто суспільно-небезпечне діяння (діяльність або бездіяльність), передбачене кримінальним законом.

Об'єктом екологічного злочину є природні багатства (земля, вода, ліс, тваринний, рослинний світ, атмосферне повітря), або в цілому навколишнє природне середовище.

Об'єктивна сторона екологічного злочину містить 3 умови:

- злочинне порушення екологічного законодавства;
- заподіяння шкоди природному середовищу або реальну загрозу її заподіяння;
- наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою порушника і результатом, який настав.

Суб'єктами екологічних злочинів є фізичні особи. Серед економічних злочинів немає таких, за якими відповідальність несли лише посадові особи. Однак є такі склади злочинів, відповідальність за які покладається на посадових осіб. У таких випадках вони притягуються до кримінальної відповідальності за ст. КК України про службові злочини: розділ 17 КК України.

Ст. 364 – зловживання владою або службовим становищем;

Ст. 365 - перевищення влади або службових повноважень;

Ст. 367 – службова недбалість.

До таких складів злочинів відноситься, наприклад, забруднення водою, забруднення атмосферного повітря.

Суб'єктивна сторона характеризується тим, що кримінальний закон передбачає обидві форми вини :

навмисну – знав, передбачав негативні наслідки, хотів їх скоєння;

необережну – знав суспільно небезпечну сутність, знав що можуть настати негативні наслідки, але легковажно мав надію на їх ненастання.

Є злочини, які передбачають тільки навмисну вину:

- знищення лісових масивів шляхом підпалу;

- умисна потрава посівів або умисне пошкодження захисних лісонасаджень;

- незаконне полювання тощо.

І, навпаки, є злочини, які можуть бути вчинені тільки з необережності або недбалості (необережне знищення або пошкодження лісових культур).

Приховування достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища також передбачає застосування засобів кримінального покарання. Уроки Чорнобильської трагедії повинні враховуватися при удосконаленні кримінального законодавства.

Адміністративно-правова відповідальність у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Законодавство України про адміністративні правопорушення має завданням охорону суспільного ладу України, соціально-економічних політичних та особистих прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій, встановленого порядку управління, державного та громадського порядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного й неухильного додержання Конституції України, законів, поваги до прав, честі й гідності інших громадян.

Загальне поняття адміністративного правопорушення дано в ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна, (умисна або необережна) діяльність чи бездіяльність, яка посягає на державний, або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Конкретні склади адміністративних екологічних правопорушень із зазначенням суб'єктів відповідальності, санкції, правочинностей органів щодо застосування заходів адміністративної відповідальності передбачено у Кодексі про адміністративні порушення (р. 7).

Кодекс про адміністративні правопорушення налічує 53 склади екологічних правопорушень. Для адміністративного правопорушення характерним є відсутність ознак злочину, які притаманні кримінальному правопорушенню.

Адміністративне законодавство передбачає такі заходи адміністративного впливу за екологічні правопорушення:

- штраф ;
- заборона діяльності, що завдає шкоди природному середовищу чи здоров'ю людей;
- вилучення заборонених знарядь полювання або рибальства, незаконно добутої продукції;
- позбавлення права займатися певним видом діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів.

Найбільш розповсюдженим видом адміністративної відповідальності є штраф. Він може бути більшим або меншим, ніж завдана шкода та призначатися за відсутності будь-якої шкоди. Це пояснюється тим, що штраф не є мірою компенсації. Стягнення адміністративного штрафу не звільняє винну особу від обов'язку відшкодувати заподіяні збитки.

Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення застосовується за рішенням рад народних депутатів, службовими особами органів охорони природи або санітарного нагляду.

Адміністративне стягнення є мірою відповідальності та застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне порушення в дусі додержання законів, поваги до правил співіснування, а також запобігання вчиненню нових правопорушень.

Цивільно-правова, екологічна-правова, дисциплінарна відповідальність у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Цивільно-правова відповідальність передбачена нормами цивільного права. Суть цього виду юридичної відповідальності полягає головним чином у відшкодуванні збитків, заподіяних у результаті порушення законодавства, спрямованого на охорону природи.

Цивільний Кодекс України наголошує, що „шкода, заподіяна особі або майну громадянина, а також шкода, заподіяна організації, підлягає відшкодування особою, яка заподіяла шкоду у певному обсязі”.

Цивільний Кодекс України вказує на відповідальність організації за шкоду заподіяну з вини її працівника. Організація повинна відшкодувати шкоду, заподіяну з вини її працівників під час виконання ними своїх трудових (службових) обов'язків.

Відповідальність організації за шкоду, заподіяну з вини її працівників, має для екологічних відносин особливе значення. Вона є гарантією відшкодування збитків, завданих природі, тому, що громадянин-правопорушник часто неспроможний це зробити через матеріальні обставини.

Цивільно-правову охорону навколишнього середовища зміцнює застосування принципу солідарної відповідальності, суть якого полягає в тому, що особи, які заподіяли шкоду, несуть солідарну відповідальність перед потерпілим.

У системі цивільно-правових відносин з охорони навколишнього природного середовища особливе місце посідає відповідальність за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної екологічної безпеки (транспорт організації, промислові підприємства, власники автотранспорту). Зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки (як, наприклад, автомобілем), якщо не доведуть, що шкода виникла в наслідок непереборної сили або умислу потерпілого.

Норми цивільного законодавства передбачають відповідальність за шкоду, заподіяну громадянином у результаті забруднення та іншого екологічно шкідливого впливу на оточуюче природне середовище.

При відшкодуванні шкоди, заподіяної здоров'ю громадян, компенсації підлягають витрати на лікування й відновлення здоров'я, витрати на відшкодування матеріальних розходів у зв'язку із втратою працездатності та інші збитки.

Одним із різновидів цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну природі, є майнова відповідальність у вигляді спеціальних такс. На застосуванні такс ґрунтується, зокрема, відшкодування за знищення лісу, незаконні полювання і рибальство, за знищення та пошкодження дерев, інших земельних насаджень у містах і селах. Такси встановлюються нормами екологічного законодавства.

Таким чином, юридична відповідальність за шкоду, заподіяну природному середовищу, виражається у формі майнової і цивільно-правової відповідальності. Якщо порядок відшкоду-

вання збитків екологічним законодавством не регулюється, застосовуються відповідні норми цивільного права.

Екологічно-правова відповідальність.

Порівняно новий вид юридичної відповідальності. Вона настає на підставі норм екологічного законодавства за екологічні правопорушення. Еколого-правовій відповідальності притаманні такі ж риси, як і іншим видам юридичної відповідальності. Проте вона має і свої особливості. Вони визначаються специфікою екологічних суспільних відносин. Механізм еколого-правової відповідальності визначений у законах України: „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ, „Про тваринний світ” від 13 грудня 2001 року № 2894-ІІ, „Про охорону атмосферного повітря” від 21 червня 2001 року № 2556-ІІІ, „Про природно-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 року № 2456-ХІІ, Земельному, Водному, Лісовому кодексам і Кодексі України про надра.

У цих нормативних актах дається перелік порушень водного, лісового законодавства, законодавства про охорону атмосферного повітря, тваринного світу, інших об'єктів природи, за які може наступати юридична й зокрема еколого-правова відповідальність.

Визначення у законодавчому порядку видів екологічних правопорушень складає основу організації боротьби з ними.

В еколого-правових актах передбачено специфічні санкції за екологічні правопорушення, які притаманні тільки нормам екологічного права. Наприклад згідно ст. 143 Земельного Кодексу України (прийнятий 25.10.2001 року). Підставою для примусового припинення прав на земельну ділянку є не усунення допущених порушень законодавства (забруднення земель радіоактивними й хімічними речовинами, відходами, пошкодження та знищення родючого шару ґрунту)

Ст. 101 Лісового Кодексу України передбачає таку санкцію за порушення лісового законодавства як вилучення незаконно добутої деревини та інших лісових ресурсів. У разі неможливості вилучення - стягується її вартість.

Ст.60.Закону України „Про тваринний світ” передбачає конфіскацію незаконно добутих об’єктів тваринного світу, виготовленої з них продукції та знаряддя правопорушення.

Специфічні види еколого-правової відповідальності характерні й для інших еколого-правових актів Це свідчить про те, що екологічне законодавство не тільки вказує на можливість застосування за певних умов кримінальної, адміністративно-правової, цивільно-правової, дисциплінарної відповідальності, але й передбачає різні види еколого-правової відповідальності.

Дисциплінарна відповідальність настає за порушення законодавства про охорону природного середовища та застосовується для посадових осіб за наявності в їх діях складу дисциплінарного правопорушення. Підставою для виникнення дисциплінарної відповідальності є невиконання, або неналежне виконання посадовою особою (спеціальний суб’єкт) своїх обов’язків, результатами яких є порушення екологічних вимог, заподіяння шкоди навколишньому середовищу. Суб’єктами дисциплінарної відповідальності можуть бути керівники підприємств, організацій, на яких покладено виконання природних обов’язків, а також інші посадові особи й працівники, до обов’язків яких входять питання охорони та раціонального використання природних ресурсів.

Дисциплінарна відповідальність здійснюється в порядку підлеглості чи на підставі правил внутрішнього трудового розпорядку підприємств, організацій.

Посилює та конкретизує юридичну відповідальність за порушення вимог природоохоронного законодавства постійна ди-

намічна робота над удосконаленням діючого законодавства. Доповнено новими статтями Кодекс про адміністративні правопорушення, ККУ. У новій редакції викладено окремі статті З.У. „Про тваринний світ”, „Про охорону навколишнього природного середовища”, „Про виключну (морську) економічну зону України” тощо.

ТЕМА 5

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГРОМАДЯН

1. Загальні заходи екологічної безпеки.
2. Гарантії екологічної безпеки громадян України.
3. Класифікація надзвичайних ситуацій. Надзвичайні ситуації природного характеру.
4. Охорона екологічних прав та інтересів громадян України.

Загальні засади екологічної безпеки

Згідно з концепцією національної безпеки України екологічну безпеку визначено як новий важливий складовий елемент національної безпеки. Створення системи забезпечення екологічної безпеки в державі є однією з основ, на якій базується стратегія, оперативне мистецтво й тактика державної політики.

Головними практичними принципами забезпечення екологічної безпеки є:

1. Дотримання установлених державою допустимих рівнів впливу на людину та природне середовище.
2. Здійснення раціонального природокористування, при якому використання ресурсів рівною мірою задовольняє інтереси нинішніх та майбутніх поколінь.
3. Обов'язковість відшкодування завданих здоров'ю й природі втрат та взаємна відповідальність адміністративно-територіальних утворень за стан навколишнього середовища.

4. Своєчасне виявлення та відновлення порушень стану території (акваторії), екосистем і природних комплексів.
5. Забруднення навколишнього середовища.
6. Дотримання норм міжнародного права, виконання угод, які регламентують відносини у галузі забезпечення екологічної безпеки.
7. Дотримання розумної достатності й допустимості ризику, розвиток науково-технічного прогресу не повинен приводити до екологічних проблем.

Темпи виходу України із економічної кризи (або втягування її в затяжну кризу – літо-осінь 2007 року) багато в чому залежать від ефективності протидії надзвичайним ситуаціям, зниження ризику їх виникнення.

Щоденно в Україні виникають надзвичайні ситуації, наслідок яких знищуються матеріальні цінності, гинуть люди, надзвичайно ускладнюються умови виробництва та життя.

Гарантії екологічної безпеки громадян України.

Екологічна безпека – це такий стан навколишнього природного середовища, в умовах якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

Гарантіями екологічної безпеки для громадян України є широкий комплекс взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, виховних, правових та інших заходів.

Першочерговими заходами в досягненні екологічної безпеки є:

1. Зменшення до мінімуму рівня радіаційного забруднення.
2. Захист і збереження від забруднення, виснаження та нерационального використання земельних ресурсів.
3. Захист від забруднення повітряного басейну.
4. Захист від забруднення, засмічення та виснаження вод, у тому числі підземних.
5. Захист та відтворення лісів.
6. Підвищення екологічного значення природо-заповідного фонду.
7. Знешкодження, утилізація й поховання промислових та побутових відходів (Мелітополь -160 тис. осіб, Калькутта 12 млн. осіб – звалища).
8. Розвиток системи екологічної освіти й виховання.

Важливою гарантією екологічної безпеки є додержання екологічних вимог у промисловості, будівництві, сільському господарстві, при розміщенні та розвитку населених пунктів. На сьогодні всі без винятку промислові підприємства мають бути обладнані спорудами, устаткуванням та пристроями для очищення або знешкодження викидів і скидів, зменшення впливу шкідливих факторів, а також приладами контролю за кількістю і складом забруднюючих речовин.

Забороняється!

Введення в дію підприємств та інших об'єктів, на яких не забезпечено в повному обсязі додержання всіх екологічних вимог і вжиття заходів, передбачених у проектах на будівництво.

Складування, зберігання або розміщення відходів дозволяється лише за наявності спеціального дозволу, лімітів, які б за-

безпечували безпеку навколишнього середовища та здоров'я людей.

Певні екологічні вимоги встановлено й для транспортних засобів.

На особливу увагу заслуговує додержання екологічних вимог у *сільському господарстві*. Перехід на промислові технології вирощування сільськогосподарських культур обумовив широке використання хімічних засобів захисту та боротьби зі шкідниками, хворобами рослин і бур'янами. Сутність хімічного методу боротьби полягає в тому, що проти шкідливих організмів застосовують різні хімічні речовини, так звані *пестициди*.

У зв'язку з розширенням їх асортименту, виникає небезпека забруднення навколишнього природного середовища, передусім земель – головного багатства українського народу. В організм людини пестициди потрапляють через органи дихання, травлення, шкіру.

Негативно на сільськогосподарські угіддя, навколишнє природне середовище впливають і мінеральні добрива, особливо при тривалому їх внесенні або великими дозами. Для запобігання цим явищам необхідно, щоб у повному обсязі працював закон України „Про пестициди і агрохімікати”.

Екологічні вимоги передбачено й для розвитку населених пунктів. Проблема гарантії екологічної безпеки набула особливого значення у зв'язку з Чорнобильською катастрофою, яка створила надзвичайно небезпечну для здоров'я людей і навколишнього природного середовища радіаційну обстановку на більшості території України. Законодавець визначив правовий режим територій забруднення та інше у законі України „Про правовий режим територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 27.02.1991 року.

Зокрема, цим законом в Україні встановлено 4 зони:

1. Зона відчуження.
2. Зона безумовного (обов'язкового) виселення.
3. Зона гарантованого відселення.
4. Зона посиленого радіоекологічного контролю.

Зрозуміло, що всі заходи, які ініціює держава знаходять своє законодавче закріплення, що робить їх обов'язковими для виконання.

Класифікація надзвичайних ситуацій

За останні роки різко збільшилася кількість надзвичайних ситуацій на території України. Практично всі вони мали природне походження (сильні снігопади, обледеніння, урагани та шквальні вітри), хоча немало надзвичайних ситуацій сталося техногенного характеру (пожежі, вибухи, пошкодження тощо) та надзвичайних ситуацій іншого походження (інфекційні захворювання, виявлення особливо небезпечних речовин).

За класифікацією надзвичайні ситуації розподіляються на:

1. Надзвичайні ситуації техногенного характеру.
2. Надзвичайні ситуації природного характеру.
3. Надзвичайні ситуації медико-біологічного характеру.
4. Надзвичайні ситуації іншого характеру внаслідок яких загинуло і постраждало багато людей.

До надзвичайних ситуацій техногенного характеру відносять:

1. Транспортні аварії.
2. Пожежі і вибухи.
3. Аварії з викидом сильнодіючих отруйних речовин (СДОР).
4. Наявність у оточуючому середовищі шкідливих речовин понад граничну чисельність.

5. Аварії з викидом радіоактивних речовин.
6. Раптове руйнування споруд.
7. Аварії на енергетичних системах.
8. Аварії на очисних спорудах.
9. Гідродинамічні аварії.
10. Аварії на системах життєзабезпечення.

Надзвичайні ситуації природного характеру.

- геофізичні явища;
- геологічно-небезпечні явища;
- метеорологічно-небезпечні явища;
- морські, гідрологічно-небезпечні явища;
- пожежі лісові, торф'яні;
- масова загибель диких тварин;

Надзвичайні ситуації медико-біологічного характеру.

- інфекційні захворювання людей;
- отруєння людей;
- інфекційні захворювання сільськогосподарських тварин;
- ураження сільськогосподарських рослин, хворобами і шкідниками;
- масові отруєння сільськогосподарських тварин;

Надзвичайні ситуації іншого характеру

- збройні напади, захоплення, утримання важливих об'єктів або реальна загроза їх захоплення;
- встановлення вибухового пристрою в громадському місці, в установі, в організації, транспорті, житлі;
- виявлення або вилучення особливо небезпечних предметів та речовин;
- інші події.

Надзвичайні ситуації природного характеру:

Найбільша кількість надзвичайних ситуацій припадає на метеорологічно-небезпечні явища, наслідком яких є людські жертви й завдано значні збитки господарству. Найчастіше повторювалися сильний вітер, шквали, сильні зливи, снігопади. Різке зниження температури призводило в Україні до знищення озимих культур. Сильні дощі на заході країни призводили до затоплення значних територій, руйнації, загибелі людей і тварин. Внаслідок лісових пожеж у Чернігівській, Волинській, Житомирській, Черкаській областях було знищено десятки тисяч гектарів лісів.

Надзвичайні ситуації геологічного характеру:

Призводило до зсуву земної поверхні (у Дніпропетровську.) Практично зруйновано кілька багатоповерхівок, два дитсадки, школа, комунальні мережі міста. На 19 км шосе Севастополь-Ялта пройшов зсув. Ці дані підтверджують висновок вчених, що територія України є складною геолого-екологічною територією зі стійкою тенденцією до розвитку багатьох геологічних процесів.

Слід зазначити, що розв'язання проблеми запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру надасть можливість стабільного функціонування економіки України та життя людей.

Охорона екологічних прав та інтересів України.

Екологічна безпека населення є найбільш гуманним, благородним і відповідальним завданням екологічного законодавства, яке по-перше закріплює екологічні права громадян України, по-друге - гарантує реалізацію, по-третє визначає правові, економічні та соціальні основи охорони навколишнього природного середовища в інтересах поколінь.

Кожен громадянин України має як права, так і обов'язки в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Громадяни України зобов'язані: берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, здійснювати діяльність із додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів, не порушувати екологічні права й законні інтереси інших суб'єктів, вносити плату за спеціальне використання природних ресурсів та штрафи за екологічне правопорушення, компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням навколишнього природного середовища.

Разом з тим екологічні права громадян України забезпечуються системою гарантій. Це є широкомасштабні державні заходи відновлення навколишнього природного середовища, запобігання шкідливому впливу господарської діяльності міністерствами та відомствами за участю громадськості, компенсації шкоди, невідворотності відповідальності за порушення законодавства.

Недоліком є те, що забезпечення гарантії часто залишається на папері.

У системі правових заходів, спрямованих на охорону екологічних прав громадян, важливе місце посідають:

1. Екологічні програми.
2. Екологічні експертизи.
3. Контроль і нагляд у галузі охорони навколишнього природного середовища
4. Освіта і виховання.

Екологічні програми розробляються з метою проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності з організації і координації заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, раціонального відтворення природних ресурсів.

Екологічна експертиза сприяє охороні екологічних прав та інтересів громадян, оскільки дає можливість запобігти негативним явищам у галузі екології.

Екологічна експертиза в Україні буває :

- державна;
- громадська;
- контроль і нагляд за охороною навколишнього природного середовища.

Нагляд за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища здійснюють також органи прокуратури. Вони застосовують права, включаючи звернення до судів або арбітражних судів із позовами про відшкодування збитків, заподіяних у результаті порушення екологічного законодавства.

У разі необхідності в органах прокуратури та міліції створюються спеціалізовані екологічні підрозділи (екологічна міліція, природоохоронна прокуратура м. Бердянськ).

Треба зробити все, щоб право людини на екологічну безпеку посіло чільне місце серед інших фундаментальних прав громадян України. Найперше, що держава повинна зробити в цьому напрямку – це забезпечити право людини на екологічно чисті продукти, воду, повітря.

ТЕМА 6**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ,
ВІДТВОРЕННЯ ТА ОХОРОНИ ПРИРОДНИХ
РЕСУРСІВ**

1. Правовий режим використання та охорони надр, вод, лісів, атмосферного повітря.
2. Правовий режим використання та відтворення земель.
3. Правовий режим використання та відтворення тваринного світу.

Правовий режим використання та охорони надр, вод, лісів, атмосферного повітря.

Правова охорона надр – сукупність правових норм та правовідносин, які виникають на основі їх застосування і направлені на здійснення заходів із збереження надр, раціонального використання та відтворення природних ресурсів, оздоровлення для задоволення екологічних, економічних, культурно-оздоровчих потреб суспільства в інтересах теперішнього та майбутніх поколінь.

Усі питання виникнення права користування надрами, права та обов'язки користувачів надр, припинення право користування надрами, вирішення спорів, заходи з охорони надр, відповідальність за порушення законодавства обумовлено Кодексом України про надра.

Надра є виключною власністю народу України і надаються тільки в користування. Народ України здійснює право власності на надра через ВРУ та місцеві органи самоврядування (Конституція України ст. 13).

За своїм значенням корисні копалини поділяються на загальнодержавного та місцевого значення.

Згідно з вищезазначеним кодексом, надра - це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння. Користувачами надр (ст. 13) можуть бути підприємства, установи, організації, громадяни України, іноземні юридичні особи та громадяни. Надра надаються у постійне або тимчасове користування. Тимчасове може бути короткостроковим (до 5 років) та довгостроковим (до 20 років).

Лише ліцензування діяльності - це єдиний порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами. Користування надрами є платним. Плата справляється за користування надрами у межах України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

Усі платежі спрямовуються до держбюджету та бюджетів всіх рівнів:

40 % - до держбюджету за видобування корисних копалин;

60 % - до місцевих бюджетів загальнодержавного значення;

100 % - до місцевих бюджетів за видобування корисних копалин місцевого значення;

80 % - до держбюджету за пошук та розвідку;

20 % - до місцевого бюджету родовищ;

100 %- до держбюджету за користування надрами континентального шельфу та виключно (морської) економічної зони .

Плата вноситься або грошима, або натуроплатою, роботою чи послугами. Особи, які відкрили невідомі раніше родовища, що мають промислову цінність, мають право на винагороду. Держава веде облік родовищ та запасу корисних копалин у державних кадастрах родовищ.

Згідно зі ст. 59 Кодексу України про надра рідкісні геологічні відкладення, мінералогічні утворення, палеонтологічні об'єкти та інші ділянки надр, які становлять особливо наукову або культурну цінність, можуть бути оголошені об'єктами природо-заповідного фонду.

Згідно зі ст. 65 порушення законодавства про надра тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову і кримінальну відповідальність.

Правовий режим використання, відтворення й охорони вод

Усі води (водні об'єкти) на території України є національним надбанням народу України, однією із природних основ його економічного розвитку та соціального добробуту.

Водні ресурси забезпечують існування людей, тваринного і рослинного світу і є обмеженими та уразливими природними об'єктами.

В умовах нарощування антропогенних навантажень на природне середовище, розвитку суспільного виробництва та зростання матеріальних потреб виникає необхідність розробки й додержання особливих правил користування водними ресурсами, раціонального їх використання та екологічно спрямованого захисту.

Об'єктами права водокористування є поверхневі та підземні води, які знаходяться в нерозривному екологічному зв'язку з іншими природними ресурсами.

Ефективне, науково обґрунтоване використання вод та її охорона від забруднення, засмічення та вичерпання регулюється Водним Кодексом України, який прийнятий у 1995 році ВРУ.

Згідно з цим Кодексом до водного фонду України належать:

- поверхневі води;
- підземні води та джерела;
- внутрішні морські води та територіальне море.

Водні об'єкти поділяються на об'єкти :

- загальнодержавного значення;
- місцевого значення.

Використання вод здійснюється в порядку загального і спеціального водокористування для потреб гідроенергетики, водного та повітряного транспорту.

Право загального водокористування здійснюється для задоволення потреб (купання й плавання) безплатно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами.

Спеціальне водокористування – це забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв та скидання в них зворотних вод (дозвіл, платний).

Строки спеціального водокористування:

- до 3-х років – короткострокове;
- від 3 до 25 років – довгострокове.

Охорона вод

Водоохоронні зони встановлюються для створення сприятливого режиму водних об'єктів, попередження їх забруднення, засмічення, вичерпання.

На території водоохоронної зони забороняється :

- використання пестицидів;
- влаштування кладовищ, скотомогильників, звалищ;
- скидання неочищених стічних вод.

Згідно зі ст. 42 ВКУ водокористувачами в Україні можуть бути громадяни України, підприємства, установи, організації, а також іноземні юридичні та фізичні особи, особи без громадянства.

Водокористувачі бувають:

- первинні;
- вторинні.

Первинні – ті, що мають власні водозабірні споруди і відповідне обладнання для забору води.

Вторинні (абоненти) – ті, що отримують воду з систем первинних водокористувачів.

Усі водокористувачі мають права (ст. 43) та обов'язки (ст.44).

Відповідальність за порушення водного законодавства.

Згідно зі ст. 10 ВКУ за порушення водного законодавства може бути дисциплінарна, адміністративна, цивільно-правова та кримінальна відповідальність. При цьому підприємства, установи, організації, а також громадяни зобов'язані відшкодувати збитки, завдані ними внаслідок порушення водного законодавства.

Правовий режим використання, відтворення й охорони лісів

Ліс – зазначено у ст. 3 ЛКУ – це сукупність землі, рослинності, в якій переважають дерева та чагарники, тварин, мікроорганізмів та інших природних компонентів, що в своєму розвитку біологічно взаємозв'язані, впливають один на одного та навколишнє середовище.

Ліс – національне багатство України, виконує екологічні, естетичні та інші функції, підлягає державному обліку та охороні.

Лісам належить велика роль перш за все у розвитку сільського господарства. Вони захищають поля від суховіїв, піщаних і

чорних буревіїв, поліпшують водний режим полів, підвищують урожайність. Встановлено, що 1 га лісосмуги захищає 25-30 га ріллі, а на кожному її гектарі накопичує 600-800 т. вологи, забезпечуючи збільшення врожаю зернових на 3-4 центнери. Один гектар лісу виділяє за рік 3 т кисню та поглинає 5 т вуглекислого газу (300-400 кг кисню за рік на одну людину).

В Україні загальна площа лісу – 9,97 млн. га. Ліси України за екологічним і господарським значенням поділяються на 1 і 2 групи.

До 1 групи належать ліси, що виконують природоохоронні функції (водоохоронні, лісосмуги, санітарно-гігієнічні заповідники, парки, урочища, пам'ятки природи).

До 2 групи відносять ліси, які мають експлуатаційне значення.

Велика роль в охороні лісів належить організаційно-правовим заходам, основним з яких є ведення лісгосподарства на науковій основі. Відомо, що ліс стає придатним для вирубування у віці 80-100 років. Незважаючи на це, ведуться вирубки молодого лісу. Так звана „ділова” деревина. Усе інше поглинає вогонь.

Державні органи та постійні лісокористувачі, які здійснюють планування, організацію, введення лісового господарства та використання лісових ресурсів зобов'язані забезпечувати :

- а) збереження лісів, охорону їх від пожеж, захист від шкідників і хвороб;
- б) посилення водоохоронних, захисних, кліматорегулюючих, санітарно-гігієнічних, оздоровчих та інших корисних властивостей лісів з метою охорони здоров'я людей і поліпшення навколишнього природного середовища;
- в) невиснажливе, раціональне використання лісів для планомірного задоволення потреб виробництва і населення в деревині та іншій лісовій продукції;
- г) розширене відтворення, поліпшення породного складу та якості лісів, підвищення їх продуктивності.

Правова охорона атмосферного повітря

Атмосферне повітря є одним із основних життєво важливих елементів навколишнього середовища. Повітря – це життя! Добре відомо, що людина здатна прожити без їжі тижні, без води – дні, без повітря – лише хвилини. Життя на землі є доти, поки є атмосфера. Атмосфера – це газова оболонка землі із суміші газів, яка її складає. Без атмосфери сонце може розігріти Землю вдень до +100 градусів С⁰, а космос охолодити землю вночі до -100 градусів С⁰.

Від чистоти повітря залежить здоров'я людини, її самопочуття та працездатність.

Забруднення атмосферного повітря нерідко призводить до загибелі сільськогосподарських культур, зниження урожайності, захворювання чи гибелі домашніх або диких тварин, несприятливо впливає на стан та продуктивність лісу, на якість видів. Забруднення атмосфери відбувається різними шляхами: виверження попелу, пилові бурі, лісові пожежі, але найнебезпечнішим

джерелом забруднення атмосфери є промислові підприємства, транспортні засоби, отрутохімікати, що використовуються в сільському господарстві.

Найбільше забруднюють повітря підприємства чорної, кольорової металургії, хімічні, цементні заводи.

Серед транспортних засобів – автомобільний і залізничний транспорт. Найбільш ефективними заходами у справі охорони атмосферного повітря є запровадження безвідходних і мало відходних виробничих процесів, оснащення джерел забруднення газоочисними та пиловловлюючими установками тощо.

Раніше атмосфера само очищувалася, сьогодні – ні. Ось чому виникає гостра необхідність всебічного й цілеспрямованого позитивного впливу на атмосферу за допомогою правових норм.

Правову основу з цього питання складають закон України „Про охорону навколишнього природного середовища”, закон України „Про охорону атмосферного повітря” та інші.

До організаційно-правових заходів треба віднести стандартизацію та нормування в галузі охорони атмосферного повітря. Державні стандарти розробляються та вводяться Міністерством екології та природних ресурсів та Мінохорони здоров'я України.

Правовий режим використання та відтворення земель

Земля – найперше та найголовніше джерело багатства, верхній найродючіший шар землі (грунт) є базою розвитку сільського й лісового господарства; у надрах землі знаходяться величезні запаси корисних копалин; вода, без якої взагалі неможливе життя, також органічно пов'язана із землею. Земля є основою розвитку виробничих сил України в інтересах усього народу. Земля не є продуктом людської праці, вона – творіння природи.

Охорона земель разом із тим є охороною земельних прав власників землі та землекористувачів.

Земельна площа України становить 606,355 тис. га.

Відповідно до цільового призначення землі розрізняють:

- сільськогосподарського призначення;
- населених пунктів;
- промисловості, транспорту, зв'язку, оборони;
- природоохоронного, оздоровчого тощо;
- лісового, водного запасу.

Заслуговує увагу право власності на землю. Згідно з ЗКУ земля має такі форми власності:

- державну;
- приватну;
- колективну.

Проблемні питання виникають щодо залишення земель без використання. Юридичному вирішенню цієї проблеми сприяє ст. 27 ЗКУ, яка передбачає однією з підстав припинення права користування землею невикористання протягом одного року земельної ділянки, наданої для сільськогосподарського виробництва, і протягом 2-х років – для несільськогосподарських потреб.

Правова охорони земель – це система юридичних заходів, спрямованих на збереження земель, відновлення та збільшення їх родючості.

Правова охорона земель – проблема багатогранна. Вона вирішується за допомогою різних правових засобів. Відправною точкою у здійсненні охорони земель є розробка та прийняття НП і норм, спрямованих на їх раціональне використання й охорону.

Правовий режим використання та відтворення тваринного світу

Тваринний світ є важливою складовою природних багатств України. Він охоплює все різноманіття дикої фауни.

До тваринного світу належать дикі тварини: ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби, молюски, комахи тощо, що перебувають у природному стані.

Природоохоронне законодавство розповсюджується лише на диких тварин, що перебувають у стані природної волі. Охороні підлягають не лише тварини, а й середовище їх перебування: нори, хатки, лігва, мурашники, гнізда птахів, боброві гаті та інші споруди.

З метою охорони, раціонального використання та відтворення тваринного світу можуть обмежуватися права власників і користувачів земель, лісів, інших природних ресурсів, на них можуть покладатися відповідні обов'язки.

Тваринний світ також є об'єктом мисливства та рибальства.

Кожен громадянин має право:

- на загальне та спеціальне використання тваринного світу;
- мати у колективній або приватній власності окремі об'єкти тваринного світу;
- на компенсацію шкоди, завданої дикими тваринами.

Обов'язки:

- охороняти тваринний світ і середовище перебування диких тварин;
- сприяти відтворенню відновлювальних об'єктів тваринного світу;
- використовувати об'єкти тваринного світу відповідно до вимог природоохоронного законодавства;

ТЕМА 7

ПРАВОВА ОХОРОНА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

1. Природно-заповідний фонд України як об'єкт правової охорони.
2. Організаційно-правові засади охорони природно-заповідного фонду України.
3. Відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд України.

Природно-заповідний фонд України як об'єкт правової охорони

Природно-заповідний фонд України становлять ділянки суші й водного простору, природні комплекси та об'єкти, які мають особливу природо-охорону, наукову, естетичну, реакційну та іншу цінність, і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного й рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонових моніторингу навколишнього природного середовища.

До природно-заповідного фонду належать :

а) природні території та об'єкти – природні та біосферні заповідники, національні природні та регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища;

б) штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні й зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду визначає закон України „Про природно-заповідний фонд України” від 16.06.1992 р.

На землях природно-заповідного фонду забороняється будь-яка діяльність, що негативно впливає на стан природних та історико-культурних комплексів та об'єктів або перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням.

Заслуговує на увагу правовий режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Він визначається з урахуванням їх класифікації та цільового призначення.

Природні заповідники – це природоохоронні, науково – дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, наукових засад охорони навколишнього природного середовища, їх ефективного використання.

На території природних заповідників забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить їх цільовому призначенню. Зокрема забороняється: будівництво споруд, шляхів сполучення, мережевих та інших об'єктів транспорту і зв'язку, не пов'язаних з діяльністю природних заповідників, стоянки транспорту, прогін скота, проліт літаків та вертольотів нижче 2000 метрів над землею, розробка корисних копалин, застосування хімічних засобів, заготівля трави, квітів, вилов звірів, птахів тощо.

Біосферні заповідники – це природоохоронні, науково-дослідні установи міжнародного значення, що створюються з метою збереження у природному стані найбільш природних типових комплексів біосфери, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів.

Національні природні парки – є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення. На території національних природних парків створюються зони: заповідна, регульованої та стаціонарної рекреації, господарська зона.

Регіональні ландшафтні парки – це природоохоронні рекреаційні установи місцевого та регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, забезпечення умов для організованого відпочинку населення. Зазначені парки організовуються, як правило, без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників та користувачів.

Заказники – це природні території (акваторії), метою яких є збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів. Господарська, наукова та інша діяльність проводиться тут із додержанням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища.

Пам'ятки природи – окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне й пізнавальне значення, охороняються з метою збереження їх у природному стані.

Заповідні урочища – це лісові, степові, болотисті та інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне й естетичне значення з метою збереження їх у природному стані. Визначення заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ проводиться без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників.

Ботанічні сади – створюються з метою збереження, вивчення, акліматизації, розмноження в спеціальних умовах рідкісних і типових видів місцевої і світової флори шляхом поповнення та збереження ботанічних колекцій, ведення наукової, на-

вчальної та освітньої діяльності. У межах ботанічних садів можуть бути виділені зони: експозиційна, наукова, заповідна (положення про ботанічні сади, проект організації територій ботанічного саду).

Зоологічні парки – відкриваються з метою організації екологічної, освітньо-виховної роботи, створення експозицій рідкісних, екзотичних та місцевих видів тварин, збереження їх генофонду, вивчення дикої фауни. Земельні ділянки з усіма природними ресурсами вилучаються з господарського використання і надаються дендрологічним і зоологічним паркам, на території яких забороняється діяльність, не пов'язана з виконанням покладених на них завдань.

Парки - пам'ятки садово-паркового мистецтва, ними визнаються найбільш визначні та цінні зразки паркового будівництва з метою охорони та використання їх в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях.

Мережу створення нових об'єктів природно-заповідного фонду передбачає закон України „Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки” від 21.09.2000 року.

Організаційно-правові заходи охорони природно-заповідного фонду України

Завданням законодавства про природно-заповідний фонд є регулювання суспільних відносин, щодо організації, охорони й використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення їх природних комплексів, управління в цій галузі.

У законодавстві передбачено основні засоби збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду, які забезпечуються шляхом :

- а) встановлення заповідного режиму;
- б) організації систематичних спостережень за станом заповідних природних комплексів та об'єктів;
- в) проведення комплексних досліджень з метою розробки наукових основ їх збереження та ефективного використання;
- г) додержання вимог щодо охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду під час здійснення господарської, управлінської та іншої діяльності, розробка проектної документації земле- та лісовпорядкування, правових екологічних експертиз;
- д) запровадження економічних важелів стимулювання охорони;
- е) здійснення державного та громадського контролю за додержанням режиму та охорони;
- є) встановлення підвищеної відповідальності за порушення режиму охорони та використання, а також за знищення та пошкодження заповідних природних комплексів та об'єктів;
- ж) проведення широкого міжнародного співробітництва в цій сфері;

з) проведення інших заходів.

Охороні природно-заповідного фонду сприяє також встановлення охоронних зон на прилеглих до природних комплексів та об'єктів територіях.

Охорону природних та біосферних заповідників, національних природних та регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних, зоологічних парків загальнодержавного значення здійснюють служби, які утворюються у складі адміністрацій заповідних територій зазначених категорій. Працівникам служби охорони може бути надано право носіння спеціальної форми, зброї під час виконання службових обов'язків.

Важливу роль грає ведення кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Кадастр ведеться міністерством екології та природних ресурсів України.

До організаційно-правових заходів охорони природно-заповідного фонду необхідно віднести державний та громадський контроль за додержанням установленого режиму.

Особливе місце в системі організаційно-правових заходів охорони природно-заповідного фонду посідає наукове, економічне забезпечення організації та функціонування природно-заповідного фонду.

Для компенсації шкоди, заподіяної на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду внаслідок стихійних природних явищ чи промислових аварій і катастроф, проводиться обов'язкове державне та комерційне страхування зацікавлених підприємств, установ, організацій.

Відповідальність за порушення законодавства про природо-заповідний фонд України

Порушення законодавства про природо-заповідний фонд тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність.

Дисциплінарна відповідальність передбачає накладання дисциплінарних стягнень і застосовується до посадових осіб, робітників та службовців за невиконання або неналежне виконання покладених на них службових обов'язків. Тому при притягненні їх до дисциплінарної відповідальності треба завжди з'ясувати коло обов'язків, пов'язаних з охороною природних комплексів та об'єктів, кожного з них

Порядок застосування дисциплінарних стягнень і оскарження рішень про їх накладання передбачено трудовим законодавством.

Адміністративну відповідальність передбачено ст. 91 КпАПУ у вигляді штрафу. Вона настає за порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх охоронних зон, а також територій зарезервованих для подальшого використання, забороненої господарської та іншої діяльності, порушення інших вимог режиму територій та об'єктів, самовільну заміну їх меж, невжиття заходів для попередження та ліквідації негативних наслідків аварій або іншого шкідливого впливу на території та об'єкти природо-заповідного фонду.

Адміністративне стягнення у вигляді штрафу застосовується також за порушення правил санітарної охорони курортів та інших лікувально-оздоровчих територій (ст.42,78-83). Накладається штраф і за такі правопорушення як знищення або пошкодження зелених насаджень або інших об'єктів озеленіння населених пунктів (ст.153).

Цивільно-правова відповідальність передбачає відшкодування шкоди. Розміри шкоди визначаються на основі кадастрової еколого-економічної оцінки включених до кадастрової книги територій і об'єктів, що проводиться згідно з законом України „Про природо-заповідний фонд України” та спеціальних такс, які затверджені ПКМ („Про такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах території природо-заповідного фонду України”).

Розмір і шкоди обчислюються службовими особами Міністерства екології та природних ресурсів, його органів та інших спеціальних уповноважених органів державної виконавчої влади.

Кримінальну відповідальність передбачено за умисне нищення, руйнування чи псування пам'яток історії або культури. (ст.298 ККУ). Ці злочини караються штрафом до 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до 3 років.

Окремі норми кримінального законодавства передбачають відповідальність за незаконні вирубаня лісу, полювання, заняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, незаконне добування корисних копалин (ст.246, 248, 249 ККУ).

ТЕМА 8

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

1. Місце міжнародно-правових норм охорони навколишнього природного середовища в загальній системі міжнародного права.
2. Принципи міжнародного екологічного права.
3. Механізм забезпечення міжнародно-правової охорони довкілля.

Місце міжнародно-правових норм охорони навколишнього природного середовища в загальній системі міжнародного права

Як самостійний нормативний комплекс міжнародне право представляє собою сукупність юридичних норм, які створюються спільно державами з метою врегулювання їх взаємних відношень та інших відношень у сфері їх загальних інтересів.

Розвиток законодавства в галузі охорони навколишнього природного середовища обумовлено проблемами екологічної кризи, яка наростає:

- посилюється парниковий ефект;
- слабкий розвиток технологічної переробки відходів;
- виснаження озонового шару;
- забруднення світового океану.
- глобальне потепління.

Міжнародно-правові акти охорони навколишнього природного середовища чітко виділилися зараз у загальній системі міжнародного права як самостійна, специфічна сфера регулювання.

Виникнення нових сфер взаємодії людини і навколишнього природного середовища розширює предмет міжнародного правового регулювання щодо захисту навколишнього природного середовища.

Міжнародне право навколишнього середовища – це сукупність міжнародно-правових принципів та норм, які регулюють на загальноприйнятих принципах та нормах міжнародні права, міждержавні суспільні відношення щодо збереження, раціональному використанню міжнародних екологічних ресурсів, навколишнього природного середовища та його раціонального використання та відновлення з метою забезпечення сприятливих для життя людини якостей екосистеми.

Принципи міжнародного екологічного права

Кожна держава здійснює права на проведення по відношенню до національної системи охорони середовища загально-визнані принципи та норми сучасного міжнародного права:

Загальні принципи:

- повага державного суверенітету, суверенна рівність держав;
- мирне вишення міжнародних спорів;
- територіальна недоторканість та цілісність, співробітництво;
- міжнародна правова відповідальність.

Спеціальні принципи:

- неприпустимість заподіяння трансграничної шкоди;
- екологічно обґрунтоване раціональне використання природних ресурсів;

Раціональне використання характеризують такі елементи:

1. Раціональне планування та керівництво відтворюваними та не відтворюваними ресурсами землі в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь;
2. Довгострокове планування екологічної діяльності із забезпеченням екологічної перспективи.
3. Оцінка можливих наслідків діяльності держави в межах своєї території.
4. Підтримання природних ресурсів, що використовуються, на оптимально допустимому рівні тощо.
5. Недопущення радіоактивного забруднення навколишнього природного середовища.
6. Захист екологічних систем світового океану.
7. Заборона військового або іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище в концентрованому вигляді.
8. Забезпечення екологічної безпеки.
9. Міжнародна правова відповідальність.

Механізм забезпечення міжнародно-правової охорони довкілля

Нормативні акти як джерела міжнародного екологічного права.

Розрізняють акти двосторонні та багатосторонні.

До багатосторонніх належать

- конвенції;
- договори;
- угоди;
- резолюції міжнародних організацій.

Наприклад, „Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі” (17 вересня 1979 року м. Берн). Україна приєдналась до Конвенції законом України від 29.10.1996 року, чим підтвердила своє прагнення до співробітництва з іншими державами в галузі охорони природи.

Міжнародні об'єкти охорони навколишнього природного середовища:

- повітряний басейн;
- космос;
- світовий океан;
- Антарктида;
- природні ресурси, що діляться.

Координуюча роль міжнародного права у світовому механізмі охорони навколишнього природного середовища.

Причини:

- загроза масштабної трансграничної шкоди національним системам навколишнього природного середовища;
- загальна екологічна небезпека;
- необхідність розробки та прийняття універсальних імперативних норм поведінки держав.

Міжнародні природоохоронні організації:

- ЮНЕСКО (1948 р.);
- ВООЗ (1946 р.);
- МАГАТЕ (1957 р.);
- МСОП (міжнародна спілка охорони природи та природних ресурсів, 1948 р.);
- ФАО (сільськогосподарський та продовольчий органи ООН 1945 р.);
- ММО (міжнародна морська організація, 1948 р.);
- ВМО (всесвітня метеорологічна організація, 1947 р.);
- ЮНДРО (бюро ООН з надання допомоги у випадку стихійного лиха)

Міжнародне співробітництво в галузі екологічної експертизи.

Згідно з законом України „Про екологічну експертизу” міжнародне співробітництво у галузі екологічної експертизи здійснюється відповідно до міжнародних договорів.

Якщо міжнародним договором встановлено інші правила, ніж ті, що передбачено законодавством України про охорону навколишнього природного середовища, то застосовуються правила міжнародного договору України.

Міжнародні екологічні експертизи регламентуються міжнародними договорами .

Положенням про міжнародне співробітництво у сфері наукової, науково-технічної експертизи визначено, що співробітництво України з іншими державами у сфері наукової та науково-технічної експертизи здійснюється відповідно до міжнародних договорів України.

ТЕМА 9

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ КУРОРТНИХ, ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИХ І РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗОН

1. Поняття курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон.
2. Правова охорона курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон.

Поняття курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон

Правове регулювання використання та охорони курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон (територій) є не тільки необхідною основою для збереження унікальних природних факторів, а й однією з форм реалізації таких конституційних прав громадян як право на життя, на охорону здоров'я та право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

У чинному екологічному та деяких інших галузях законодавства України міститься поняття курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон. Так, поресурсове екологічне законодавство, зокрема ст. 47 ЗКУ, закріплює, що до земель оздоровчого призначення належать землі, які мають природні лікувальні властивості, що використовуються для профілактики захворювання людей.

Згідно зі ст. 62 водного КУ лікувальними визначаються водні об'єкти, які мають природні лікувальні властивості і включені до спеціального переліку, затвердженого 11.12.1996 року постановою КМУ.

Найбільш комплексне регулювання цього питання здійснюється законом України „Про курорти”. Курортом є освоєна територія, яка розташована на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури та використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань, та для рекреації і підлягає особливій охороні.

Таким чином, юридичними ознаками курорту або курортної зони є:

- підтверджена у встановленому законом порядку наявність лікувальних природних ресурсів;
- розташування необхідних для використання зазначених ресурсів та лікування людей об'єктів інфраструктури;
- оголошення в передбаченому законом порядку оздоровчої території курортом з визначенням її меж та правового режиму використання її природних ресурсів;

Лікувальні природні ресурси поділяються на 2 види:

- особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси;
- загальнопоширені природні лікувальні ресурси.

Курортні зони поділяють на кілька видів за різними критеріями:

Бальнеологічні;
 кліматичні від типу природних грязелікувальних факторів змішані
 загальнодержавного, за характером природних місцевого значення лікувальних факторів

Під лікувально-оздоровчою місцевістю (зоною) розуміють природну територію, що має мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ряд лиманів та озер, кліматичні та інші природні умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Слід підкреслити, що лікувально-оздоровча місцевість також має лікувальні природні ресурси, але на відміну від курортної, у неї не завжди є необхідна для організації лікування та оздоровлення людей інфраструктура й відповідний юридичний статус курорту. Саме лікувально-оздоровчі місцевості розглядаються як резервні території, на яких у майбутньому можливе створення курортів.

Рекреаційними зонами є ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму.

Таким чином, природним ресурсам рекреаційних зон притаманні певні якості (унікальність, наявність відновлювальних оздоровчих властивостей, естетична привабливість), які благотворно впливають на організм людини, відновлюючи її життєві, психофізіологічні, духовні сили та працездатність. Відповідно до цього, рекреаційні території використовуються виключно з метою відпочинку, оздоровлення, туризму та задоволення естетично-культурних потреб людини.

До природних ресурсів рекреаційних зон належать як окремі об'єкти (земельні ділянки, лісова та нелісова рослинність, водні об'єкти) так і унікальні природні комплекси, серед яких виокремлюються ландшафтні, кліматичні, пляжні, фіто відновлювальні, пізнавальні.

Земельний КУ закріплює більш детально склад земель рекреаційного призначення. До них належать:

- земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристичних та екологічних стежок;
- маркованих трас;
- земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, турбаз, яхт-клубів, кемпінгів, будинків рибалок і мисливців тощо.

Сукупність природних територій та об'єктів, яким властиві лікувальні, оздоровчі, рекреаційні природні фактори, та які мають особливо лікувально-оздоровчу, рекреаційну, пізнавальну, естетичну, наукову цінність, становить єдиний лікувально-рекреаційний фонд України.

Правова охорона курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон

З метою забезпечення ефективності і раціонального використання курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон чинне екологічне законодавство України відносить ці території до природних територій, які мають бути під особистою охороною і на яких встановлюється спеціальний режим здійснення господарської та будь-якої іншої діяльності.

До заходів правової охорони належить встановлення округів санітарної охорони та зонування курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних територій.

Під округом санітарної охорони розуміють територію земної поверхні, зовнішній контур якої збігається з межею курорту. У межах цієї території забороняються будь-які роботи, що приводять до забруднення ґрунтів, вод, повітря, завдають шкоди лісу і т.п.

Для курортів, які використовують родовища корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів (підземні мінеральні води, лікувальні грязі тощо) встановлюються округи санітарної охорони.

Відповідно до кожного курорту державного значення КМУ розробляє та затверджує окреме Положення про цей курорт, в якому встановлюється округ санітарної охорони, конкретні межі та режим їх використання.

Округ санітарної охорони поділяється на 3 зони :

- зона суворого режиму;
- зона обмежень;
- зона спостережень.

Зона суворого режиму охоплює місця виходу на поверхню мінеральних вод, території, на яких розташовані родовища, лікувальних грязей, мінеральні озера, лимани, пляжі, а також смугу, прибережну до моря і прилеглу до пляжів, шириною не менш як 100 м.

Зона обмежень охоплює територію, з якої відбувається стік поверхневих і ґрунтових вод до місця виходу на поверхню мінеральних вод або родовища мінеральних грязей, до мінеральних озер, лиманів, місць неглибокої циркуляції мінеральних та прісних вод, які формують мінеральні джерела, територію, на якій розташовані санітарно-курортні заклади та заклади відпочинку і яка призначена для будівництва таких закладів: парки, ліси та інші зелені насадження, використання яких без дотримання вимог природоохоронного законодавства та правил, передбачених для округу санітарної охорони курорту, може призвести до погіршення природних та лікувальних факторів курорту.

Зона спостережень охоплює всю сферу формування та споживання гідромінеральних ресурсів, лісові насадження на-

вколо курорту, а також території, господарське використання яких без дотримання встановлених для округу санітарної охорони курорту правил може несприятливо впливати на гідрогеологічний режим родовищ мінеральних вод і лікувальних грязей, ландшафтно-кліматичні умови курорту, на його природні та лікувальні фактори.

Основою поділу рекреаційних територій на зони є санітарно-гігієнічна, лісорослинна, заповідна та інша значимість природних територій, їх місцезнаходження, доступність. У разі порушення вимог екологічного законодавства про курортні, лікувально-оздоровчі та рекреаційні території винні особи несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законами України.

Слід зазначити, що КпАП та ККУ не передбачають окремих норм, які б встановлювали відповідальність безпосередньо за порушення порядку використання та охорони курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон. У цьому разі застосовуються загальні норми, які передбачають адміністративну (гл. 7 КпАПУ) або кримінальну відповідальність (гл.7 ККУ) за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Якщо внаслідок неправомірних дій завдано шкоду природним ресурсам курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон, у такому разі виникає підстава для застосування норм майнової відповідальності. Загальні принципи та порядок відшкодування шкоди визначається гл .82 ЦКУ.

Слід зазначити, що для деяких видів природних ресурсів курортно-рекреаційних територій встановлено спеціальні кодифікаційні норми – такси, головна функція яких полягає в компенсації шкоди (Постанова КМУ „Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства в межах території та об’єктів природо-заповідного фонду України” 21 квітня 1998 р.).

Шкода завдана водним об’єктам лікувально-оздоровчих зон відшкодовується відповідно до методик, встановлених для водних ресурсів.

1. Постанова КМУ 5.12.1996 р. № 1464 „Про такси обчислення шкоди, заподіяної лісовому господарству”.

2. Наказ Держкому водного господарства від 29.12.2001 року Офіційний вісник України. № 4 ст. 151.

ТЕМА 10

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН

1. Загальна характеристика екологічних прав та обов'язків громадян.
2. Конституційні екологічні права громадян.
3. Гарантії, охорона та форми захисту екологічних прав громадян.

Загальна характеристика екологічних прав та обов'язків громадян.

В умовах інтенсивного використання природних ресурсів та їх відновлення, формування ринкових відносин в економіці України, екологічної обстановки, яка останнім часом загострилася, важливого значення набуває проблема чіткого визначення в законодавстві екологічних прав та обов'язків громадян, меж їх здійснення, основних форм охорони і захисту порушених екологічних прав.

Історично ідея екологічних прав спочатку знайшла своє відображення в міжнародно-правових документах. Міжнародні пакти про права людини містять тези, що дуже умовно можна трансформувати на екологічні права громадян.

Термін „екологічне право” вперше в Україні на законодавчому рівні було закріплено у законі України від 25.06.1991 р. „Про охорону навколишнього природного середовища” (ст.9). У подальшому його було зафіксовано і в КУ (ст. 50) та низці законів (закони України „Про охорону атмосферного повітря”, „Про екологічну експертизу”, „Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру” тощо).

Екологічні права належать до суб'єктивних прав.

Екологічні права громадян мають певні, притаманні тільки їм властивості, які обумовлено екологічними факторами.

По-перше, спрямованість здійснення екологічних прав громадян, яка пов'язана з задоволенням екологічних потреб і забезпеченням реалізації екологічних інтересів. По-друге, пріоритет екологічних прав громадян у загальній системі прав людини і громадянина. По-третє, при встановленні екологічних прав громадян враховують закони природи. По-четверте, екологічний фактор визначає установа форму належності природних об'єктів відповідним суб'єктам. По-п'яте, зміст екологічних прав обумовлено принципами екологічного права як самостійної галузі права. По-шосте, екологічні права в основному здійснюються під контролем держави.

За юридичною сутністю екологічні права поділяють на :

- конституційні (ст.50 КУ);
- встановлені спеціальних законах ;
- передбачені н.п.а. та договорами.

За формою екологічні права поділяються на :

- індивідуальні;
- колективні;
- абсолютні;
- відносні;
- екологічні майнові;
- особливі немайнові права.

За такою класифікацією поділяють й екологічні обов'язки громадян.

Конституційні екологічні права громадян

Серед Конституційних екологічних прав громадян цільне місце посідає їх *право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище*, яке належить до основних природних прав (ст.50 КУ). Це пасивне право. На відміну від нього, *право на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права на безпечне довкілля* – це активне право особи. Його реалізують шляхом звернення до суду з позовом до державних органів, підприємств і громадян.

Право громадян на одержання екологічної інформації.

Екологічна інформація – це відкриті, повні та достовірні відомості про природні явища, події, предмети, процеси та осіб у сфері приналежності природних ресурсів тощо.

Гарантії, охорона та форми захисту екологічних прав громадян

Під гарантіями прав розуміють сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на фактичну реалізацію прав людини, на усунення причин і перешкод їх обмеження, ненадійного здійснення та захист від порушень. Вони поділяються на:

- загальні;
- спеціальні.

До загальних належать: соціально-економічні, політичні, ідеологічні умови життя суспільства.

До спеціальних належать: юридичні.

Наприклад, закон України „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” встановлює гарантії :

- пріоритет захисту людини та навколишнього природного середовища від впливу й іонізуючого випромінювання;
- надання громадянину повної інформації про дозу опромінення й можливу шкоду для здоров'я.

Гарантії також закріплено в поресурсовому законодавстві (розд.5 ЗКУ - гарантії прав на землю).

Правова охорона екологічних прав являє собою систему приписів закріплених у законодавстві, що забезпечують міру дозволеної і належної поведінки суб'єктів.

Способи та форми захисту слід розглядати як явища нетотожні.

Форма захисту – це адміністративний, судовий, громадський, самозахист, звернення до Уповноваженого ВРУ з прав людини тощо.

Способи захисту – визначення екологічних прав, відновлення порушеного права, припинення дії, що перешкоджає здійсненню права або порушує його, відшкодування збитків, моральної шкоди, зміна правовідносин, припинення правовідносин, визначення незаконним рішень чи дій органів державної влади, місцевого самоврядування, службових і посадових осіб та інші способи, встановлені н.п.а.

Адміністративна форма захисту регламентується ст. 40 Конституції України, законом України „Про звернення громадян”.

До форми правового захисту прав громадянина належать, зокрема судовий захист, що є найефективнішим механізмом у цій сфері. Ст.55 КУ містить норму, що встановлює право кожного звернення до суду.

Належна реалізація екологічних прав повинна забезпечуватись не тільки гарантіями, але й дією встановленої системи екологічного законодавства щодо їх забезпечення, зокрема :

- нормуванням якості навколишнього природного середовища;
- екологічним страхуванням;
- державним контролем за станом довкілля та дотримання екологічного законодавства.

ТЕМА 11**ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ Й ОХОРОНИ Н.П.С.**

1. Загальна характеристика економіко-правового механізму.
2. Збір за спеціальне використання природних ресурсів.
3. Збори за забруднення н.п.с. і погіршення якості природних ресурсів.

Загальна характеристика економіко-правового механізму

Розвиток науково-технічного прогресу та перехід економіки країни до ринку зумовлює зростання техногенного навантаження на природу, що спричиняє у сучасних умовах негативні наслідки довкілля. Погіршення стану н.п.с., наприклад, у результаті забруднення його відходами виробництва знижує продуктивність сільського господарства, лісового, рибного, мисливського господарства. Щорічні витрати економіки України від забруднення довкілля та нераціонального природокористування за оцінками вчених становлять 15-20 % її національного доходу.

Нинішній стан довкілля, як підкреслюється в основних напрямках державної політики України в галузі охорони природного середовища, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки можна охарактеризувати як кризовий.

Розвиток суспільства на сучасному етапі постійно вимагає вироблення збалансованого підходу до вирішення не лише економічних соціальних, а й екологічних проблем.

Узгодження економічних та екологічних інтересів підприємств, установ, організацій, окремих індивідів – важливий на-

прямок підвищення ефективності управлінської діяльності у сфері природокористування та охорони н.п.с.

Сукупність економічних заходів, що забезпечують охорону н.п.с. і раціональне природокористування складає економічний механізм. У складі економіко-правового механізму поєднуються як економічні регулятори, так і правові чинники. До складу еколого-правового механізму входять як постійно діючі правові інститути, без яких він не може нормально функціонувати, так і нові, виникнення яких пов'язане з переходом до ринкових відносин у сучасних умовах.

Еколого-правовий механізм регулювання охорони н.п.с. складається з різноманітних засобів впливу на економічні інтереси суб'єктів природоохоронних відносин.

Головними складовими елементами е.п.м. природокористування виступають:

- 1) збір за спеціальне використання природних ресурсів;
- 2) збір за забруднення н.п.с. та інші види шкідливого впливу на довкілля;
- 3) система фінансування кредитування природоохоронних заходів;
- 4) екологізація податкової цінової систем;
- 5) підтримка становлення й розвитку еко індустрії.

Закріплені чинним законодавством, а також потенційно можливі заходи економічного регулювання відносин у галузі екології розділяють на групи:

- економічні санкції;
- економічні стимули;
- економічні гарантії.

Оснoву економічних санкцій становлять заходи фінансово-го характеру (економічна відповідальність), такі платежі за своєю юридичною природою мають податковий характер. До економічних стимулів відносять податкові та кредитні пільги.

Економічні гарантії – це заходи, які дозволяють створити адекватні фінансові умови у сфері охорони довкілля. До їх числа відносять й екологічне страхування, екологічний аудит тощо.

Збір за спеціальне використання природних ресурсів

Платність виступає одним із основних принципів природокористування. Вона реалізується шляхом встановлення зборів у сфері природокористування й тісно пов'язана із включенням частини природних ресурсів у ринковій товарообіг.

З.У. „Про охорону н.п.с.” розрізняє 3 види зборів:

- за спеціальне використання природних ресурсів;
- за забруднення н.п.с.;
- за погіршення якості природних ресурсів.

Кожен із цих видів поділяється на підвиди. Мета збору за спеціальне використання природних ресурсів - це підвищення зацікавленості до використання об'єктів природи, стимулювання природо користувача тощо. Ці збори є джерелом поповнення державного і місцевих бюджетів, а також екологічних фондів.

Відносно деяких природних ресурсів діють спеціальні закони або Н.П.А. Так, Земельний кодекс України закріплює принцип платності у сфері використання землі. З.У. „Про плату за землю” конкретизує і деталізує положення З.К.У. Платежі за землю зараховуються на спеціальні бюджетні рахунки бюджетів місцевих та частка - на спеціальний рахунок Держбюджету.

За нецільове використання коштів, що надходять від земельного податку, фінансовими органами нараховується

штраф у розмірі 100 % використаних сум, які надходять до Держбюджету України на зазначені в законі цілі.

При використанні землі на умовах оренди орендна плата надходить на рахунок власника землі та використовується на його розсуд.

Платність за водокористування є основним принципом регулювання, використання, охорони вод та відтворення водних ресурсів. Правові приписи, присвячені платності водокористування, зосереджено в розд. 7 Водного Кодексу України. Система зборів, пов'язаних з використанням водних об'єктів, включає збір за спеціальне використання та збір за користування вод для потреб гідроенергетики та водного транспорту. Використання цих коштів може бути лише цільовим.

Збір за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей та проведення науково-дослідних робіт справляється за таксами або у вигляді орендної плати, чи доходів, одержаних за реалізацію лісових ресурсів на конкурсній основі. Кошти надходять:

- 80% збору - до Держбюджету України;
- 20% збору - до місцевих бюджетів.

Збір за користування надрами регулюється розд. 4 К.У. про надра.

Збори за викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря та інші шкідливі впливи на нього стягуються з юридичних осіб. Стягнення цих збитків не звільняє їх від відшкодування збитків, заподіяних порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря .

За плату здійснюється й спеціальне використання об'єктів тваринного світу. Її розмір залежить від виду об'єктів тваринного світу, розповсюдження та цінності з урахуванням місцезнаходження, якості, екологічних та економічних факторів.

Збори за забруднення н.п.с. і погіршення якості природних ресурсі

Важливим напрямом узгодження економічних та екологічних інтересів підприємств, установ, організацій, концентрації коштів для вирішення регіональних проблем є запровадження збору за забруднення н.п.с. у вигляді обов'язкових (фінансових) і штрафних зборів.

Перші – здійснюються в межах нормативів, встановлених для підприємств щодо викидів забруднюючих речовин і розміщення відходів.

Другі – стягуються за аварійне, наднормативне забруднення довкілля.

Сплата цього збору не звільняє юридичних і фізичних осіб від відшкодування збитків, завданих порушенням природоохоронного законодавства.

Самостійне значення в системі економіко-правового механізму природокористування має збір за погіршення якості природних ресурсів. Він передбачений у разі зниження родючості ґрунтів, продуктивності лісів, рибопродуктивності води тощо в результаті володіння та користування.

Серед нових правових заходів економічного характеру окреме самостійне місце займає екологічне страхування. (ст. 4д. З.У. „Про охорону н.п.с.”). Але інститут екологічного страхування ще не отримав в Україні достатнього розвитку.

Самостійного значення в системі економічного механізму набуває екологічний аудит, який проводиться з метою забезпе-

чення додержання законодавства про охорону навколишнього природного середовища в процесі господарської та іншої діяльності.

ТЕМА 12

ПРАВО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

1. Загальна характеристика права землевикористання.
2. Правова класифікація видів права землевикористання.
3. Правове забезпечення раціонального використання земель як об'єкта природи.
4. Правові заходи охорони земель та інших природних ресурсів у процесі земле використання.

Загальна характеристика права землевикористання.

Відомо, що основу взаємозв'язку між людиною та природним середовищем становить процес праці. Цей взаємозв'язок стає особливо важливий, коли йдеться про виробниче використання земель, наприклад, сільськогосподарських та несільськогосподарських цілей. Свій безпосередній зміст він реалізує в межах раціональності земле використання.

Право землевикористання – це один із найважливіших самостійних видів права природокористування. Домінуюче місце цього різновиду права природокористування обумовлене тим, що його об'єктом є земля, яка виконує різні функції: екологічні, політичні, соціальні, державно-правові і т.п.

Земля є основою формування природних та природно-антропологічних ландшафтів, виступає матеріально-просторовою базою України, основою її незалежності, суверенітету, територіальної цілісності, здійснення державної влади.

Еколого-правові норми регулюють суспільні земельні відносини, які формуються щодо землі як об'єкта природи.

Роль зазначеного фактора сьогодні зростає. Так, З.У. від 21.09.2000 р. затверджено Загальнодержавну програму форму-

вання національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки, якою передбачаються зміни у структурі земельного фонду України для того, щоб частину земель господарського призначення віднести до категорій, що підлягають особливій охороні з відтворенням на ній природних ландшафтів.

ЗУ від 24 червня 2004 р. „Про екологічну мережу України” присвячено регулюванню відносин, пов'язаних з формуванням, зберіганням та раціональним використанням екологічних мереж як однієї з найважливіших передумов забезпечення сталого, екологічно збалансованого розвитку України.

Екомережа являє собою єдину територіальну систему, яка утворюється шляхом поєднання територій та об'єктів природо-заповідного фонду, а також інших територій, що мають особливу цінність для охорони н.п.с. Використання екомережі прямо пов'язано з землевикористанням. У цьому випадку формуються відносно самостійні земельні відносини, зміст яких характеризується екологічною спрямованістю.

Разом із тим, земельні відносини можуть виникати при використанні надр, лісів, вод, а також рослинного і тваринного світу. Це друга група еколого-земельних відносин, виникнення яких пов'язано з використанням інших об'єктів природи, пов'язаних з землею.

Особливість цих відносин полягає в тому, що їх регламентація здійснюється не лише Земельним кодексом, а й іншими ресурсними н.п.а. Єдина умова правової регламентації в цьому випадку є те, щоб відповідні н.п.а. не суперечили нормам Земельного КУ.

Сутність сучасного права землевикористання в екологічному аспекті полягає в тому, що воно повинно бути еколого збалансованим і здійснюватися на певних принципах. Одним із таких принципів є поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу й основного засобу виробництва.

Використання землі як територіального базису означає, що її експлуатація пов'язана із здійсненням будь-якої діяльності людини.

Принцип використання землі як основного засобу виробництва стосується насамперед земель сільськогосподарського призначення та земель лісового фонду.

Самостійне значення для права землевикористання має принцип забезпечення раціонального використання та охорони земель як один із основних принципів земельного законодавства.

Сучасне землевикористання характеризується ще й тим, що при його здійсненні має бути реалізований принцип пріоритету вимог екологічної безпеки. Це один із найголовніших принципів еколого-правового регулювання.

Право земле використання в багатьох випадках виступає обов'язковою основою здійснення інших видів природокористування.

Право землевикористання – це юридично забезпечена можливість отримання чи видобування корисних властивостей землі або доходів з відповідних земельних ділянок у процесі їх безпосередньої експлуатації з дотриманням відповідних правил та охорони.

Правова класифікація видів права землевикористання

Право землевикористання – складна правова категорія, вона характеризується видовою різноманітністю. Класифікація цього права ґрунтується на суттєво важливих ознаках, які відбивають схожість або відмінність його окремих видів.

Відомо, що використання землі базується на 2-х правових титулах:

- 1) права власності на земельну ділянку;
- 2) права земле використання.

Останнє полягає в правомочностях суб'єкта на володіння й користування земельною ділянкою.

У процесі здійснення земельної реформи важливого значення набувають законодавчо закріплені такі самостійні види права земле використання як постійне, орендне, концесійне.

Сутність права постійного користування земельною ділянкою полягає у здійсненні права володіння й користування земельною ділянкою, яка перебуває в державній або комунальній власності, без встановлення строку. Це право можуть здійснювати лише 2 категорії суб'єктів:

- а) підприємства, установи, організації, що належать до державної та комунальної власності;
- б) громадські організації інвалідів України.

Право оренди земельної ділянки – це засноване на договорі строкове, платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності.

Нарешті, концесійне земле використання земельної ділянки – це новий і самостійний різновид користування землею, який передбачає строкове, платне володіння й користування земельною ділянкою, яка перебуває в державній або комунальній власності, на підставі договору концесії.

З.У. „Про охорону н.п.с.” розрізняє загальне та спеціальне право природокористування.

Характерною ознакою загального земле використання є те, що воно здійснюється необмеженим колом осіб безкоштовно та без спеціального на те дозволу.

На відміну від загального, відокремлене та спільне право земле використання є спеціальним. Спеціальне право здійснюється, як правило, за плату за спеціальним дозволом.

Відокремленому праву властиве те, що відповідна земельна ділянка в установленому порядку закріплюється за певним землекористувачем. Таке земле використання є переважним.

Характерною ж ознакою спільного земле використання є те, що коло спільних користувачів встановлено в законодавстві чи в договорі. Ці землекористувачі стосовно один одного мають певні права й обов'язки, хоч і залишаються автономними. Їх автономність полягає в тому, що права й обов'язки одного з них не є джерелом прав та обов'язків іншого.

Використання землі спільними землекористувачами здійснюється без закріплення земельних ділянок за кожним із них.

Спільне землекористування обумовило неподільність об'єкта, розташованого на одній земельній ділянці. Суб'єкти, використовуючи таку ділянку, не виступають як групі, тому що між ними немає ні сімейного, ні трудового, ні будь-якого іншого організаційного зв'язку.

Можна розрізнити також право господарського (виробничого й заповідного) земле використання.

Правове забезпечення раціонального використання земель як об'єкта природи

Забезпечення раціонального використання та охорони земель – це не тільки самостійна мета правового регулювання земельних відносин, але й один із найважливіших принципів земельного законодавства.

Проблема раціонального використання земель, як і інших природних ресурсів, важлива і актуальна. Встановлення порядку раціонального використання земель – це прерогатива держави, її уповноважених органів.

Раціональне використання земель – історична категорія, яка була відома й раніше законодавству.

Проблема раціонального земле використання в сучасних умовах збагачується новими елементами, зокрема екологічними факторами.

Конкретним змістом раціонального земле використання є науково обґрунтований процес діяльності людини з використання природних властивостей земель за цільовим призначенням при дотриманні всіх правил їх охорони.

Згідно з чинним законодавством усі суб'єкти мають право саме на раціональне використання відповідних земель. Водночас, це предмет загальнодержавного та загальносуспільного інтересу.

Раціональність земле використання передусім означає те, що воно здійснюється суто за цільовим призначенням.

Невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням є одним із порушень земельного законодавства, за які передбачено адміністративну відповідальність (ст. 54 КзПА-ПУ).

Раціональне використання землі передбачає також ефективно її експлуатацію. Це означає те, що земельна ділянка має використовуватися найбільше доцільно та з найбільшою віддачею.

Експлуатація землі, яка не передбачає відтворення її корисних властивостей або сприяє розвитку процесів, що погіршують стан земельних ділянок є хижацьким використанням землі. Таке використання землі веде до її псування та тягне за собою негативні правові наслідки у вигляді відповідальності (напр.ст.239 Кр.К.У.).

Правові заходи охорони земель та інших природних ресурсів у процесі землевикористання

Від стану природних якостей земель безпосередньо залежить і стан інших об'єктів природи, всього довкілля, нарешті здоров'я людей.

Забезпечення належного стану земель пов'язано в першу чергу з їх охороною, яка здійснюється в тому числі й шляхом реалізації правових заходів.

Землі можуть охоронятися як у комплексі з іншими природними ресурсами, так і як окремий складовий елемент довкілля. Зокрема З.К.У. присвячує охороні земель цілий розділ, правові приписи якого знайшли свій розвиток у З.У. від 19.06.2003 р. „Про охорону земель”.

Правова охорона земель являє собою систему врегульованих нормами права організаційних, економічних та інших спеціальних відносин щодо забезпечення раціонального використання земельного фонду країни, запобігання необґрунтованому вилученню земель із сільськогосподарського обороту, захисту земель від шкідливих антропогенних впливів, а також відтворення та підвищення родючості ґрунтів, продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого правового режиму земель при-

родоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Природні якості землі, її економічна та соціальна роль визначають й основні функції земельного права. Серед них особливу роль виконує охоронна функція.

Ця функція має своїм завданням охорону землі як об'єкта природи: об'єкта права власності, а також підвищення її якості та продуктивного використання в інтересах людини й суспільства.

Правове регулювання земельних відносин значною мірою передбачає й організацію господарської експлуатації інших природних ресурсів.

ТЕМА 13**ПРАВОВЕ ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИННОГО СВІТУ**

1. Правове регулювання та забезпечення використання рослинного світу.
2. Правова охорона рослинного світу.
3. Юридична відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ.

Правове регулювання використання та охорона рослинного світу

Рослинний світ, як зазначено в ст. 3 З.У. від 09.04.1999 р. „Про рослинний світ”, являє собою сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території.

Рослини як найбільш вагома частина рослинного світу нараховують близько 350 тис. видів. Сьогодні царство рослин поділяється на три види: червоні водорості; справжні водорості; зв'язкові або вищі рослини.

До основних видів рослинного світу з позиції його правового регулювання відносять:

- природні лісові ресурси;
- природна рослинність, що не належить до лісових ресурсів;
- рослинність сільськогосподарського призначення.

Рослинний світ як сукупність рослинних угруповань укриває більшу частину поверхні суші та знаходиться у водоймах і є важливим компонентом біосфери Землі. Використання природних рослинних ресурсів здійснюється в порядку загального та спеціального використання.

У порядку загального використання природних рослинних ресурсів громадяни можуть збирати лікарську й технічну сировину, квіти, ягоди, плоди, гриби та інші харчові продукти для задоволення власних потреб із додержанням правил без надання дозволів та безоплатно. Збирання наркомістких рослин, їх плодів, насіння, відходів сировини тощо забороняється. Торгівля лікарськими та декоративними видами рослин та їх частинами (корені, стебла, плоди тощо), зібраними в порядку загального використання природних рослинних ресурсів забороняється.

Таким чином, особливостями загального використання природних рослинних ресурсів є те, що воно здійснюється: фізичними особами за відсутності дозволів на використання природних ресурсів та безоплатно.

Спеціальне використання природних рослинних ресурсів здійснюється юридичними та фізичними особами за дозволом для задоволення виробничих та наукових потреб, а також із метою отримання прибутку від їх реалізації.

Види спеціального використання рослинних ресурсів:

- збирання лікарських рослин;
- заготівля деревини під час рубок головного користування;
- заготівля живиці;
- заготівля кори; лубу, деревної землі, деревних соків;
- збирання квітів, ягід, плодів, горіхів, насіння, грибів, лісової підстилки, очерету;
- заготівля сіна, випасання худоби.

Спеціальне використання природних рослинних ресурсів здійснюється за дозволом. Заготівля деревини здійснюється в порядку визначеному Лісовим К.У.

Від збору за спеціальне використання природних ресурсів звільняються:

- науково-дослідні установи; навчальні та освітні заклади;
- власники земельних ділянок;
- користувачі земельних ділянок.

Таким чином, особливостями спеціального використання природних ресурсів є те, що воно здійснюється юридичними або фізичними особами за наявності дозволу та за плату.

Видача дозволів здійснюється в межах лімітів.

Природні рослинні ресурси використовуються з метою:

- здійснення природоохоронної, рекреаційної, оздоровчої, культурно-освітньої, виховної, науково-дослідної, господарської діяльності;
- для забезпечення потреб населення в технічній, лікарській, пряно-ароматичній, харчовій сировині з дикорослих рослин;
- для випасання худоби;
- для потреб бджільництва;
- для потреб мисливського та рибного господарства.

Юридичні та фізичні особи, які здійснюють ведення мисливського, рибного господарства, зобов'язані вживати заходів щодо охорони природних рослинних угруповань на території закріплених за ними мисливських та рибогосподарських водойм.

Правова охорона рослинного світу

У широкому розумінні правові приписи, що регулюють охорону природних рослинних ресурсів, містяться в багатьох розділах З.У. „Про рослинний світ”. Разом з тим, у спеціальному розділі закону (IV) містяться норми, які забезпечують охорону рослинного світу.

Охорона рослинного світу передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження просторової, видової та генетичної різноманітності та цілісності об'єктів рослинного сві-

ту, охорону умов їх синтезування, збереження від знищення, пошкодження, захисту від шкідників і хвороб, а також невиснажливе використання.

Охорона рослинного світу здійснюється центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, власниками та користувачами земельних ділянок, на яких знаходяться об'єкти рослинного світу, а також користувачами природних рослинних ресурсів.

Великого значення в охороні рослинного світу набуває правове регулювання, проведення екологічної експертизи.

Важливою формою охорони рослинного світу є охорона рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин та типових природних рослинних угруповань. Відповідно до З.У. „Про рослинний світ” рідкісні та такі, що перебувають під загрозою зникнення, види рослин, які зростають у природних умовах на території України, в межах її територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, підлягають охороні та заносяться до Червоної книги України.

Крім того, рідкісні, такі, що перебувають під загрозою зникнення, та типові природні рослинні угруповання підлягають охороні на всій території України і заносяться до Зеленої книги України.

Як одну із форм охорони рослинного світу України слід визнати інтродукцію, акліматизацію, селекцію рослин та складання ботанічних колекцій.

Інтродукція – це перенесення окремих видів рослин у місцевості, де вони раніше не росли. Самовільна інтродукція та акліматизація дикорослих рослин забороняється.

Спеціальні вимоги встановлено до ботанічних колекцій (колекцій ботанічних садів, дендраріїв, дендропарків, оранжерей, а також гербаріїв, банків державного обліку).

Юридична відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ

Юридична відповідальність у галузі охорони та використання рослинного світу – це такий стан суспільних відносин, для якого характерним є примусове забезпечення правовими засобами виконання спеціальних вимог законодавства про рослинний світ або застосування до винних осіб компенсаційних заходів.

Під порушенням законодавства про рослинний світ слід розуміти протиправну дію або бездіяльність, яка завдає шкоди об'єктам рослинного світу чи не завдає такої шкоди, але спрямована проти встановлення порядку використання об'єктів рослинного світу та передбачає юридичну відповідальність винної у цьому особи.

Порушення законодавства про рослинний світ, відповідно до ст. 40 З.У. „Про рослинний світ”, тягне за собою:

- дисциплінарну;
- адміністративну;
- цивільно-правову;
- кримінальну відповідальність згідно із законом України

Цивільно-правова відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ, об'єкти якого знаходяться в межах населених пунктів встановлена постановою К.М.У. від 8 квітня 1999 р. „Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів”.

Під таксами розуміють встановлені державними компетентними органами розміри збитків, завданих природним рослинним ресурсам.

Відшкодування збитків, заподіяних природним рослинним ресурсам за межами населених пунктів, регламентується постановою К.М.У. від 5 грудня 1996 р. „Про такси обчислення розміру шкоди, заподіяної лісовому господарству”.

До адміністративної відповідальності можуть бути притягнені громадяни або посадові особи у випадках, передбачених КпАП. Законодавством встановлено особливий порядок засвідчення факту вчинення адміністративного правопорушення: це наявність протоколу про вчинення адміністративного проступку. (ст.ст.77¹, 85¹, 88, 88¹, 82², 90, 91², 83¹).

У Кримінальному кодексі України передбачено відповідальність за знищення або пошкодження лісових масивів (ст. 245), незаконну порубку лісу (ст. 246), порушення законодавства про захист рослин (ст. 247).

Дисциплінарна відповідальність є одним із засобів впливу на осіб, для яких дії з охорони, використання та відтворення дикорослих та інших несільськогосподарського призначення природних рослинних ресурсів є посадовим обов'язком. Види дисциплінарних стягнень за відповідні порушення передбачені Кодексом законів про працю України.

ТЕМА 14

ПРАВО ЛІСОКОРИСТУВАННЯ
ТА ЙОГО ОХОРОНА

1. Характеристика права лісокористування.
2. Право спеціального використання лісових ресурсів.
3. Правові заходи щодо відтворення, охорони та захисту лісів.
4. Юридична відповідальність за порушення лісового законодавства.

Характеристика права лісокористування

Право лісокористування є складовою частиною права природокористування. Разом із тим право лісокористування має певні особливості, що обумовлено формою державної власності на ліси, їх правовим режимом, значущістю лісів у виконанні екологічної, економічної, культурно-оздоровчої та інших функцій.

Право лісокористування слід розглядати у 2-х аспектах:

- 1) як об'єктивне право;
- 2) як суб'єктивне право.

Об'єктивне право – це сукупність правових норм, що регулюють порядок та засоби раціонального користування та відтворення лісів, підстави виникнення, зміни та припинення правомірності у зазначеній сфері.

Суб'єктивне право слід розуміти як установлену та гарантовану законом можливість конкретних суб'єктів на безпосередню експлуатацію лісів із метою задоволення потреб у лісових ресурсах, добування їх корисних властивостей.

Ліс – це сукупність землі, рослинності, в якій домінують дерева й чагарники, тварини, мікроорганізми та інші природні

компоненти, що у своєму розвитку біологічно взаємозв'язані, впливають один на одного і на н.п.с. (ст. 3 Л.К.У.).

Ліси в Україні є національним багатством та виконують переважно екологічні, естетичні, виховні та інші функції.

Лісовий фонд – поняття значно ширше (ст. 4 Л.К.У.). До лісового фонду належать також земельні ділянки, не вкриті лісною рослинністю, але надані для потреб лісового господарства

Лісові ресурси – це деревина, технічна і лікарська сировина, кормові й харчові та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення та виробництва (ст. 7 ЛКУ).

Об'єктом права лісокористування є частина державного лісового фонду, надана в користування з певною ціллю. (розмір, мета, місце розташування – конкретні ознаки)

За екологічним та господарським значенням ліси як об'єкт права лісокористування поділяються на 2 групи:

- 1) ліси, що виконують природоохоронні функції (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, природо-заповідного фонду, лісо-плодові насадження);
- 2) ліси, що поряд з екологічним мають експлуатаційне значення, в яких встановлено режим обмеженого лісокористування.

Права і обов'язки лісокористувачів

Права та обов'язки лісокористувачів досить різні, і тому прийнято їх поділяти на:

- права та обов'язки, що притаманні постійним лісокористувачів;
- права та обов'язки, що притаманні тимчасовим лісокористувачам.

Постійні лісокористувачі мають право:

- на ведення лісового господарства;
- на першочергове спеціальне використання лісових ресурсів;
- на користування земельними ділянками лісового фонду для потреб мисливського господарства;
- на досягнення культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних цілей;
- на проведення науково-дослідних робіт;
- на власність на заготівельну продукцію та доходи від її реалізації;
- на здійснення будівництва доріг, лісових складів, пожежно-хімічних станцій і т.п. (ст. 18).

Права тимчасових лісокористувачів обмежені (ст. 19, 20).

Права лісокористувачів охороняються законом. Будь-яке втручання в їх діяльність державних, господарських та інших органів забороняється, за винятком випадків, передбачених законодавством.

Щодо обов'язків, то вони різноманітні. Перші з них пов'язані із раціональним використанням і відтворенням лісів, охороною та захистом. Другі – з виконанням управлінських функцій у сфері використання, відтворення лісових ресурсів Треті – інші обов'язки постійних землекористувачів (своєчасне внесення плати за використання лісових ресурсів тощо).

Право спеціального використання лісових ресурсів

Використання лісових ресурсів здійснюється в порядку загального і спеціального використання.

У порядку загального лісовикористання громадяни можуть вільно перебувати у лісах, безкоштовно збирати ягоди, квіти, дикоростучі трав'яні рослини, горіхи, інші плоди.

Спеціальне використання лісових ресурсів має свою класифікацію, в основі якої лежить мета лісокористування.

Згідно зі ст. 50 Л.К.У. видами спеціального лісокористування є:

- 1) заготівля деревини під час рубок головного користування;
- 2) заготівля живиці;
- 3) заготівля другорядних лісових матеріалів (пень, луб, кора, деревна зелень тощо);
- 4) побічне лісове користування;
- 5) інші, передбачені законом.

Види користування земельними ділянками:

- для потреб мисливського господарства;
- культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних цілей;
- проведення науково-дослідних робіт.

Лісове законодавство розрізняє: рубки головного користування, рубки, пов'язані з веденням лісового господарства.

Одним із найпоширеніших видів спеціального лісокористування є заготівля деревини. Згідно з Правилами рубок головного користування в лісах України, затвердженими постановою К.М.У. від 27.07.95 р. рубки головного користування – це вирубування стиглих деревостанів із метою заготівлі деревини.

Рубки, пов'язані з веденням лісового господарства поділяються на:

- а) рубки догляду за лісом;
- б) інші види рубок (вибіркові, суцільні, санітарні тощо).

Порядок заготівлі деревини встановлюється Правилами відпуску деревини на пні у лісах України (постанова КМУ).

Заготівля живиці здійснюється шляхом підсочки (надрізу на корі) стиглих деревостанів, які плануються до рубки. Згідно з Правилами заготівлі живиці в лісах України (Постанова КМУ 08.02.96 р.), ділянки для заготівлі живиці визначаються відповідно до матеріалів лісо використання.

Заготівля другорядних лісових матеріалів проводиться для промислової переробки, розвитку лісових промислів, задоволення потреб населення.

Кора (дуб, калина, крушина і т.п.) заготовлюється з метою одержання лікарської та технічної сировини (берест для дьогтю) тощо.

Серед видів спеціального використання лісових ресурсів важливе місце належить побічному лісовому користуванню (випасання худоби, розміщення пасік, заготівля сіна, деревних соків, збирання ягід, квітів, горіхів, лісової підстилки тощо). Цей вид лісокористування є тимчасовим.

Правові заходи щодо відтворення, охорони та захисту лісів

Важливе значення для забезпечення підвищення продуктивності лісів, поліпшення їх корисних властивостей, задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах, мають відтворення, охорона та захист лісів.

Відтворення лісів, що проводиться у формі їх відновлення та лісорозведення, являє собою здійснення лісових та агротехні-

чних заходів відповідно до природоохоронних вимог із метою створення нових лісонасаджень.

Відтворення лісів здійснюється постійними лісокористувачами.

Відповідно до Правил відновлення лісів і лісорозведення затверджених постановою К.М.У. від 16.01.1996 р. відтворення лісів має забезпечувати:

- 1) раціональне використання лісового фонду;
- 2) поліпшення якісного складу лісів, підвищення продуктивності й біологічної стійкості;
- 3) підвищення водоохоронних, ґрунтозахисних, санітарно-гігієнічних, інших корисних властивостей лісів;
- 4) досягнення оптимальної лісистості шляхом створення в максимально короткі терміни нових насаджень.

Лісове законодавство обумовлює (ст. 85 ЛКУ) охорону і захист лісів, що передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на їх збереження від знищення, пошкодження, ослаблення та іншого шкідливого впливу, захист від шкідників і хвороб, а також раціональне використання.

Забезпечення охорони й захисту лісів покладається на органи державної виконавчої влади, та органи місцевого самоврядування.

Великого значення для охорони лісів набуває ведення Зеленої книги України, затвердженої постановою К.М.У. від 29.08.2002 р., вона є державним документом, в якому зібрано відомості про сучасний стан рідкісних та тих, що зникають, типових природних угруповань України, які потребують охорони й мають важливе значення як складова частина біологічної різноманітності.

Охорону і захист лісів України здійснюють:

- 1) лісова охорона спеціально уповноважених державних органів лісового господарства (державна лісова охорона);
- 2) лісова охорона інших постійних лісокористувачів (ст.87).

Юридична відповідальність за порушення лісового законодавства

Під порушенням лісового законодавства слід розуміти протиправну дію або бездіяльність, яка завдає шкоду лісам або земельним ділянкам лісового фонду чи не завдає такої шкоди але направлена проти встановленого порядку користування лісами, а також земельними ділянками лісового фонду й передбачає юридичну відповідальність винної особи.

Перелік порушень лісового законодавства міститься у ст. 98 Л.К.У. Згідно зі ст. 98 порушення лісового законодавства тягне за собою:

- дисциплінарну;
- адміністративну;
- цивільно-правову;
- кримінальну відповідальність.

Порушення лісового законодавства завжди поєднане із заподіянням шкоди лісовим екосистемам. Тому у лісовому законодавстві закладено принцип, відповідно до якого підприємства і громадяни зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну лісу внаслідок порушення лісового законодавства, у розмірах і порядку, визначеному законодавством (ст. 100 Л.К.У.).

Шкода, завдана порушенням лісового законодавства, підлягає відшкодуванню незалежно від дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності.

Першу групу порушень лісового законодавства становлять порушення державної власності на ліси. Будь-які угоди, які по-

рушують це право, є недійсними з моменту їх укладення, що відповідає положенню ст.6 Л.К.У. відповідно до якої усі ліси в Україні є державною власністю.

Другу групу порушень лісового законодавства, за які передбачено цивільно-правову відповідальність, становлять порушення Правил відпуску деревини на пні.

Третю групу становлять всі інші порушення, що завдають шкоди лісовому фонду України. Цивільно-правову відповідальність за них передбачено постановою К.М.У. „Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісовому господарству”.

Законодавством України встановлено особливий порядок засвідчення факту вчинення адміністративного правопорушення – це наявність протоколу про вчинення адміністративного проступку.

Дисциплінарна відповідальність є одним із засобів впливу на осіб, для яких дії з охорони, захисту, відновлення та використання лісів є посадовим обов'язком. Види дисциплінарних стягнень встановлено ст. 148 Кодексу про працю України.

Кримінальна відповідальність – ст. 245, 246, 247, 252. Адміністративна відповідальність – 63, 64, 65, 65¹, 66, 67, 68, 69 – 77 ст. ст. К. Про А.П.У.

ТЕМА 15

ПРАВО ВИКОРИСТАННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ

1. Тваринний світ як об'єкт охорони і використання.
2. Правове регулювання полювання й мисливського господарства, рибальства та рибного господарства.
3. Правова охорона тваринного світу. Червона книга України.
4. Відповідальність за порушення законодавства про охорону, використання та відтворення тваринного світу.

Тваринний світ як об'єкт охорони і використання

Тваринний світ є невід'ємним компонентом н.п.с., національним багатством України, джерелом духовного й естетичного збагачення та виховання людей, об'єктом наукових досліджень, а також важливою базою для одержання промислової та лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей.

Правовою основою охорони тваринного світу є ряд законів та підзаконних актів.

Об'єктам тваринного світу притаманні юридичні ознаки, які дозволяють вирізняти їх з-поміж інших об'єктів власності чи користування. До представників тваринного світу, що охороняються наведеними законами належать лише дикі тварини.

Об'єктами користування можуть бути як хордові (хребетні та безхребетні) тварини у всій їх біологічній різноманітності на всіх стадіях розвитку, так і їх частини (роги, шкіра), а також продукти життєдіяльності даних тварин (мед, пух, віск тощо). Житла та споруди тварин, а також території, що є середовищем їх перебування та шляхами міграції, підлягають охороні.

На території України нині відомо близько 45 тис. видів тварин, певна частина яких мігрує. Дикі тварини можуть перебувати у стані природної волі, у неволі або у напіввільних умовах.

Тваринний світ, який перебуває у стані природної волі або утримується в напівголі належить до природних ресурсів загальнодержавного значення.

Правове регулювання полювання і мисливського господарства, рибальства та рибного господарства

Мисливство – один із основних видів спеціального використання тваринного світу, який задовольняє матеріальні, рекреаційні та інші потреби громадян і господарства.

Правова регламентація існуючих у цій галузі суспільних відносин ґрунтується на З.У. „Про мисливське господарство і полювання” (22.02.2000 р.) та інших н.п.а.

Держкомлісхоз – законодавчо визнаний спеціально уповноваженим державним органом у галузі ведення мисливського господарства.

Мисливством вважається добування диких звірів і птахів, які віднесені до об'єктів полювання та перебувають у стані природної волі чи напіввільних умовах у межах мисливських угідь.

Мисливські угіддя – це ділянки земної поверхні (території, акваторії), які є середовищем перебування диких тварин, і де можливе їх добування.

В Україні налічується майже 52 млн. га мисливських угідь. Угіддя надаються обласними радами на строк не менше 15 років.

Полюванням вважається як безпосередні дії мисливця, спрямовані на добування диких звірів і птахів, які віднесені до державного мисливського фонду та перебувають у мисливських угіддях.

Право на полювання засвідчують документи, наявність яких для мисливця є обов'язковою:

- посвідчення мисливця;
- щорічна контрольна картка обліку добутої дичини;
- при наявності зброї – дозвіл ОВД на право користування нею;
- при використанні мисливських собак, ловчих звірів, птахів – відповідний паспорт на них;
- для мисливців - членів громадських мисливських організацій – членські білети;
- спеціальний дозвіл на добування мисливських тварин.

Категорії мисливського фонду:

- 1) Звірі і птахи, віднесені до мисливських видів, але добування яких заборонено (занесені у Червону книгу України: видра, борсук тощо);
- 2) Парнокопитні тварини (лосі, олені, лані, кабани, муфлони, козулі) та ведмеді, використання яких здійснюється за особливим ліцензійним порядком.

Розмір сплати за ліцензію становить:

- 0,6 неоподаткованих мінімумів доходів громадян на косулю;
- 2,5 неоподаткованих мінімумів доходів громадян на лося.

Ліцензія – документ (іменний, офіційний), який засвідчує право мисливця на добування однієї особи тварини і де зазначається період її дії (як правило, світовий день), місце та спосіб полювання.

Полювання на найбільш цінні види хутряних звірів (бобра, білку, куницю, норку, бабака) проводиться за дозволами – ліцензіями.

Полювання на менш цінних хутряних звірів (лисиця, заєць-русак, єнот) здійснюється на підставі дозволу користувача мисливських угідь.

Шкідливі звірі та птахи (вовки, лисиці, сірі ворони, сороки, здичавілі собаки і коти) спричиняють значну шкоду мисливському господарству.

Полювання без мисливських документів, у заборонених місцях, у неналежний час, забороненими засобами й знаряддями та порушення інших встановлених правил здобування мисливських звірів і птахів кваліфікується як незаконне полювання (браконьєрство), яке тягне юридичну відповідальність.

Рибальство – один із основних видів користування об'єктами тваринного світу, метою якого є одержання різноманітних видів харчової, кормової, технічної та медичної продукції. Правова регламентація існуючих у цій галузі суспільних відносин ґрунтується на З.У. „Про тваринний світ”, інших н.п.а.

Рибальством охоплюється процес вилучення (вилову, добування, збирання) не лише риб, а й усіх водних живих ресурсів, тобто організмів, життя яких неможливе без перебування у воді. До них належать риби на всіх стадіях розвитку, морські ссавці, водні безхребетні, ракоподібні, інші водні тварини, водорості.

Ведення рибного господарства здійснюється у каналах, водосховищах, озерах, річках, морях, включаючи води континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України.

Використання водних живих об'єктів можливе на праві загального та спеціального користування.

Спеціальним використанням ресурсів рибного господарства вважаються всі види користування водними біоресурсами (за винятком любительського та спортивного рибальства). Це промислове добування, науково-промислове або науково-дослідні контрольні вилови.

Крім основних традиційних видів права користування тваринним світом – мисливства і рибальства – законодавство передбачає здійснення інших видів використання фауни, які вперше визначено у З.УРСР (27.11.1981 р.) „Про охорону і використання твар. світу”. Це стосується використання тварин у наукових, культурно-освітніх, естетичних цілях, з метою одержання продуктів їх життєдіяльності, утримання їх, розведення в неволі чи напіввільних умовах, а також заходів, тварин, їх переселення та акліматизацію, спрямованих на регулювання чисельності окремих видів

Правова охорона тваринного світу.

Червона книга України

З.У. „Про тваринний світ” містить перелік правових, організаційних, матеріально-технічних заходів, спрямованих на відтворення та раціональне використання й збереження тваринного світу.

Заходи щодо охорони поділяють на 2 групи:

- спрямовані на охорону самих тварин;
- які забезпечують охорону середовища їх перебування, умов відтворення та міграції.

Винятковим у своїй важливості засобом охорони таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин є їх внесення до Червоної книги України. Положення, про яку затверджено З.У. від 07.02.2002 р. (О.В.У. №10, 2002 р.)

Червона книга України є основним документом, до якого заносяться узагальнені відомості про сучасний стан видів тварин і рослин України, що перебувають під загрозою зникнення. На сьогодні це 382 види тварин, 531 вид рослин.

Законодавством визначено підвищену кримінальну, адміністративну та майнову відповідальність за знищення або пошкодження видів тварин, занесених до Червоної книги України.

Найбільш ефективним охоронним засобом є створення заповідників, інших територій, правовий режим яких визначає З.У. „Про природо-заповідний фонд”.

Відповідальність за порушення законодавства про охорону використання і відтворення тваринного світу

Ст.58 З.У. „Про тваринний світ” і ст. 42 З.У. „Про мисливське господарство і полювання” містять перелік порушень відповідного законодавства. Серед них найбільш поширеними є порушення порядку та правил надання об’єктів тваринного світу в користування, їх самовільне або понадлімітне спеціальне використання, незаконне вилучення тварин із природного середовища, порушення вимог щодо охорони середовища перебування тварин.

Вчинення вищезазначених правопорушень передбачає дисциплінарну, адміністративну, кримінальну та майнову відповідальність.

Кримінальна відповідальність (ст. 248, 249 К.К.У.)

Адміністративна відповідальність (ст.50, 77¹, 83 п.ІІ, 85 – 91 КпАП).

Незалежно від притягнення винних до адміністративної та кримінальної відповідальності або звільнення від неї, юридичні чи фізичні особи зобов’язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства про тваринний світ.

Особи, винні в незаконному полюванні, якщо їхніми діями було спричинено шкоду державному мисливському фонду, повинні її відшкодувати в сумі, передбаченій Таксами нарахування розміру стягнень за збитки, заподіяні незаконним добуванням або знищенням диких птахів і звірів. Такси затверджено 12.03.1993 р. наказом Міністерства лісового господарства і Мисноохорони н.п.с. у вигляді грошової суми, пропорційної неоподаткованому мінімуму доходів громадян за одну особину залежно від виду тварин.

(Лось – 90 мін., кабан – 50 мін., заєць, фазан – 10 мін.)

Майнова відповідальність за шкоду, заподіяну водним живим ресурсам, обчислюється складніше.

Фізичні особи, винні у незаконному добуванні риби, водних тварин та рослин, несуть майнову відповідальність згідно з постановою К.М.У. 19.01.1998 р. Цією постановою затверджено 3 такси, за якими відшкодовуються збитки, заподіяні добуванням:

- цінних видів риб, водних безхребетних та водних рослин (осетер – 30, сом – 5, форель – 3 мін.);
- водних безхребетних; водних рослин на континентальному шельфі України (краб – 0,3; молюски – 0,006 мін.);
- живих організмів у винятковій (морській) економічній зоні України, а також видів риб, які з’являються у річках України, за межами вказаної зони (севрюга – 30, кефаль – 3).

При незаконному добуванні чи знищенні диких звірів і птахів або руйнуванні їх жител на територіях природо-заповідного фонду обчислення розміру шкоди здійснюється згідно з постановою К.М.У. від 21.04.1998 р. Так, за добування на зазначених територіях: лось – 2000 грн., кабан – 860 грн., фазан – 180 грн., осетер – 550 грн.

Законодавством передбачено, що незаконно добуті живі об’єкти тваринного світу (звірі, птахи, риби) підлягають вилученню у правопорушника та за можливістю поверненню до природного середовища.

Незаконно добута продукція полювання (хутро, шкіра, м’ясо, мисливські трофеї) підлягає вилученню й передачі для реалізації торгівельними організаціями.

ТЕМА 16

ПРАВО КОРИСТУВАННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИМ ФОНДОМ УКРАЇНИ

1. Правова класифікація територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
2. Особливості природокористування у заповідниках, національних природних, регіональних, ландшафтних парках.
3. Особливості природокористування в заказниках, пам'ятках природи, заповідних урочищах та в інших штучно створених природних об'єктах.

Правова класифікація територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти, які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного та рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фоновий моніторингу навколишнього природного середовища.

За законодавством природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення та використання. Природно-заповідний фонд розглядається як складова світової системи природних територій та об'єктів.

До природно-заповідного фонду України належать:

- природні території та об'єкти (природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища);
- штучно створені об'єкти (ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва).

Заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та пам'ятки садово-паркового мистецтва залежно від їх екологічної та наукової цінності можуть бути:

- загальнодержавного;
- місцевого значення.

За соціально-економічним значенням заповідники поділяються на:

- природні;
- освітньо-виховні.

Основні завдання природних заповідників - це збереження природних комплексів та об'єктів на їх території, проведення наукових досліджень і спостережень за станом навколишнього природного середовища, розширення екологічних знань, сприяння у підготовці наукових кадрів та фахівців у галузі охорони навколишнього природного середовища та заповідної справи.

Особливості природокористування в заповідниках, національних природних, регіональних, ландшафтних парках

На території природних заповідників законом забороняється будь-яка господарська діяльність, що суперечить призначенню заповідника, порушує природний розвиток процесів і явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси та об'єкти.

Усі види природокористування на території природного заповідника здійснюється згідно з нормами Земельного, Водного, Лісового кодексів України, Кодексу України про надра, З.У. “Про природно-заповідний фонд України” та інші.

На території біосферного заповідника встановлюється диференційний режим використання, відтворення та охорони природних комплексів згідно з функціональним зонуванням.

На території національних природних парків з урахуванням природно-охоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів також встановлюється диференційний режим використання, відтворення та охорони відповідно до функціонального зонування. Так, заповідна зона національних природних парків призначається для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів.

У межах зони регульованої рекреації адміністрацією парків виділяється ділянка для короткострокового відпочинку та оздоровлення населення, огляду мальовничих пам’ятних місць.

У зоні стаціонарної рекреації можуть надаватися земельні ділянки для розміщування готелів, мотелів, кемпінгів тощо.

У межах господарської зони проводиться господарська діяльність для виконання покладених на парк завдань, розташування населених пунктів, об’єктів комунального призначення.

На вищезазначених територіях забороняється всі види природокористування.

Зонування території національного природного парку, рекреаційна та інша діяльність у сфері природокористування проводиться згідно з Положенням про національний парк. Регіональні ландшафтні парки організовуються, як правило, без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об’єктів у їх власників або користувачів.

Особливості природокористування в заказниках, пам’ятках природи, заповідних урочищах та інших штучно створених природних об’єктах.

Заказники організуються без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об’єктів у їх власників. На території заказника обмежується або забороняється використання природних ресурсів та діяльність, що суперечить цілям і завданням, передбаченим положенням про заказники.

Власники земельних ділянок, водних та інших природних об’єктів оголошених пам’ятками природи або заповідними урочищами, беруть на себе зобов’язання щодо забезпечення режиму їх використання, охорони.

Ботанічним садам надаються ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами, які вилучаються з господарського використання. На їх території забороняється будь-яке природокористування та діяльність, що не пов’язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує збереженню колекцій флори.

Природні об’єкти дендрологічних парків (різноманітні види дерев, чагарників та їх композицій) створюються для наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання.

Земельні ділянки з усіма ресурсами вилучаються з господарського використання і надаються дендрологічним паркам у порядку, встановленому Земельним кодексом України.

Аналогічний порядок встановлено й для вилучення та надання земельних ділянок зоологічним паркам.

Парки-пам’ятки садово-паркового мистецтва використовуються в естетичних, виховних, наукових та оздоровчих цілях. На цих територіях забороняється природокористування та будь-яка діяльність, що не пов’язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує їх збереженню.

Особливості охорони природо-заповідного фонду

Особливість організації охорони природних біосферних заповідників, національних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків загальнодержавного значення полягає в тому, що ця діяльність покладається на спеціальні служби охорони, які створюються у складі адміністрації заповідних територій зазначених категорій.

Охорона територій та об'єктів природо-заповідного фонду інших категорій покладається на підприємства, у віданні яких вони перебувають.

Особливості правової охорони права користування, територіями та об'єктами природо-заповідного фонду полягають в установленні заповідного режиму щодо використання їх корисних властивостей, обмеженні прав і розширенні обов'язків відповідних суб'єктів під час здійснення господарської, управлінської та іншої діяльності (землепорядкування, лісовпорядкування) захисті цього режиму, а також законних прав та інтересів природо-користувачів шляхом встановлення підвищеної відповідальності за правопорушення, а також за знищення та пошкодження заповідних природних комплексів.

Особливість відповідальності за порушення права природокористування територіями та об'єктами природо-заповідного фонду полягає у встановленні більш суворих майнових, адміністративних та кримінальних санкцій за порушення права природокористування.

Так, розмір шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про природно-заповідний фонд, визначається на основі кадастрової еколого-економічної оцінки включених до його складу територій та об'єктів, що проводиться відповідно до З.У. “Про природно-заповідний фонд України” та спеціальних такс.

Адміністративна відповідальність за використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду для господарських цілей, за порушення режиму, встановленого на заповідній території, або для охорони пам'яток природи, а також за порушення порядку користування тваринним світом у заповідниках і інших територіях, що підлягають охороні, передбачена ст. 91 Кодексу законів про адміністративні правопорушення. Порядок притягнення до адміністративної відповідальності регулюється ст. 218, 219, 254-257 КпАП.

Кримінальне законодавство встановлює відповідальність за порушення правил охорони природно-заповідного фонду та комплексів. Так, за порушення встановлених правил охорони надр, незаконну порубку дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насаджень, порушення правил полювання та незаконне полювання, вчинені на територіях та об'єктах природо-заповідного фонду, відповідні кримінально-правові норми передбачають кримінальну відповідальність незалежно від заподіяної шкоди (ст. 240, 246, 248 ККУ).

Ст. 252 ККУ встановлює відповідальність винних осіб за умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду.

Програмою перспективного розвитку заповідної справи в Україні (“Заповідники”) передбачається посилити адміністративну, кримінальну та матеріальну відповідальність за порушення режиму заповідних територій та вдосконалити механізм накладання відповідних стягнень.

ТЕМА 17

ПРАВОВА ОХОРОНА АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

1. Атмосферне повітря як об'єкт правового регулювання охорони та використання.
2. Правове регулювання стандартизації та нормування в галузі охорони атмосферного повітря.
3. Правові заходи щодо охорони атмосферного повітря.
4. Особливості майнової відповідальності за порушення законодавства в галузі охорони атмосферного повітря.

Атмосферне повітря як об'єкт правового регулювання охорони та використання

Атмосферне повітря є одним із основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища. Як природний об'єкт воно являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами житлових, виробничих та інших приміщень. Критерієм розподілу атмосферного повітря (як природного об'єкту) та іншого повітря є природний непорушний зв'язок повітря з довкіллям.

З.У. „Про охорону атмосферного повітря” від 21.06.2001 р. є правовим регулятором охорони атмосферного повітря в цілому. Ми будемо говорити не лише про охорону а й про використання атмосферного повітря.

По-перше, атмосферне повітря є найціннішим економічним природним ресурсом, елементи, що входять до його складу, використовуються для виробництва продукції у різних галузях діяльності (хімічній, металургії, енергетиці). До його складу входить ряд важливих компонентів (азот, аргон, криптон, ксенон та інші).

По-друге, правомірно говорити про використання атмосферного повітря в рамках загального природокористування.

По-третє, атмосферне повітря використовується як природний резервуар для викидів забруднюючих речовин.

По-четверте, основні споживачі атмосферного повітря вступають і його забруднювачами.

Слід відрізнити:

- атмосферне повітря;
- право користування атмосферним повітрям.

Друге застосовується як юридична категорія, а перше є еколого-економічним явищем. Приналежність його особливостей також здійснюється у двох правових формах:

- на праві власності;
- на праві користування.

Право власності на атмосферне повітря вперше офіційно закріплено у ст. 13 Конституції України. У спеціальному атмосферно-повітряному законодавстві такі приписи відсутні. Охорона атмосферного повітря – це система заходів, пов'язаних із зберіганням, поліпшенням та відновленням стану атмосферного повітря, запобіганням його забрудненню та зниженням його рівня, впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних чинників.

Атмосферно-повітряні охоронні заходи спрямовані на підтримання екологічної рівноваги на території України, на забезпечення екобезпеки.

Об'єкти охорони:

- атмосферне повітря у загальній сукупності без відокремлення будь-якої його частини;
- атмосферне повітря, яке розташоване найближче до землі, у місці перебування людини.

Суб'єкти охорони:

- фізичні особи;
- юридичні особи.

До найбільш поширених забруднюючих речовин належать окиси азоту, свинець та його сполуки, формальдегід та інші (хром, бром та його сполуки, фреони тощо).

Постановою КМУ № 302 від 13.03.2003 р. регламентовано видачу дозволів.

Дозвіл - це офіційний документ, який дає право суб'єктам підприємницької діяльності експлуатувати об'єкти, з яких надходять до атмосферного повітря забруднюючі речовини або їх суміші за умови дотримання відповідних нормативів гранично допустимих викидів та вимог протягом зазначеного строку.

Правове регулювання стандартизації та нормування у галузі охорони атмосферного повітря

Стандартизація та нормування проводяться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог до охорони атмосферного повітря від забруднення та забезпечення екологічної безпеки.

Законодавство України у сфері стандартизації складається із З.У. "Про стандартизацію" від 17.05.2001 р. Стандартизація розглядається як діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усунення бар'єрів у торгівлі і сприяння науково-технічному співробітництву.

Стандарт - це документ, що встановлює правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її

результатів з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі, розроблений у встановленому порядку на основі консенсусу.

Державні стандарти є обов'язковими для виконання. На їх основі розробляються нормативи в галузі охорони атмосферного повітря:

- нормативи екобезпеки атмосферного повітря;
- нормативи гранично допустимого впливу фізичних та біологічних чинників стаціонарних мереж;
- нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних чинників пересувних джерел;
- технологічні нормативи допустимого викиду забруднюючих речовин.

Особливе значення мають нормативи екобезпеки атмосферного повітря які встановлюються з метою уникнення, зменшення чи запобігання негативним наслідкам забруднення атмосферного повітря.

Таким чином, стандартизація і нормування у галузі охорони атмосферного повітря складають єдину основу для розробки та здійснення відповідних правоохоронних заходів.

Правові заходи щодо охорони атмосферного повітря

Під правовим регулюванням атмосферно-повітряних охоронних заходів слід розуміти систему правових приписів, які регулюють відносини, що виникають у даній сфері, з метою збереження сприятливого стану атмосферного повітря, поліпшення та відтворення його стану, запобігання забрудненню та впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних чинників і зниження його рівня.

Атмосферно-повітряне законодавство передбачає систему правових заходів:

- дозвільного;
- попереджувального (превентивного);
- контрольного;
- стимулюючого характеру (заохочувального);
- поновлювального (відтворювального);
- заборонного характеру.

До заходів попереджувального характеру відносяться планування, стандартизація, нормування, проектування та реконструкція підприємств, встановлення санітарно-захисних зон, державна екологічна, санітарно-гігієнічна експертизи, державний облік, моніторинг та інше. Законодавством передбачено здійснення заходів щодо відвернення та зменшення забруднення атмосферного повітря викидами транспортних та інших пересувних засобів і установок. Особливої уваги заслуговує виконання вимог щодо охорони атмосферного повітря при застосуванні пестицидів та агрохімікатів. Атмосферно-повітряні охоронні заходи повинні проводитися під час видобування корисних копалин та проведення вибухових робіт.

До профілактичних заходів належить регулювання умов проектування, будівництва та реконструкції підприємств, які впливають на стан атмосферного повітря.

Важливим засобом охорони атмосферного повітря є правове регулювання державного обліку всіх об'єктів, які мають шкідливий вплив на здоров'я людей. Особливого значення набуває регулювання діяльності, що впливає на погоду та клімат.

У сучасних умовах особливого значення набуває охорона озонного шару, який є складовою частиною атмосферного повітря. Він утворюється із молекулярного кисню шляхом приєднання до нього атмосферного кисню.

Озонова сфера розташована на висоті від 10 до 40 км від поверхні землі. Озоновий шар виконує 2 основні функції:

- поглинає шкідливе для організмів сонячне ультрафіолетове випромінювання;
- перешкоджає проникненню до поверхні землі космічного холоду.

Правова основа охорони озонного шару на сьогодні тільки формується.

Особливості майнової відповідальності за порушення законодавства у галузі охорони атмосферного повітря

Особливим способом захисту порушеного права є відшкодування шкоди, завданої порушенням атмосферно-повітряного законодавства. Законом встановлено, що шкода, завдана порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря підлягає відшкодуванню в порядку й розмірах, встановлених законом.

Відомо, що при підрахунку розмірів збитків, заподіяних природному середовищу та суб'єктам екологічного права використовуються правила (такси, методики), інші способи, затверджені державними компетентними органами. Так, наказом Мінекономіки України від 18.05.1995 р. № 38 затверджено методику розрахунку розмірів відшкодування збитків, які завдані державою. Особливе значення має захист прав громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище. Збитки можуть виникнути у зв'язку з витратами громадян на відновлення здоров'я, втратою певної частини працездатності. При визначенні шкоди в цьому випадку застосовуються норми цивільного законодавства.

Забруднення атмосферного повітря шкідливими речовинами може викликати виникнення збитків у користувачів іншими природними об'єктами: земельними ділянками, лісовими, водними ресурсами, дикими тваринами тощо. Спеціальних такс, методик, правил підрахунку розміру збитків, спричинених іншими природними об'єктами атмосферному повітрю, на сьогодні немає.

ТЕМА 18**ПРАВОВА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ ТА ОКРЕМИХ ГАЛУЗЯХ ЕКОНОМІКИ**

1. Правова охорона н.п.с. в населених пунктах та сільському господарстві.
2. Правова охорона н.п.с. у промисловості та на транспорті.
3. Правова охорона н.п.с. в атомній енергетиці.

Правова охорона н.п.с. в населених пунктах та в сільському господарстві

Найважливішим завданням екологічного права України в галузі охорони н.п.с. є охорона життя та здоров'я людини, здійснення й підтримка необхідних умов для забезпечення її життєдіяльності, працездатності та повноцінного відпочинку.

Населені пункти, є тією частиною навколишнього природного середовища людини, де проходить її життя та діяльність. Головним чином саме тут реалізується конституційне право громадян на безпечне для життя та здоров'я навколишнє середовище.

Охорона довкілля населених пунктів ведеться за кількома напрямками:

- планування охорони навколишнього середовища в цих пунктах;
- планування та забудова територій;
- забезпечення в них санітарного режиму ;
- охорона зелених насаджень.

Найефективнішою формою прогнозування охорони н.п.с. є довгострокові комплексні екологічні програми – основа інших видів планування охорони довкілля.

Екологічна програма – це комплекс взаємо узгоджених територіальних заходів, спрямованих на поліпшення співіснування природних екосистем і суспільства.

Генеральний план населеного пункту є головним містобудівним документом. При розробці генеральних планів населених пунктів враховується:

- зональність;
- екобезпека;
- раціональна організація території.

Особливим напрямом правової охорони навколишнього середовища в населених пунктах є забезпечення в них санітарного режиму. Санітарна охорона навколишнього середовища - це діяльність органів санітарно-епідеміологічного нагляду за охороною життя та здоров'я громадян від несприятливого впливу навколишнього середовища.

Щодо населених пунктів З.У. „Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення” від 24.02.1994 р. виходить із необхідності здійснення в них найбільш сприятливих умов для життя і здоров'я населення.

Для запобігання погіршення якості питної води та забезпечення охорони водопровідних споруд встановлюються зони санітарної охорони. Вони мають три пояси, які відрізняються один від одного правовим режимом.

Чинним законодавством регулюються питання боротьби з шумом у населених пунктах. З метою охорони спальних районів у містах встановлюються санітарні зони. Зелена рослинність у населених пунктах є самостійним об'єктом правової охорони.

Вся зелена рослинність у межах населених пунктів поділяється на дві групи:

- лісову (на землях лісового фонду);
- нелісову (всі види зелених насаджень, окремі дерева, групи дерев).

За своїм цільовим призначенням зелені насадження (нелісова рослинність) поділяються на чотири види:

- захисні;
- озеленювальні;
- декоративні;
- плодіві.

За функціональними ознаками зелені насадження населених пунктів поділяються на три групи:

- загального користування;
- обмеженого користування (на території шкіл, дитсадків);
- спеціального призначення (вздовж вулиць, ліній електропередач).

Порядок охорони зелених насаджень у містах та інших населених пунктах регулюються Правилами утримання зелених насаджень міст та інших населених пунктів.

Сільське господарство - найбільш активна галузь, де взаємодіє суспільство й природа. Основними природними об'єктами, які зазнають негативного впливу в сільському господарстві є землі сільськогосподарського призначення. Одним із найважливіших заходів є обмеження використання цих земель для цілей, не пов'язаних із сільським господарством.

Земельний кодекс України закріплює правовий режим для особливо цінних земель. Найважливішим завданням правової охорони земель сільськогосподарського призначення є охорона родючих земель. До основних заходів зі збереження, відновлення, поліпшення ґрунту належать дії з боротьби з вітровою та во-

дною ерозією ґрунту, з безгосподарним ставленням до земель, меліорацією та рекультивацією земель, а також боротьба із забрудненням ґрунту. Техногенно забруднені землі – це землі, забруднені внаслідок господарської діяльності людини, що призвело до деградації земель та негативного впливу на довкілля й здоров'я людей.

Крім земельних ресурсів у сільському господарстві шкідливого впливу зазнають водні об'єкти, лісова рослинність, дикий тваринний світ.

До основних заходів зі збереження водності річок та охорони їх від забруднення належить створення прибережних захисних смуг (ст. 81 ВКУ; ст. 60 ЗКУ).

Правова охорона навколишнього природного середовища у промисловості та на транспорті

Основним забруднювачем н.п.с. є промисловість (чорна, кольорова металургія, вугільна, нафтовидобувна, нафтопереробна, хімічна). Загальні вимоги охорони н.п.с. у процесі господарювання повинні охоплювати всі стадії господарського процесу:

- до експлуатаційну;
- експлуатаційну;
- після експлуатаційну.

Екологічна безпека та охорона н.п.с. забезпечується шляхом екологічної паспортизації промислових об'єктів, нормування, лімітування, внесення зборів за використання природних ресурсів, здійснення екологічного контролю.

На підприємствах, що шкідливо впливають на н.п.с., розробляються екологічні паспорти. Екологічний паспорт - це документ, що містить дані про використання природних ресурсів та визначення впливу виробництва на н.п.с. В основі взаємовідносин підприємства з н.п.с. лежать екологічні нормативи. Це гранично допустимі викиди та скиди в н.п.с. забруднюючих хімічних речовин. З метою дотримання екологічних вимог на підприємствах промисловості здійснюється поряд із державним і виробничий контроль.

Чинне законодавство передбачає певні вимоги до продукції, що виробляється. Основні екологічні вимоги до товарів закріплено в З.У. "Про захист прав споживачів" (обов'язкова сертифікація).

У процесі роботи на підприємствах накопичуються відходи. Основним документом у цій галузі є З.У. „Про відходи”.

Більшість підприємств промисловості є джерелом підвищеної екологічної небезпеки, тому вони зобов'язані компенсувати завдану шкоду н.п.с.

Правова охорона навколишнього природного середовища в атомній енергетиці

Серед галузей сучасної промисловості, найбільш небезпечних для життя та н.п.с., слід назвати атомну енергетику. Сьогодні понад 40 % електроенергії в Україні виробляється атомними електростанціями, і є велика проблема з утилізацією радіоактивних відходів.

Атомна радіація - вид забруднення природного середовища, яке шкідливо впливає на здоров'я людини, н.п.с. та матеріальні ресурси. Інтереси охорони н.п.с. і здоров'я людини від шкідливого впливу ядерного випромінювання вимагають створення надійної системи правового регулювання. Механізм правового забезпечення охорони довкілля включає н.п.а., технічні норми, стандарти радіаційної безпеки, систему органів контролю й міри відповідальності.

Дотримання норм, правил і стандартів з ядерної та радіаційної безпеки є обов'язковим при здійсненні будь-якого виду діяльності у сфері використання ядерної енергії. Використання ядерних установок та джерел іонізуючого випромінювання на території України базується на дозвільному принципі. У місцях розташування ядерних установок та об'єктів може бути встановлено особливий режим території, а також санітарно-захисна зона й зона спостереження. На території України здійснюється державна система обліку та контролю ядерних матеріалів.

Зберігання та захоронення радіоактивних відходів дозволяється тільки у спеціально призначених для цього сховищах радіоактивних відходів.

Перелік правопорушень у сфері використання ядерної енергії закріплено в ст. 81 З.У. "Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку" Проте цей перелік не є вичерпним. Згідно з Переліком видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену

екологічну небезпеку, який затверджено постановою КМУ від 27.07.1995 р., атомна енергетика й атомна промисловість належать до видів діяльності, що становлять підвищену екологічну небезпеку. Тому за підприємствами в цій сфері закріплено додаткову відповідальність у вигляді накладання штрафів.

За базову величину штрафу береться величина, що дорівнює 5 тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Усі штрафи надходять до Державного бюджету України.

ТЕМА 19

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ЦІЛЬОВИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОГРАМ В УКРАЇНІ

1. Механізм фінансування екологічних програм і проєктів у громадах.
2. Загальні положення проєкту Закону України “Про затвердження Загальнодержавної цільової екологічної програми збереження, відтворення та невиснажливого використання біорізноманіття України на 2009-2027 роки”.
3. Роль Європейської Комісії ЄС у фінансуванні екологічних проєктів в Європі.

Доповідь Хлебнікова Є.В., есперта МЕР, к.е.н.

Фінансові механізми природоохоронної діяльності та управління природокористування за ієрархією поділяються на механізми національного (загальнодержавного), регіонального (передусім – обласного) та місцевого (передусім – районного) рівнів.

На національному рівні механізми спираються на такі основні типи надходжень:

1. Державний бюджет (централізоване фінансування).
2. Місцеві бюджети (у межах відповідних відрахувань).
3. Кредити та позики фінансових установ (що надаються за загальнодержавними програмами).
4. Гранти міжнародних організацій (що надаються за загальнодержавними програмами).

Кошти Державного бюджету формуються за рахунок:

- зборів за спеціальне використання природних ресурсів (а саме – зборів за спеціальне використання лісових ресурсів, плати за землю, збір за спеціальне використання водних ресурсів, збір за спеціальне користування надрами);
- зборів за забруднення навколишнього природного середовища;
- штрафів та позовів на відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення природоохоронного законодавства.

Збори за спеціальне використання природних ресурсів протягом минулих років склались із надходжень, що коливались від 64 % від планових показників для лісових ресурсів, від 99 % – для земельних ресурсів, від 59 % – для спеціального використання надр. Це свідчить про нестабільне залучення фінансових ресурсів до бюджетів всіх рівнів.

У той же час, збори за спеціальне використання природних ресурсів надходять до місцевих бюджетів, республіканського бюджету Автономної республіки Крим та Державного бюджету України і мають спрямовуватися на виконання робіт з відтворення, підтримання природних ресурсів у належному стані. Але чинне законодавство не встановлює чітких механізмів акумулювання та цільового використання коштів від зборів за спеціальне використання природних ресурсів.

Порядок встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища та стягнення цього збору у редакції відповідно до постанови Кабінету міністрів України від 01.03.1999 №303, що діє з 01.01.2000, встановлює, що сплата збору здійснюється платниками у такому співвідношенні до загальної суми збору:

- 30% – до державного фонду охорони навколишнього природного середовища у складі Державного бюджету;
- 20% – до місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища, що утворюються у складі сільських, селищних, міських бюджетів, на окремі рахунки;
- 50% – до місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища, що утворюються у складі бюджету Автономної республіки Крим, обласних бюджетів на окремі рахунки.

У містах Києві та Севастополі зазначені 70 % загальної суми збору (20 % місцевих фондів та 50 % - обласних) спрямовуються до фондів охорони навколишнього природного середовища, що утворюються у складі бюджетів, на окремі рахунки.

Збір за забруднення навколишнього природного середовища у 2000 році розподілявся за джерелами свого формування наступним чином:

- пред'явлено екологічних зборів за забруднення навколишнього природного середовища внаслідок викидів, скидів, розміщення відходів у межах встановлених лімітів – 178,4 млн. грн.;
- за розміщення відходів понад встановлені ліміти – 37,9 млн. грн.;
- за забруднення атмосферного повітря від пересувних джерел – 12,4 млн. грн.; штрафів за порушення природоохоронного законодавства – 5,7 млн. грн.;

Фактично сплачено екологічних зборів за забруднення навколишнього природного середовища – 84,1 млн. грн., із них за забруднення навколишнього природного середовища внаслідок викидів, скидів, розміщення відходів у межах встановлених лімітів – 66,8 млн. грн., за розміщення відходів понад встановлені ліміти – 6,6 млн. грн., за забруднення атмосферного повітря від пересувних джерел – 9,3 млн. грн., штрафів за порушення природоохоронного законодавства – 1,4 млн. грн.

Таким чином, фактично сплачено пред'явлених зборів всього близько 35,9 %, зокрема за забруднення навколишнього природного середовища внаслідок викидів, скидів, розміщення відходів у межах встановлених лімітів – 37,5 %, за розміщення відходів понад встановлені ліміти – 17,4 %, за забруднення атмосферного повітря від пересувних джерел – 75 %, штрафів за порушення природоохоронного законодавства – 24,3 %.

Нормативи плати за забруднення не переглядалися протягом останніх 7-12 років (фактично, методологія формування нормативів плати була впроваджена ще у 1989-1990 роках і з того часу не була суттєво переглянута, хоча соціально-економічна та політична ситуація зазнала кардинальних змін). При порівнянних обсягах забруднень численні підприємства мають частку плати, що дорівнює сотим чи тисячним відсотка від валових витрат, а поряд з тим інші – до 5%. Інколи для аналогічних підприємств за забруднюючі речовини, що мають вищий клас небезпеки, встановлюється нижча ставка збору.

Система зборів за забруднення навколишнього природного середовища діє однаково як до дрібних побутових забруднювачів, так і до великих підприємств металургійної чи хімічної промисловості. Це призводить до необґрунтовано великих адміністративних затрат контролюючих органів і до низької ефективності контролю. База оподаткування збору занадто вузька та не охоплює низку видів забруднення довкілля (практично, всі нехімічні забруднення). Розміри збору скорочуються через дію інфляційних процесів (відповідні індексації зборів на регулярній основі не проводяться). Розподіл збору між фондами охорони навколишнього природного середовища трьох рівнів призводить до розпорошення коштів, що не дає змоги ефективно впроваджувати екологічну політику (через відсутність врегульованих механізмів нагромадження фінансових ресурсів для розв'язання пріоритетних для конкретної місцевості екологічних проблем).

Впровадження екологічної політики через механізми податкового регулювання економіки не завжди мали позитивний результат. Численні роботи, що спрямовано на обґрунтування податкових пільг за активне впровадження природно-захисних технологій чи інших еколого-орієнтованих заходів, залишаються в теоретичній площині або спираються на іноземний досвід. У той же час в Україні експеримент з пільгового оподаткування підприємств металургійної галузі довів безперспективність сподівань на добровільне збільшення екологічних інвестицій за рахунок податкових пільг. Попри вагомий економічний результат й суттєве збільшення прибутковості металургії в Україні, успіхи галузі на зовнішніх ринках, фінансування екологічних проектів залишилось на рівні, що передувало експерименту, а в деяких випадках навіть зменшилось. Це викликало справедливе обурення екологічно свідомої громадськості. Наприкінці 2002 року в резолюції Національної конференції зі сталого розвитку точка зору громадських екологічних організацій, науковців, представників міжнародних донорських структур знай-

шла своє відображення у позиції щодо неприпустимості будь-якого звільнення від природоохоронних платежів чи зниження адміністративної відповідальності за відповідні правопорушення. Однак досвід держав Західної Європи, США, Канади доводить ефективність податкових пільг при формуванні та реалізації екологічної політики, а відтак завдання українських фахівців значно ускладнюється подібними негативними результатами податкових експериментів.

Державний бюджет України є вагомим інвестором природоохоронних програм. Починаючи з 1994 року, в Державному бюджеті виділено головний розділ "Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека". У загальній сумі витрат на природоохоронні заходи роль державного бюджетного фінансування (Державний фонд охорони навколишнього природного середовища) незначна та складала останніми роками від 2 до 3%. У той же час витрати підприємств, установ та організацій становлять основу природоохоронного інвестування. Обсяги природоохоронних витрат із року в рік мають тенденцію до скорочення.

З метою встановлення єдиного порядку формування видатків, що передбачаються у державному та місцевих бюджетах на природоохоронні заходи, та їх ефективного використання постановою Кабінету Міністрів України від 9 липня 1997 року № 732 "Про фінансування природоохоронних заходів з державного та місцевих бюджетів" затверджено Порядок формування головного розділу "Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека" державного бюджету та фінансування з нього видатків на здійснення природоохоронних заходів і перелік природоохоронних заходів, фінансування яких здійснюється з державного бюджету за головним розділом "Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека".

З головного розділу "Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека" державного бюджету здійснюється фінансування заходів, передбачених загальнодержавними програмами охорони довкілля, рішеннями Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України згідно з переліком природоохоронних заходів, затвердженим вищезазначеною постановою.

На регіональному та місцевому рівнях механізми спираються на такі основні типи надходжень:

1. Державний бюджет (централізоване фінансування, передусім трансферти у межах бюджетних програм й окремих відрахувань згідно з поточним бюджетним законодавством та кошти фондів охорони навколишнього природного середовища).
2. Місцеві бюджети (у межах відповідних відрахувань).
3. Власні кошти підприємств.
4. Кредити та позики фінансових установ (що надаються за загальнодержавними та регіональними програмами).
5. Гранти міжнародних організацій (що надаються за загальнодержавними регіональними та місцевими програмами).

Основу фінансування природоохоронних програм на регіональному та місцевому рівнях складають кошти фондів охорони навколишнього природного середовища. Проте на місцевому рівні відбувається розпорощення коштів між численними малими за розмірами фондами, що не дозволяє фінансувати практичні заходи з ліквідації та зменшення забруднення. В умовах дефіциту фінансових можливостей країни це не може бути виправданим.

Фонди охорони навколишнього природного середовища всіх рівнів є базовим механізмом державного фінансування природоохоронних програм. Державний фонд охорони навколишнього природного середовища (далі - Фонд) є складовою частиною Державного бюджету України. Фонд створено з метою кон-

центрації коштів і цільового фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, які спрямовані на запобігання, зменшення та усунення забруднення навколишнього природного середовища, в тому числі фінансування наукових досліджень з цих питань. Фонд формується за рахунок коштів збору за забруднення навколишнього природного середовища та інших коштів, визначених законодавством.

Головним розпорядником коштів Фонду є Мінекоресурсів України. Кошти Фонду спрямовуються на фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, що відповідають основним напрямкам державної політики у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Як показує проведений аналіз фондів охорони навколишнього природного середовища, кошти використовуються нераціонально. Незважаючи на обмеженість коштів на природоохоронну діяльність, наявний значний залишок невикористаних коштів на кінець року. Причому це стосується як місцевих, так і Державного фондів охорони навколишнього природного середовища.

До недоліків існуючих фондів слід віднести:

По-перше, порушення природоохоронного законодавства розпорядниками зазначених коштів на місцях. Так, постійний дефіцит бюджетів та відсутність юридичної відповідальності дає змогу місцевим радам використовувати ці кошти на соціальні виплати, а не на ліквідацію джерел забруднення, що дискредитує ідею, яка покладена в основу екологічних зборів, посилює небажання природо користувачів платити ці збори та не стимулює місцеві ради до ліквідації джерел забруднення.

За даними місцевих органів Мінекоресурсів у ряді випадків не було утворено місцеві фонди у складі бюджетів тих сіль-

ських рад, на території яких розміщені підприємства-платники збору. Було встановлено по ряду місцевих рад:

- відсутність окремих рахунків для зарахування збору;
- невідповідність положень про місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища вимогам природоохоронного законодавства;
- відсутність затверджених в належному порядку кошторисів витрат;
- нецільове використання коштів;
- факти незаконного звільнення підприємств-забруднювачів навколишнього природного середовища від сплати збору.

По-друге, суттєвим недоліком фондів є здійснення видатків лише у формі гранту (безповоротної грошової допомоги) призводить до великої кількості бажаючих отримати "легкі" кошти і не стимулює їх до ефективного використання коштів.

По-третє, залежність від інфляційних процесів та "політичних" рішень. Наприклад, на місцевому рівні інколи приймаються рішення про "замороження" та позички коштів фондів на соціальні виплати.

По-четверте, відсутня узгодженість міжрегіональної екологічної політики при фінансуванні природоохоронних заходів. Як правило, джерела забруднення з викидів і скидів забруднюючих речовин розташовано на межі адміністративно-територіальних одиниць і забруднення більшою мірою здійснюється на сусідній території. Проте місцеві ради якщо й фінансують природоохоронні заходи, то лише ті, що мають місцеве значення, без урахування інтересів сусідів.

По-п'яте, на сьогодні є відверто малою доходна база фондів.

По-шосте, на протязі календарного року кошти фондів використовуються неефективно. Так, протягом останніх років, за-

лишки невикористаних коштів у всіх фондах на кінець першого півріччя складали від 67 до 90 % від надходжень за цей період. Найбільш вразливою є ситуація по сільських, селищних, міських фондах. На кінець I півріччя 2000 року залишки невикористаних коштів у всіх фондах склали 78,6 %, у т.ч. по сільських, селищних, міських фондах - 67,7 %. Таким чином, у другому півріччі у фондах накопичується значна частина коштів, що надійшли у першому півріччі. На практиці це відбивається у неефективному використанні навіть наявних коштів та поглибленням екологічних проблем.

Так, в Одесі попри проведення певних заходів залишаються нерозв'язаними майже всі головні екологічні проблеми. Це, зокрема, проблеми оз. Сасик, освоєння полів зрошення, проблеми побутових відходів, стан міських звалищ і, насамперед, – загроза над Дунайським біосферним заповідником внаслідок можливого будівництва каналу "Дунай – Чорне море". Частина цих проблем, як і проблеми підвищення фахового рівня співробітників органів екологічного контролю та природоохоронного управління, не може бути розв'язана місцевим коштом, але з радянських часів продовжується прикра практика переносу відповідальності "згори – донизу" та "знизу – догори", буцімто пошук винуватця (а точніше – „цапа-відбувайла”) автоматично вирішує природоохоронні проблеми. Неврегульованість відповідальності та недостатнє й несистематичне фінансування екологічних проектів спричиняє певну апатію до можливості подолання негативних екологічних тенденцій, до формування ефективної екологічної політики. Частина фахівців та представників громадськості перевищують значимість локальних проблем і виявляють неготовність до комплексного, загальнодержавного погляду на реалії. Так, представники рибінспекції Одеси вважали за необхідне відродження Міністерства рибного господарства, що автоматично

може викликати створення інших ресурсних органів центральної виконавчої влади, що, у свою чергу, ще більше ускладнить керування процесом використання й охорони природних ресурсів. Відмічений низький рівень експертного забезпечення господарських проектів обумовлений, перш за все не стільки низьким фаховим рівнем спеціалістів, скільки відсутністю реальної відповідальності замовника за результат й компетентність експертизи.

Не використовується інститут місцевих рад народних депутатів, неприпустимо мало впливу мають на вирішення екологічних завдань органи місцевого самоврядування.

Однак повернемося до фінансових аспектів проблематики. Залучення коштів через центральний (державний) бюджет здійснюється відповідно до Закону про державний бюджет України на поточний рік та Бюджетного кодексу. Тобто, залучення додаткових фінансових ресурсів або перерозподіл в межах відповідних лімітів здійснювати вельми складно. Розподіл коштів через Державний фонд охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до Положення про фонд (постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.02 №181) та Порядку подання запитів на виділення коштів з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища (Наказ Мінекоресурсів України від 21.05.2002 № 189). Подача заявок на фінансування має узгоджуватись з Переліком видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 р. № 1147 із змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2001 р. № 1519.

Сьогодні фактично можливо нагромаджувати кошти на рахунках місцевих фондів, але відсутність чіткого управління цими фондами як юридичними особами не дозволяє це робити достатньо прозоро. Фінансування природоохоронних програм з вико-

ристанням бюджетних рахунків також має певні труднощі та обмеження. Одержувач коштів гранту після підписання угоди та надходження гранту (п. 4 “Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв...”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4.08.2000 р. № 1222) буде зобов'язаний внести до свого кошторису та затвердити їх у встановленому порядку.

У випадку надання гранту місцевій державній адміністрації кошти гранту будуть зараховуватись та використовуватись через систему казначейських рахунків. Система управління коштами, що створена в межах Держказначейства, припускає за певних умов нецільове використання цих коштів. Окрім того, організація обліку та контролю, що створена Держказначейством, значно ускладнює обслуговування рахунків та перешкоджає мобільному використанню коштів на поточні потреби задля максимально ефективної реалізації природоохоронних програм, що можуть змінюватись у порівнянні з попередніми планами.

Ще одне джерело фінансування регіональних та місцевих екологічних проектів – власні кошти підприємств. З середини 90-х років відповідні витрати становили понад 96% від загального обсягу природоохоронних витрат. У структурі витрат на охорону навколишнього природного середовища найбільшу питому вагу займають поточні витрати – понад 80 %, значно менше перепадає на капітальні вкладання та капітальний ремонт – близько 15-18%.

З іншого боку, в перелік платників збору входять лише підприємства, які займаються виробничою діяльністю в значних

масштабах. Але зараз утворюється багато малих підприємств і фірм, які при реєстрації вказують всі можливі види діяльності, а якою займаються саме зараз – визначити неможливо. Саме такі підприємства порушують всі вимоги природоохоронного законодавства, забруднюють довкілля, непідконтрольні державним органам і не сплачують збір за забруднення. Великі підприємства, що входять до переліку платників, є багаторічними боржниками фонду. Але гасити заборгованість у вигляді надання технічної допомоги, допомоги матеріалами, людськими ресурсами на вирішення екологічних проблем заборонено. У випадку, коли підприємство-боржник викупається або на його матеріальній базі утворюється нове (навіть аналогічне за видом діяльності) борги фонду "зникають".

Одним із можливих шляхів залучення фінансових ресурсів для реалізації природоохоронних програм на регіональному та локальному рівнях є отримання кредитів через банківські установи.

Залучення комерційних кредитів під відсоткову ставку понад 30 % для природоохоронних проектів є нереальним. Але існують спеціальні банківські установи, що фінансують місцеві громади та відповідні проекти за зниженою відсотковою ставкою. Такою установою є Європейський банк реконструкції та розвитку та започаткована ним кредитна лінія мікро фінансування. Кредитні послуги надаються представникам малого та середнього бізнесу або їх асоціаціям за умов фінансування із третьої сторони (джерела) не менш, ніж 30 % проекту, та розміром кредиту від 180,0 до 4000,0 тис. доларів США. Можлива позика терміном до 5 років для довгострокового фінансування засобів виробництва та збільшення оборотного капіталу під заставу у 120 % вартості позики та розміром позики 125,0 – 2500,0 тис. доларів США. Для невеликих проектів існують мікро кредити, обсягом

до 20-30 тис. доларів на строк від 1 до 36 місяців під знижену відсоткову ставку, але у жодному випадку цей кредит має забезпечувати реалізацію комерційно вигідного проекту, який має соціальну орієнтацію. Для одержання міні- та мікро кредитів достатньо оформити відповідний запит від представників малого або середнього бізнесу за сприяння місцевої адміністрації. Звертатися треба до банків-партнерів ЄБРР в Україні ("АЖІО", "АВАЛЬ", "Форум", "Надра", "Приватбанк").

Інший шлях до кредитних ресурсів полягає через використання можливостей кредитних спілок, які активно діють в Україні. Так, для створення передумов для нагромадження коштів на реалізацію природоохоронного проекту можливим є створення кредитної спілки на самостійних засадах або як філію вже існуючої спілки й залучати відповідні ресурси. Створення кредитної спілки може бути ініційованим як місцевою владою, так і громадськими організаціями або малий бізнесом. Головне – мати незаперечні об'єднуючі цілі та реальне уявлення щодо вирішення поставлених природоохоронних задач.

Одним із найменш розроблених на практичному та методичному рівні є шлях залучення внутрішнього інвестування через добровільні пожертви населення або через нагромадження коштів, що надходять до місцевих еко фондів. Останній спосіб виявився реалістичним відносно недавно, але він ще не має чіткого організаційно-адміністративного механізму реалізації. Тому за нинішніх умов нагромадження коштів на рахунках еко фондів ще не є цілком безпечним для накопичувачів, бо ці фонди, як зазначалося вище, є частиною бюджетів відповідних рівнів та адмініструються Держказначейством.

Досвід муніципальних фондів доводить можливість залучення місцевих ресурсів до розв'язання як соціально-економічних, так і екологічних проблем. На практиці це означає, що саме особистіс-

ний фактор, на жаль, є вирішальним. Найбільш вдалі починання у Бердянську, Євпаторії, Чернівцях, Сватові спираються на особистісні якості керівництва. Серед середніх міст України найефективнішим на сьогодні є міський фонд розвитку “Наш дім – Бердянськ”, але у такий спосіб розв’язувати екологічні проблеми важко. Бо, поперше, рівень міської влади має добровільно надати високий пріоритет екологічній проблематиці, по-друге, важливою складовою таких фондів є ефективна реклама (PR) міського виборного керівництва, а це змушує обирати для реалізації проекти щодо розв’язання найбільш гучних, а не найбільш болючих проблем, зокрема екологічних.

На жаль, практично гіпотетичним нині є залучення фінансування галузі через систему добровільних пожертв, які поки ще не мають чіткої системи управління процесом як нагромадження, так і розподілу, і можуть “розчинитися” в бюджеті.

Одним із видів добровільних пожертв для фінансування екологічних проектів регіонального та місцевого рівнів можуть стати гранти міжнародних благодійних організацій, але для їх отримання мають бути створені відповідні засади – від кваліфікованого колективу виконавців і заявників до інституційних та організаційних умов для ефективного реалізації проекту. За неповними даними Україна за 1997-2000 роки отримала на екологічні заходи міжнародну технічну допомогу, що є еквівалентною 200,34 млн. грн. у вільноконвертованій валюті. Однак ця допомога переважно не носила інвестиційного характеру. Для порівняння, у 2001 році тільки поточні витрати з усіх джерел надходження в Україні перевищували 2,6 млрд. грн., капітальні вкладення – 380,0 млн. грн., капітальний ремонт – 240,0 млн. грн.

Отже наявна ситуація створення фінансових механізмів цільового залучення коштів до реалізації природоохоронних проектів та суттєвого перегляду існуючих механізмів задля докорінного підвищення їх ефективності. Великий потенціал на місцевому рівні

має ініціатива громади, що досі ще використовується замало, переважно епізодично. На загальнодержавному рівні великий потенціал має створення важелів перерозподілу коштів від забруднювачів і користувачів природних ресурсів, що матиме на меті доведення ставок і нормативів платежів до рівня, який відповідає як реальним прибуткам, так і вартості компенсаційних заходів на знешкодження забруднення, відповідно до пріоритетів збереження довкілля та реалізації принципів сталого розвитку.

Визначальним принципом ефективного виконання всіх видів екологічних програм є принцип повноцінного та достатнього фінансування всіх відомих на сьогодні програм захисту та відтворення довкілля.

Грошові кошти які надходять до Державного та місцевих бюджетів або на рахунки спеціалізованих організацій, на наш погляд, не в повній мірі забезпечують захист, відтворення та збереження навколишнього природного середовища.

Законодавцем передбачено у майбутньому прийняття низки законів, які б у повній мірі забезпечували використання біорізноманіття в Україні, зберігали, відтворювали довкілля.

Одним із проектів є проект Закону України “Про затвердження Загальнодержавної цільової екологічної програми збереження, відтворення та невиснажливого використання біорізноманіття України на 2009-2027 роки”. Зазначимо, що цю Програму розроблено на виконання розпорядження КМУ від 22.09.2004 р. № 675р. “Про схвалення концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005-2025 роки” та доопрацьовано відповідно до вимог постанови КМУ від 31.01.2007 р. №106 “Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм”.

Програма спрямована на збереження, невиснажливе використання та відтворення біорізноманіття, яке, крім його самодостатньої цінності, дає людству все необхідне для існування. Біо-

різноманіття підтримує функціонування екосистем, у тому числі біогеохімічний круговорот та очищення природних вод, збереження ґрунтів та стабільність клімату, забезпечує населення продуктами харчування, ліками, сировиною для промисловості та формує сприятливе природне довкілля. Збереження біорізноманіття є однією з основних Цілей розвитку людства в третьому тисячолітті, визначених Світовим Самітом, що відбувся в Йоганнесбурзі (2002р.) Збереження біорізноманіття стало пріоритетним напрямком, основні принципи якого знайшли своє відображення в Київській резолюції (2003р.).

Біотичними об'єктами Програми є жива природа з її складною ієрархічною структурою. На сучасному етапі розвитку науки та управління в рамках вирішення практичних проблем збереження біорізноманіття необхідно розглядати ієрархічні рівні біорізноманіття від організмів до біосфери. Для цілей Програми застосовуються дві взаємозв'язані ієрархії:

1) популярно-видовий рівень, який містить організми, субпопуляції, популяції та види, у т.ч. різноманіття популяцій, форм, географічних рас та підвидів;

2) екосистемний рівень, який містить угруповання організмів, у т.ч. різноманіття життєвих форм та їх взаємовідношень, різноманіття екосистем, біномів та біосфери в цілому із різноманіттям екосистем.

Необхідність прийняття Програми зумовлено активізацією процесів втрати біорізноманіття та деградації природних середовищ існування біоти, що потребує термінового запровадження дієвих заходів та нових принципів і підходів щодо їх збереження, невиснажливого використання та відтворення.

Цілі і завдання Закону

Програму розроблено з метою впровадження державної політики у сфері збереження та невиснажливого використання

біорізноманіття, орієнтованої на мінімізацію антропогенного впливу на біорізноманіття й подолання тенденції деградації живих компонентів довкілля, створення природних умов для збереження та максимального відтворення біорізноманіття та первинного стану природних комплексів, невиснажливого використання біоресурсів та стійкого підтримання екосистемних послуг біорізноманіття, екологізацію суспільної діяльності та формування сприятливого для існування людини природного довкілля.

Основні завдання Програми спрямовано на збереження, невиснажливе використання та відтворення біорізноманіття, включаючи різноманіття свійських та культивованих форм живих організмів і створених людиною природно-культурних комплексів, мінімізацію негативного впливу на біорізноманіття та організацію застосування відповідних технологій екологічно-збалансованого використання.

Проект Закону складається із трьох пунктів. Першим пунктом затверджується Програма, другим – встановлюється процедура включення фінансування заходів Програми із коштів Державного бюджету України, третім - встановлюється дата набуття чинності. Сама Програма складається з основного тексту та Додатку 1 –“Паспорт Програми...”, Додатку 2 – “Завдання та заходи з виконання Програми...”, (перший етап (2009-2013 р.) та Додатку 3 –“Очікувані результати виконання Програми...”.

Положення Програми не суперечать чинному законодавству України, повністю відповідають пріоритетам державної екологічної політики у сфері збереження та невиснажливого використання біорізноманіття. Діяльність у рамках Програми буде практичним внеском у реалізацію “основних напрямків державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки”, Програми діяльності КМУ “Конкурентна Україна” та визначить систему стратегічних напрямків щодо діяльності у сфері збереження та невиснажливого використання біорізноманіття. Крім того, Програма враховує вимоги міжнародних правових документів у цій сфері.

Фінансово-економічне обґрунтування

Загальна сума фінансування заходів із збереження біорізноманіття складає у 2009 році: 14,9784 млн. гривень, у 2010 році - 15,6732 млн. гривень, у 2011 році - 15,0458, у 2012 році - 15,8064 млн. гривень, у 2013 році - 15,4414 млн. гривень. Загальний обсяг фінансування 1-го етапу Програми становить 76,9152 млн. гривень. Ці кошти спрямовані на впровадження завдань Програми: збереження біорізноманіття в природних середовищах існування (*in situ*) та спеціальних центрах (*ex situ*); екологічно-збалансованого використання компонентів біорізноманіття; дослідження та науково-експертної підтримки; екологічної освіти, підвищення кваліфікації спеціалістів та обізнаності громадськості; оцінки та зменшення рівнів негативних впливів на біорізноманіття та виконання міжнародних зобов'язань.

Обсяги фінансування заходів на наступних етапах Програми (2-й - етап -2014-2018, 3-й етап – 2019-2023 та 4-й етап -2024-2027) визначатимуться протягом впровадження попереднього етапу Програми. Заходи, що передбачено Програмою, фінансуватимуться із Державного бюджету України, місцевих бюджетів, а також із коштів Державного фонду охорони навколишнього природного середовища України та його місцевих фондів. За підрахунками вітчизняних (О.В. Попазова, асистент кафедри економіки Мелітопольського державного педагогічного університету) та закордонних економістів затрати на збереження біорізноманіття повертаються майбутнім поколінням поліпшеним здоров'ям нації, можливістю жити в чистому довкіллі та сформованими культурно-духовними цінностями щодо збереження та невиснажливого використання біорізноманіття.

Роль Європейської Комісії ЄС у фінансуванні екологічних проектів у Європі

Європейський Союз на протязі всього періоду свого існування (1992 р.) приділяв та приділяє особливу увагу збереженню довкілля як на території ЄС так і в цілому в Європі.

Основними інститутами ЄС, які займаються проблемами збереження біорізноманіття в Європі є Європейський Парламент та Рада ЄС, які на сьогодні прийняли політичну угоду щодо заснування нового фінансового інструменту *LIFE* + .

LIFE+ є новим фінансовим інструментом, націленим на фінансування проектів, що працюють у системі захисту довкілля. Інструмент об'єднає низку вже наявних ініціатив – програми *LIFE*, *Forest Focus* та *Urban*, фінансову програму Генерального директорату з питань довкілля та Загальний фонд розвитку та здійснення політики. У такий спосіб *LIFE* + спростить процедури фінансування екологічних програм (проектів) у Європейському Союзі.

Чотирма ключовими напрямками роботи інструменту будуть:

- боротьба зі змінами клімату та підтримання біорозмаїття, захист рідкісних видів флори та фауни;
- проекти, спрямовані на охорону здоров'я та підвищення якості життя;
- ініціативи, спрямовані на захист природних ресурсів, утилізацію відходів.

Бюджет програми *LIFE* + на найближчі сім років (2007-2013) складатиме майже 1,9 мільярдів євро. Частина бюджету (78 %) піде на надання грантової підтримки проектам, що працюють в екологічній сфері. 22 % Європейська Комісія витратить для фінансування своїх власних заходів у сфері захисту довкілля

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ

Заняття 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА.

1. Конституційні основи екологічно-правової системи України.
2. Правове забезпечення екологічної політики України.
3. Забезпечення екологічної безпеки: розвиток галузевого підходу в екологічному законодавстві.
4. Науково-правовий фактор екологічної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України.
2. Баб'як О.С., Біленчук П.Д., Чирва Ю.О. Екологічне право України. – К.: Атака, 2000, с. 11-29.
3. Малишко М. Конституційні основи екологічно-правової системи України. – ж. “Право України”, 2001, № 12, с. 58.
4. Костецький В. Конституційне регулювання охорони довкілля: український та світовий досвід. – ж. “Право України”, 2003, № 10, с. 49.
5. Орлов М. Правове забезпечення реалізації екологічних інтересів – основа належної охорони довкілля і розвитку економіки України. - ж. “Право України”, 2001, № 1, с. 68.
6. Хіміч О. Екологічна безпека як елемент національної безпеки. - ж. “Право України”, 2002, № 11, с. 44.
7. Барбашова Н. Забезпечення екологічної безпеки: розвиток галузевого підходу в екологічному законодавстві. - ж. “Право України”, 2001, № 6, с. 78.
8. Краснова М., Позняк Е. Правове забезпечення екологічної безпеки: роль науково-правового фактора. - ж. “Право України”, 2000, № 5, с. 49.

Заняття 2. ПРАВО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ: ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА Й ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН

1. Право власності на природні ресурси.
2. Екологічні права і обов'язки громадян.
3. Екологічне страхування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України від 25 червня 1991 р. “Про охорону навколишнього середовища”.
2. Баб'як О.С., Біленчук П.Д., Чирва Ю.О. Екологічне право України. – К.: Атака, 2000, с. 30-51.
3. Каракаш І. Право поділеної власності на природні ресурси у законодавстві України. ж. “Право України”, 2001, № 4, с. 75.
4. Решетняк Л. Екологічне страхування як одна із форм відшкодування шкоди, заподіяної порушення права громадян на безпечне для їх життя і здоров'я довкілля. ж. “Право України”, 2002, № 6, с. 78.

Заняття 3. МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

1. Правовий режим використання, відтворення і охорони надр.
2. Правові проблеми використання і охорони рослинного світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. “Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки”.
2. Плотнікова О. Комплексність використання надр як основний принцип надрового законодавства. ж. “Право України”, 2000, № 5, с. 81.
3. Шем`яков О. Правова охорона надр: поняття та проблеми. ж. “Право України”, 2002, № 2, с. 111.
4. Попов В., Гетьман А. Правові проблеми використання і охорони рослинного світу. ж. “Право України”, 2000, № 1, с. 51.

Заняття 4. ПРАВОВІ ТА НАУКОВІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ЕКОЛОГІЇ

1. Правові аспекти регіональної екологічної безпеки.
2. Організаційно-правові питання забезпечення екологічної безпеки на виробництво.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова КМ України від 30 березня 1998 р. № 391. “Положення про державну систему моніторингу довкілля”.
2. Заржицький О. Правові аспекти регіональної екологічної безпеки. ж. “Право України”, 2000, № 5, с. 54; 2002, № 5, с. 63; 2003, № 3, с. 75, № 6, с. 26, № 10, с. 56; 2001, № 7, с. 70.

3. Слепченко Т. Організаційно-правові питання забезпечення екологічної безпеки на виробництві. ж. “Право України”, 2002, № 5, с. 68.

Заняття 5. ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Правові форми фінансування природоохоронної діяльності в Україні.
2. Реалізація правових форм у сфері охорони навколишнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України від 16 червня 1992 р. “Про природно-заповідний фонд України”.
2. Земельний кодекс України.
3. Баб`як О.С., Біленчук П.Д., Чирва Ю.О. Екологічне право України. – К.: Атіка, 2000, с. 71-74.
4. Кузнецова С. Розвиток правових форм фінансування природоохоронної діяльності. ж. “Право України”, 2000, № 4, с. 87.
5. Орлов М. Проблеми визначення і реалізації правових форм у сфері охорони навколишнього середовища. ж. “Право України”, 2002, № 6, с. 74.

Заняття 6. ЗАКОНОДАВЧЕ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

1. Стан нормативної бази охорони природи.
2. Перспективи розвитку стандартизації охорони довкілля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баб`як О.С., Біленчук П.Д., Чирва Ю.О. Екологічне право України. – К.: Атіка, 2000, с. 67-71.
2. Трофанчук Г. Система правового забезпечення стандартизації в сфері охорони довкілля та перспективи її розвитку. ж. “Право України”, 2003, № 6, с. 29.

Заняття 7. ЕКОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

1. Правове регулювання екологічної експертизи.
2. Форми екологічної експертизи.
3. Роль природних рекреаційних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України від 9 лютого 1995 р. “Про екологічну експертизу”.
2. Баб`як О.С., Біленчук П.Д., Чирва Ю.О. Екологічне право України. – К.: Атіка, 2000, с. 159-190.
3. Турова Ю. Критерії визначення поняття “збір за забруднення навколишнього природного середовища”. ж. “Право України”, 2002, № 2, с. 107.
4. Земельний кодекс України.
5. Бобкова А. Про поняття природних рекреаційних ресурсів. ж. “Право України”, 2000, № 5, с. 51.
6. Ткаченко О. Принцип верховенства права в регулюванні еколого - правових відносин. ж. “Право України”, 2003, № 4, с. 63.

Заняття 8, 9. ЕКОЛОГО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

1. Екологічне правопорушення та екологічна відповідальність.
2. Цивільно-правова та дисциплінарна відповідальність за порушення вимог природоохоронного законодавства.
3. Адміністративна відповідальність за порушення вимог природоохоронного законодавства.
4. Підвідомчість та впровадження справ до адміністративної відповідальності.
5. Проблеми законодавчого забезпечення екології в аграрному секторі економіки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України, ст. 440, 445, 450, 451, 453, 454, 455.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Глава 5, ст.. 42-46. Глава 6, ст. 47-50. Глава 7, ст.. 52-91. Глава 8, 9, 10, 11.
3. Кримінальний Кодекс України. Розділ VII, IX, XI, XII.
4. Баб`як О.С., Біленчук П.Д., Чирва Ю.О. Екологічне право України. – К.: Атіка, 2000, с. 74-76, с. 77-81.
5. Поліщук Г. Кримінально-правова характеристика злочинів проти довкілля. ж. “Право України”, 2003, № 3, с. 80.
6. Хіміч О. Адміністративно-екологічне правопорушення: проблемні питання. ж. “Право України”, 2003, № 11, с. 68.
7. Полешко А. Дослідження соціально-економічних проблем у сфері екології. ж. “Право України”, 2003, № 11, с. 67.
8. Хіміч О. Взаємозв'язок екологічної безпеки із законністю: окремі аспекти. ж. “Право України”, 2003, № 11, с. 65.

НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ

1. Баб`як О.С., Біленчук П.Д., Чирва Ю.О. Екологічне право України. – К.: Атіка, 2000.
2. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища. К.: “Знання”, 2000.
3. Аграрное земельное экологическое право Украины. Харьков, “Одиссей”, 2000.
4. “Право України” – журнал. Розділ: “Екологія і право”.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ З КУРСУ “ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО”

1. Конституція України.
2. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 р. “ВВР”, 1991, № 41, ст. 546.
3. Закон України “Про природно-заповідний фонд” від 16 червня 1992 р. . “ВВР”, 1992, № 34, ст. 502.
4. Земельний кодекс України, 2002 р.
5. Лісовий Кодекс України, . “ВВР”,- 1994 - №17, ст.99.
6. Водний Кодекс України “ВВР”,- 1995 - 24, ст.189.
7. Закон України “Про екологічну експертизу” від 9 лютого 1995 р. “ВВР”,- 1995 - №8, ст.54.
8. Основи законодавства України про охорону здоров’я. Голос України. 1992 – 15 грудня.
9. Закон України “Про охорону праці”. – 1994. – 24 листопада.
10. Кодекс України про надра. “ВВР”,- 1994 - №36, ст.340.

11. Закон України “Про тваринний світ” від 3 березня 1993 р. Голос України, 1993, - 6 квітня.
12. Закон України “Про охорону атмосферного повітря” від 16 листопад 1992 р. - “ВВР”,- 1992 - №50, ст.687.

Додаток №1**ЗАКОН УКРАЇНИ****Про охорону навколишнього природного середовища
(витяг)****Розділ XV. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО
ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА****Стаття 68. Відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища**

Порушення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища тягне за собою встановлену цим Законом та іншим законодавством України дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність.

Відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища несуть особи, винні у:

- а) порушенні прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище;
- б) порушенні норм екологічної безпеки;
- в) порушенні вимог законодавства України при проведенні екологічної експертизи, в тому числі поданні завідомо неправдивого експертного висновку;
- г) невиконанні вимог державної екологічної експертизи;
- д) фінансуванні, будівництві і впровадженні у виробництво нових технологій і устаткування без позитивного висновку державної екологічної експертизи;
- е) порушенні екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів;
- є) допущенні наднормативних, аварійних і залпових викидів і скидів забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище;

ж) перевищенні лімітів та порушенні інших вимог використання природних ресурсів;

з) самовільному спеціальному використанні природних ресурсів;

и) порушенні строків внесення зборів за використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища;

і) нежитті заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище;

ї) невиконанні розпоряджень органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, та вчиненні опору їх представникам;

й) порушенні природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних радіоактивних речовин та відходів; (Пункт "й" статті 68 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1288-XIV від 14.12.99)

к) невиконанні вимог охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України;

л) відмові від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, а також про джерела забруднення, у приховуванні випадків аварійного забруднення навколишнього природного середовища або фальсифікації відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення; (Пункт "л" частини другої статті 68 із змінами, внесеними згідно із Законом N 650/97-ВР від 19.11.97)

м) приниженні честі і гідності працівників, які здійснюють контроль в галузі охорони навколишнього природного середовища, посяганні на їх життя і здоров'я.

Законодавством України може бути встановлено відповідальність і за інші порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в порядку та розмірах, встановлених законодавством України.

Застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів.

Незаконно добуті в природі ресурси та виготовлена з них продукція підлягають безоплатному вилученню, а зняття правопорушення — конфіскації. Одержані від їх реалізації доходи спрямовуються в республіканський Автономної Республіки Крим і місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища.

(Частина шоста статті 68 із змінами, внесеними згідно із Законом N 186/98-ВР від 05.03.98)

Посадові особи та спеціалісти, винні в порушенні вимог щодо охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки за поданням державних органів охорони навколишнього природного середовища згідно з рішеннями їх управлінських органів позбавляються премій за основними результатами господарської діяльності повністю або частково. (Частина сьома статті 68 із змінами, внесеними згідно із Законом N 81/96-ВР від 06.03.96)

Порядок позбавлення премій визначається законодавством України.

(Стаття 68 із змінами, внесеними згідно із Законом N 186/98-ВР від 05.03.98)

Стаття 69. Особливості застосування цивільної відповідальності

Шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації, як правило, в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення та незалежно від збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів.

Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неодержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

Особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих.

Шкода, заподіяна довкіллю у зв'язку з виконанням угоди про розподіл продукції, підлягає відшкодуванню відповідно до вимог статті 29 Закону України "Про угоди про розподіл продукції". (Статтю 69 доповнено частиною згідно із Законом N 1807-III від 08.06.2000)

(Стаття 69 із змінами, внесеними згідно із Законом N 186/98-ВР від 05.03.98)

Стаття 70. Адміністративна та кримінальна відповідальність за екологічні правопорушення і злочини

Визначення складу екологічних правопорушень і злочинів, порядок притягнення винних до адміністративної та кримінальної відповідальності за їх вчинення встановлюються Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України (2001-05, 2002-05).

Додаток №2**ЗАКОН УКРАЇНИ****Про охорону атмосферного повітря****(витяг)****Розділ VII ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
ЗАКОНОДАВСТВА В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ
АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ****Стаття 33. Відповідальність за порушення законодавства в галузі охорони атмосферного повітря**

Особи, винні у:

порушенні прав громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;

перевищенні нормативів допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел в атмосферне повітря та нормативів гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел;

перевищенні нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах пересувних джерел;

викидах забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноважених на те органів виконавчої влади відповідно до закону;

перевищенні обсягів викидів забруднюючих речовин, встановлених у дозволах на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря;

недотриманні вимог, передбачених дозволом на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря;

проведенні незаконної діяльності, що негативно впливає на погоду і клімат;

введенні відкриттів, винаходів, раціоналізаторських пропозицій, нових технічних систем, речовин і матеріалів, а та-

кож закупівлі в інших державах та експлуатації технологічного устаткування, транспортних засобів та інших об'єктів, які не відповідають вимогам, встановленим законодавством про охорону атмосферного повітря;

порушенні встановлених законодавством правил складування та утилізації промислових і побутових відходів, транспортування, зберігання і застосування пестицидів і агрохімікатів, що спричинило забруднення атмосферного повітря;

проектуванні і будівництві об'єктів з порушенням встановлених законодавством норм та вимог до охорони атмосферного повітря;

невиконанні розпоряджень та приписів органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони атмосферного повітря;

ненаданні передбаченої законодавством своєчасної, повної та достовірної інформації про стан атмосферного повітря, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, джерела забруднення, а також приховуванні або перекрученні відомостей про стан атмосферного повітря, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, екологічну обстановку, яка склалася внаслідок забруднення атмосферного повітря;

недотриманні норм екологічної безпеки, державних санітарних норм при проектуванні, розміщенні, будівництві та введенні в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконаленні існуючих і впровадженні нових технологічних процесів та устаткування,

- несуть відповідальність згідно з законом.

Законами може бути встановлена відповідальність і за інші види правопорушень в галузі охорони атмосферного повітря.

Спори з питань охорони атмосферного повітря вирішуються у встановленому законом порядку.

Стаття 34. Відшкодування шкоди, завданої порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря

Шкода, завдана порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря, підлягає відшкодуванню у порядку та розмірах, встановлених законом.

Додаток №3**ВОДНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ****(витяг)****Глава 23. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
ВОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА****Стаття 110. Відповідальність за порушення водного законодавства**

Порушення водного законодавства тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України.

Водокористувачі звільняються від відповідальності за порушення водного законодавства, якщо вони виникли внаслідок дії непереборних сил природи чи воєнних дій.

Відповідальність за порушення водного законодавства несуть особи, винні у:

- 1) самовільному захопленні водних об'єктів;
- 2) забрудненні та засміченні вод;
- 3) порушенні режиму господарської діяльності у водоохоронних зонах та на землях водного фонду;
- 4) руйнуванні русел річок, струмків та водотоків або порушенні природних умов поверхневого стоку під час будівництва і експлуатації автошляхів, залізниць та інших інженерних комунікацій;
- 5) введенні в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без очисних споруд чи пристроїв належної потужності;
- 6) недотриманні умов дозволу або порушенні правил спеціального водокористування;
- 7) самовільному проведенні гідротехнічних робіт (будівництво ставків, дамб, каналів, свердловин);

8) порушенні правил ведення державного обліку вод або перекрученні чи внесенні недостовірних відомостей в документи державної статистичної звітності;

9) пошкодженні водогосподарських та гідрометричних споруд і пристроїв, порушенні правил експлуатації та встановлених режимів їх роботи;

10) незаконному створенні систем скидання зворотних вод у водні об'єкти, міську каналізаційну мережу або зливну каналізацію та несанкціоноване скидання зворотних вод;

11) використанні земель водного фонду не за призначенням;

12) неповідомленні (приховуванні) відомостей про аварійні ситуації на водних об'єктах;

13) відмові від надання (приховуванні) проектної документації та висновків щодо якості проектів підприємств, споруд та інших об'єктів, що можуть впливати на стан вод, а також актів і висновків комісій, які приймали об'єкт в експлуатацію;

14) порушенні правил охорони внутрішніх морських вод та територіального моря від забруднення та засмічення.

Законодавством України може бути встановлено відповідальність і за інші правопорушення щодо використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів.

Стаття 111. Відшкодування збитків, завданих внаслідок порушень водного законодавства

Підприємства, установи, організації і громадяни України, а також іноземні юридичні і фізичні особи та особи без громадянства зобов'язані відшкодувати збитки, завдані ними внаслідок порушень водного законодавства, в розмірах і порядку, встановлених законодавством України.

Відшкодування збитків, завданих внаслідок порушень водного законодавства, не звільняє винних від збору за спеціальне водокористування, а також від необхідності здійснення заходів щодо ліквідації шкідливих наслідків.

Притягнення винних у порушенні водного законодавства до відповідальності не звільняє їх від обов'язку відшкодування збитків, завданих ними внаслідок порушення водного законодавства.

Додаток №4**ЛІСОВИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ****(витяг)****Глава 22. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
ЛІСОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА****Стаття 98. Відповідальність за порушення лісового за-
конодавства**

Порушення лісового законодавства тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України.

Відповідальність за порушення лісового законодавства несуть особи, винні у:

незаконному вирубуванні та пошкодженні дерев і чагарників;

знищенні або пошкодженні лісу внаслідок підпалу або недбалого поводження з вогнем;

порушенні вимог пожежної безпеки в лісах;

знищенні або пошкодженні лісу внаслідок його забруднення хімічними та радіоактивними речовинами, виробничими і побутовими відходами, стічними водами, іншими шкідливими речовинами, підтопленні, осушенні та інших видах шкідливого впливу;

порушенні строків лісовідновлення та інших вимог щодо ведення лісового господарства, встановлених законодавством у галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів;

знищенні або пошкодженні лісових культур, сіянців або саджанців у лісових розсадниках і на плантаціях, а також природного підросту та самосіву на землях, призначених для відновлення лісу;

порушенні правил зберігання, транспортування та застосування засобів захисту лісу, стимуляторів росту, мінеральних добрив та інших препаратів;

засміченні лісів побутовими відходами і покидьками;

розкорчовуванні земельних ділянок лісового фонду і використанні їх для спорудження будівель, переробки деревини, влаштування складів тощо без належного дозволу;

самовільній заготівлі сіна та випасанні худоби на земельних ділянках лісового фонду;

порушенні правил заготівлі (збирання) лісової підстилки, дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід тощо;

заготівлі лісових ресурсів засобами, що негативно впливають на стан і відтворення лісів;

порушенні порядку використання лісосічного фонду, заготівлі та вивезення деревини, заготівлі живиці і використання інших лісових ресурсів;

невнесенні плати за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду у встановлені строки;

знищенні та пошкодженні відмежувальних знаків у лісах;

введенні в дію нових і реконструйованих підприємств, споруд та інших об'єктів, не забезпечених обладнанням, що запобігає негативному впливу на стан і відтворення лісів;

порушенні строків повернення земельних ділянок лісового фонду, що перебувають у тимчасовому користуванні, або невиконанні обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням;

пошкодженні сіножатей, пасовищ і ріллі на земельних ділянках лісового фонду;

знищенні або пошкодженні лісо осушувальних каналів, дренажних систем і доріг на земельних ділянках лісового фонду, а також полезахисних лісових смуг, захисних лісових насаджень на смугах відводу автомобільних доріг, захисних лісових насаджень на смугах відводу залізниць, захисних лісових насаджень на смугах відводу каналів.

Законодавчими актами України може бути встановлено відповідальність і за інші порушення лісового законодавства.

Стаття 99. Повернення самовільно зайнятих земельних ділянок лісового фонду

Самовільно зайняті земельні ділянки лісового фонду повертаються за їх належністю без відшкодування затрат, понесених за час незаконного користування ними. Приведення земельних ділянок лісового фонду у придатний для ведення лісового господарства стан, включаючи знесення будівель і споруд, провадиться підприємствами, установами, організаціями і громадянами, які самовільно зайняли ці ділянки, або за їх рахунок.

Стаття 100. Відшкодування шкоди, заподіяної лісу внаслідок порушення лісового законодавства

Підприємства, установи, організації і громадяни зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну лісу внаслідок порушення лісового законодавства, у розмірах і порядку, визначених законодавством України.

Стаття 101. Вилучення незаконно добутої деревини та інших лісових ресурсів

Незаконно добута деревина та інші лісові ресурси підлягають вилученню. У разі неможливості вилучення незаконно добутої деревини та інших лісових ресурсів стягується їх вартість.

Стаття 102. Припинення робіт, небезпечних для природного стану лісів і їх відтворення

Місцеві Ради народних депутатів, державні органи охорони навколишнього природного середовища, лісового господарства та інші уповноважені державні органи України в межах своєї компетенції в порядку, визначеному законодавчими актами, припиняють роботи, що здійснюються підприємствами, установами, організаціями і громадянами, якщо під час їх проведення не виконуються встановлені технологічні, санітарні та інші спеціальні вимоги щодо безпеки природного стану лісів та їх відтворення.

Додаток №5**ЗАКОН УКРАЇНИ
Про тваринний світ
(витяг)****Розділ VII ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
ЗАКОНОДАВСТВА В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ,
ВИКОРИСТАННЯ І ВІДТВОРЕННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ****Стаття 63. Відповідальність за порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу**

Порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу тягне за собою адміністративну, цивільно-правову чи кримінальну відповідальність відповідно до закону.

Відповідальність за порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу несуть особи, винні в: порушенні встановленого законодавством порядку надання об'єктів тваринного світу в користування;

порушенні правил використання об'єктів тваринного світу; незаконному вилученні об'єктів тваринного світу з природного середовища;

перевищенні лімітів і порушенні інших встановлених законодавством вимог використання об'єктів тваринного світу;

невиконанні вимог державної екологічної експертизи;

порушенні встановлених законодавством вимог щодо охорони середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин, самовільному випалюванні сухої рослинності або її залишків;

порушенні правил зберігання, транспортування, застосування засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, мінеральних добрив та інших речовин (препаратів);

порушенні правил створення, поповнення, зберігання, використання та державного обліку зоологічних колекцій, торгівлі ними, а також установленого законодавством порядку їх пересилання, ввезення в Україну і вивезення за її митну територію;

самовільному або з порушенням установленого законодавством порядку переселенні, акліматизації та схрещуванні тварин, а також виведенні і використанні генетично змінених організмів; жорстокому поводженні з тваринами;

приховуванні та перекрученні інформації про стан і чисельність об'єктів тваринного світу та їх використання;

невжитті заходів щодо запобігання загибелі тварин, погіршенню середовища їх існування та ліквідації негативного впливу на тваринний світ;

порушенні порядку придбання, реалізації, пересилання і вивезення за межі України, ввезення на її територію диких тварин та інших об'єктів тваринного світу;

невиконанні встановлених законодавством вимог щодо охорони видів тварин, занесених до Червоної книги України або до переліків видів тварин, що підлягають особливій охороні;

виготовленні, зберіганні, реалізації та застосуванні заборонених знарядь добування тварин;

невиконанні законних розпоряджень посадових осіб органів, що здійснюють державний контроль та управління у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Законом може бути встановлено відповідальність і за інші порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, в порядку та розмірах, встановлених законодавством.

Незаконно добуті (зібрані) об'єкти тваринного світу, виготовлена з них продукція, зняття правопорушень підлягають безоплатному вилученню в установленому законом порядку.

Дикі тварини та інші об'єкти тваринного світу, що ввезені на територію України або вивозяться за її межі з порушенням законодавства, підлягають у встановленому законом порядку конфіскації або безоплатному вилученню і реалізуються згідно з правилами, встановленими спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів за погодженням з центральним органом виконавчої влади з питань ветеринарної та санітарної медицини.

У разі вилучення незаконно добутих живих тварин повинні бути вжиті заходи щодо їх збереження, і за можливості — повернення у природне середовище.

Додаток №6**ЗАКОН УКРАЇНИ****Про рослинний світ****Розділ VIII ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РОСЛИННИЙ СВІТ****Стаття 40. Відповідальність за порушення
законодавства про рослинний світ**

Порушення законодавства про рослинний світ тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно з законами України.

Відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ несуть особи, винні у:

самовільному спеціальному використанні природних рослинних ресурсів;

порушенні правил загального використання природних рослинних ресурсів;

протиправному знищенні або пошкодженні об'єктів рослинного світу;

порушенні вимог охорони умов місцезростання об'єктів рослинного світу;

порушенні вимог щодо охорони, використання та відтворення рослинного світу під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в дію, експлуатації споруд та об'єктів, застосування технологій, які негативно впливають на стан об'єктів рослинного світу;

перевищенні лімітів використання природних рослинних ресурсів;

самовільному проведенні інтродукції та акліматизації дикорослих видів рослин;

реалізації лікарської та технічної сировини дикорослих рослин, зібраної без дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів;

закупівлі лікарської та технічної сировини дикорослих рослин у юридичних або фізичних осіб, які не мають дозволу на їх спеціальне використання;

порушенні правил вивезення за межі України і ввезення на її територію об'єктів рослинного світу;

невнесенні збору за використання природних рослинних ресурсів у встановлені строки.

Законами України може бути встановлено відповідальність і за інші види порушень у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу.

Додаток №7**ЗАКОН УКРАЇНИ
Про Червону книгу України****Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ****Стаття 1. Законодавство про Червону книгу України**

Відносини, пов'язані з веденням Червоної книги України, охороною, використанням та відтворенням рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, регулюються законами України “Про охорону навколишнього природного середовища”, “Про тваринний світ” (2894-14), “Про рослинний світ” (591-14), “Про природно-заповідний фонд України”, цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 2. Завдання законодавства про Червону книгу України

Завданням законодавства про Червону книгу України є регулювання суспільних відносин у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, з метою попередження зникнення таких видів із природи, забезпечення збереження їх генофонду.

Стаття 3. Поняття Червоної книги України

Червона книга України є офіційним державним документом, який містить перелік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, а також узагальнені відомості про сучасний стан цих видів тваринного і рослинного світу та заходи щодо їх збереження і відтворення.

Червона книга України є основою для розроблення та реалізації програм (планів дій), спрямованих на охорону та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до неї.

Стаття 4. Об'єкти Червоної книги України

Об'єктами Червоної книги України є рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, види тваринного і рослинного світу, які постійно або тимчасово перебувають (зростають) у природних умовах у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

Стаття 5. Об'єкти Червоної книги України як природні ресурси загальнодержавного значення

Об'єкти Червоної книги України належать до природних ресурсів загальнодержавного значення і підлягають особливій охороні на всій території України, у межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

У передбаченому законом порядку права власників об'єктів Червоної книги України можуть бути обмежені в інтересах охорони цих об'єктів, навколишнього природного середовища та захисту прав громадян.

Стаття 6. Право державної і комунальної власності на об'єкти Червоної книги України

Об'єкти Червоної книги України, які утримуються (зберігаються) підприємствами, установами та організаціями державної або комунальної форми власності, є об'єктами права відповідно державної або комунальної власності.

Стаття 7. Право приватної власності на об'єкти Червоної книги України

Об'єкти Червоної книги України, надані відповідно до закону з дозволу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів у приватну власність, розведені (отримані) у штучних умовах від законно набутих у приватну власність об'єктів Червоної книги України, а також ввезені в Україну з-за кордону або набуті в Україні в осіб, які мають право приватної власності на ці об'єкти, є приватною власністю юридичних або фізичних осіб.

Законність набуття у приватну власність об'єктів Червоної книги України повинна бути підтверджена відповідними документами.

Розділ II ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ УПРАВЛІННЯ, РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ, ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ РІДКІСНИХ І ТАКИХ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ЗАГРОЗОЮ ЗНИКНЕННЯ, ВИДІВ ТВАРИННОГО І РОСЛИННОГО СВІТУ, ЗАНЕСЕНИХ ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

Стаття 8. Державне управління, регулювання та контроль у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України

Державне управління, регулювання та контроль у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, здійснюють Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, з питань мисливського господарства та полювання, з питань

рибного господарства та їх територіальні органи, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, інші спеціально уповноважені на це органи виконавчої влади відповідно до їх повноважень.

Органам місцевого самоврядування законами України можуть бути надані окремі повноваження органів виконавчої влади у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України.

Стаття 9. Повноваження державних органів, що здійснюють управління, регулювання та контроль у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України

Повноваження державних органів, що здійснюють управління, регулювання та контроль у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, визначаються законами України “Про охорону навколишнього природного середовища”, “Про тваринний світ” (2894-14), “Про рослинний світ” (591-14), “Про природно-заповідний фонд України”, цим та іншими законами.

Розділ III ОХОРОНА ТА ВІДТВОРЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

Стаття 10. Охорона та відтворення об'єктів Червоної книги України

Охорона та відтворення об'єктів Червоної книги України — це комплекс організаційних, правових, економічних, наукових, інших заходів, спрямованих на забезпечення збереження, охорони та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу.

Стаття 11. Забезпечення охорони та відтворення об'єктів Червоної книги України

Охорона та відтворення об'єктів Червоної книги України забезпечуються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями, які є суб'єктами використання тваринного і рослинного світу, та громадянами відповідно до закону.

Охорона об'єктів Червоної книги України забезпечується шляхом:

установлення особливого правового статусу рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, заборони або обмеження їх використання;

урахування вимог щодо їх охорони під час розроблення нормативно-правових актів;

систематичної роботи з виявлення місць їх перебування (зростання), проведення постійного спостереження (моніторингу) за станом їх популяцій;

пріоритетного створення заповідників, інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також екологічної мережі на територіях, де перебувають (зростають) об'єкти Червоної книги України, та на шляхах міграції рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу;

створення центрів та "банків" для збереження генофонду зазначених об'єктів;

розведення їх у спеціально створених умовах (зоологічних парках, розплідниках, ботанічних садах, дендрологічних парках тощо);

урахування спеціальних вимог щодо охорони об'єктів Червоної книги України під час розміщення продуктивних сил, вирішення питань відведення земельних ділянок, розроблення проектної та проектно-планувальної документації, проведення еко-

логічної експертизи.

Відтворення об'єктів Червоної книги України забезпечується шляхом:

сприяння природному відновленню популяцій рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, інтродукції та реінтродукції таких видів у природні умови, де вони перебували (зростали);

утримання і розведення у штучно створених умовах.

Охорона та відтворення об'єктів Червоної книги України забезпечуються також шляхом:

здійснення необхідних наукових досліджень з метою розроблення наукових засад їх охорони та відтворення;

установлення підвищеної адміністративної, цивільної та кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження об'єктів Червоної книги України, заподіяння шкоди середовищу їх перебування (зростання);

проведення освітньої та виховної роботи серед населення;

здійснення інших заходів відповідно до законодавства.

Перебування (зростання) на певній території рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, є підставою для оголошення її об'єктом природно-заповідного фонду України загальнодержавного значення.

Для забезпечення вирішення транскордонних та інших проблем охорони і відтворення об'єктів Червоної книги України здійснюється міжнародне співробітництво в цій сфері шляхом укладання і виконання відповідних двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів, організації біосферних заповідників, створення на територіях, суміжних з іншими державами, міждержавних заповідників, національних парків, заказників та

інших територій і об'єктів природно-заповідного фонду, проведення спільних наукових досліджень, обміну їх результатами.

Види тваринного і рослинного світу, занесені до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи та природних ресурсів і Європейського Червоного списку, які перебувають (зростають) у природних умовах у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, можуть заноситися до Червоної книги України або їм може надаватися інший особливий статус відповідно до законодавства.

Розділ IV ВЕДЕННЯ ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

Стаття 12. Державний облік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, та відомості про них

Рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, види тваринного і рослинного світу, занесені до Червоної книги України, підлягають державному обліку в порядку, що визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

Про кожний рідкісний і такий, що перебуває під загрозою зникнення, вид тваринного і рослинного світу, занесений до Червоної книги України, зазначаються такі відомості: назва (українською та латинською мовами), місце у системі класифікації тваринного і рослинного світу, категорія, наукове значення, поширення та чисельність (у тому числі за межами України) і причини їх зміни, місця перебування (зростання), загальна характеристика, заходи з охорони, вимоги щодо режиму збереження популяцій, відомості про розмноження або розведення в спеціально створених умовах, джерела відповідної інформації тощо. Що-

до кожного виду тваринного і рослинного світу, занесеного до Червоної книги України, складається картосхема поширення, а також виготовляються його фотографії (малюнки).

Форма подання відомостей в офіційному виданні Червоної книги України визначається Національною комісією з питань Червоної книги України.

Відповідні відомості про зміст Червоної книги України, стан занесених до неї видів тваринного і рослинного світу підлягають широкому оприлюдненню, в тому числі через засоби масової інформації, доведенню до відома підприємств, навчальних закладів, наукових, виховних та інших установ і організацій.

Не допускається оприлюднення відомостей про точне місце перебування (зростання) об'єктів Червоної книги України та інших відомостей про них, якщо це може призвести до погіршення умов охорони та відтворення цих об'єктів.

Кабінет Міністрів України забезпечує офіційне видання та розповсюдження Червоної книги України не рідше одного разу на 10 років.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів забезпечує оперативне доведення до відома заінтересованих державних органів, громадських організацій та громадян відомостей про зміни у переліку рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, вжиття відповідних заходів щодо збирання та узагальнення отриманої науковими та іншими установами, підприємствами, організаціями і громадянами інформації про поширення, чисельність, стан об'єктів Червоної книги України, а також про факти їх знищення, пошкодження, загибелі чи захворювання тощо.

Стаття 13. Категорії видів тваринного і рослинного світу, що заносяться до Червоної книги України

Залежно від стану та ступеня загрози зникнення видів тваринного і рослинного світу, що заносяться до Червоної книги України, вони поділяються на такі категорії:

зниклі — види, про які після неодноразових пошуків, проведених у типових місцевостях або в інших відомих та можливих місцях поширення, відсутня будь-яка інформація про наявність їх у природі чи спеціально створених умовах;

зниклі в природі — види, які зникли в природі, але збереглися у спеціально створених умовах;

зникаючі — види, які перебувають під загрозою зникнення у природних умовах і збереження яких є малоймовірним, якщо триватиме дія факторів, що негативно впливають на стан їх популяцій;

вразливі — види, які у найближчому майбутньому можуть бути віднесені до категорії зникаючих, якщо триватиме дія факторів, що негативно впливають на стан їх популяцій;

рідкісні — види, популяції яких невеликі і на даний час не належать до категорії зникаючих чи вразливих, хоча їм і загрожує небезпека;

неоцінені — види, про які відомо, що вони можуть належати до категорії зникаючих, вразливих чи рідкісних, але ще не віднесені до неї;

недостатньо відомі — види, які не можна віднести до жодної із зазначених категорій через відсутність необхідної повної і достовірної інформації.

Національною комісією з питань Червоної книги України можуть бути внесені пропозиції про встановлення й інших категорій видів тваринного і рослинного світу, що заносяться до Червоної книги України.

Стаття 14. Визначення видів тваринного і рослинного світу для занесення до Червоної книги України

Підставою для занесення видів тваринного і рослинного світу до Червоної книги України є наявність достовірних даних про чисельність популяцій та їх динаміку, поширення і зміни умов існування, що підтверджують необхідність вжиття особливих термінових заходів для їх збереження та охорони.

До Червоної книги України в першу чергу заносяться реліктові та ендемічні види, види, що знаходяться на межі ареалу, види, що мають особливу наукову цінність, а також види, поширення яких швидко зменшується внаслідок господарської діяльності людини.

Пропозиції про занесення до Червоної книги України видів тваринного або рослинного світу можуть вносити відповідні науково-дослідні установи, державні і громадські організації, окремі фахівці, вчені. Ці пропозиції мають містити наукове обґрунтування необхідності занесення виду тваринного чи рослинного світу до Червоної книги України, відомості про його поширення, заходи, необхідні для збереження та відтворення у природних чи штучно створених умовах.

Аналіз та узагальнення пропозицій щодо занесення видів тваринного і рослинного світу до Червоної книги України здійснюються Національною комісією з питань Червоної книги України.

Рішення про занесення видів тваринного і рослинного світу до Червоної книги України приймається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів за поданням Національної комісії з питань Червоної книги України.

Стаття 15. Організація ведення Червоної книги України

Ведення Червоної книги України здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

Методичне забезпечення ведення Червоної книги України здійснюється на основі використання відомостей, які містяться в кадастрах тваринного і рослинного світу, природно-заповідного фонду, літописах природи заповідників та національних природних парків, а також в інших науково-технічних інформаційних матеріалах.

Наукове забезпечення ведення Червоної книги України, підготовку пропозицій про занесення до Червоної книги України та про виключення з неї рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, організацію наукових досліджень, розроблення заходів щодо збереження і охорони таких видів та контроль за їх виконанням, координацію відповідної діяльності державних органів та громадських організацій здійснює Національна комісія з питань Червоної книги України, яка створюється Кабінетом Міністрів України.

До складу Національної комісії з питань Червоної книги України включаються провідні вчені Національної академії наук України, інших наукових установ, фахівці спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, з питань лісового і мисливського господарства та полювання, з питань рибного господарства, інших державних органів і громадських організацій.

Персональний склад Національної комісії з питань Червоної книги України та Положення про неї затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

Матеріально-технічне забезпечення діяльності Національної комісії з питань Червоної книги України здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

Стаття 16. Виключення видів тваринного і рослинного світу з Червоної книги України

Види тваринного і рослинного світу, занесені до Червоної книги України, які внаслідок вжитих природоохоронних заходів на підставі результатів наукових досліджень визнані такими, що знаходяться поза загрозою зникнення, підлягають виключенню з Червоної книги України. Пропозиції про їх виключення з Червоної книги України розглядаються в тому ж порядку, що і при занесенні видів тваринного і рослинного світу до Червоної книги України.

Стаття 17. Фінансування ведення Червоної книги України та заходів щодо збереження, охорони та відтворення видів тваринного і рослинного світу, занесених до неї

Ведення Червоної книги України фінансується за рахунок коштів Державного бюджету України.

Заходи щодо збереження, охорони та відтворення видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших коштів відповідно до статті 42 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”.

Розділ V УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

Стаття 18. Основні вимоги щодо використання об'єктів Червоної книги України

Основні вимоги щодо використання об'єктів Червоної книги України встановлюються цим Законом, законами України “Про охорону навколишнього природного середовища”, “Про тваринний світ” (2894-14), “Про рослинний світ” (591-14), “Про природно-заповідний фонд України”, іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 19. Умови спеціального використання об'єктів Червоної книги України

Спеціальне використання (добування, збирання) об'єктів Червоної книги України здійснюється у виняткових випадках лише у наукових і селекційних цілях, у тому числі для розмноження, розселення і розведення у штучно створених умовах, а також для відтворення популяцій за дозволом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів на підставі рішень Національної комісії з питань Червоної книги України, прийнятих відповідно до її повноважень.

Порядок видачі та форма дозволів на спеціальне використання (добування, збирання) об'єктів Червоної книги України визначаються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

Розділ VI ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ, ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ РІДКІСНИХ І ТАКИХ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ЗАГРОЗОЮ ЗНИКНЕННЯ, ВИДІВ ТВАРИННОГО І РОСЛИННОГО СВІТУ, ЗАНЕСЕНИХ ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

Стаття 20. Відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України

Відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, несуть особи, винні у:

погіршенні середовища перебування (зростання) видів тваринного та рослинного світу, занесених до Червоної книги України;

незаконному, в тому числі з порушенням вимог виданих дозволів, використанні об'єктів Червоної книги України або їх знищенні;

порушенні умов утримання видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, в ботанічних садах, дендрологічних та зоологічних парках, інших штучно створених умовах, що призвело до їх загибелі, каліцтва (пошкодження);

невиконанні законних вимог посадових осіб державних органів, що здійснюють управління, регулювання та контроль у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України;

вчиненні інших дій, що завдали шкоди тваринам і рослинам, види яких занесені до Червоної книги України.

За порушення законодавства у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, особи притягаються до відповідальності згідно з законом.

Шкода, завдана незаконним добуванням, знищенням або пошкодженням видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, погіршенням середовища їх перебування (зростання), відшкодовується відповідно до закону.

Розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання) та методика її розрахунку встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Розділ VII МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ, ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ РІДКІСНИХ І ТАКИХ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ЗАГРОЗОЮ ЗНИКНЕННЯ, ВИДІВ ТВАРИННОГО І РОСЛИННОГО СВІТУ, ЗАНЕСЕНИХ ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

Стаття 21. Міжнародні договори

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що містяться у цьому Законі, то застосовуються правила міжнародного договору.

Україна бере участь у міжнародному співробітництві з питань охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу.

Розділ VIII ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України протягом шести місяців з дня набрання чинності цим Законом:

підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законів у відповідність із цим Законом; привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

відповідно до компетенції забезпечити прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом;

забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

3. Визнати такою, що втратила чинність, Постанову Верховної Ради України від 29 жовтня 1992 року N 2750-ХІІ (2750-12) "Про Червону книгу України" (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., N 52, ст. 686).

Президент України Л.КУЧМА

м. Київ, 7 лютого 2002 року
N 3055-III

Додаток №8

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ПОСТАНОВА

від 29 серпня 2002 р. N 1286
Київ

Про затвердження Положення про Зелену книгу України

Відповідно до статті 31 Закону України “Про рослинний світ” Кабінет Міністрів України ПОСТАНОВЛЯЄ:

Затвердити Положення про Зелену книгу України, що додається.

Прем'єр-міністр України А.КІНАХ
Інд. 33

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 29 серпня 2002 р. N 1286

ПОЛОЖЕННЯ про Зелену книгу України

1. Зелена книга України (далі — Зелена книга) є офіційним державним документом, в якому зведено відомості про сучасний стан рідкісних, таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні.

2. Зелена книга є основою для розроблення охоронних заходів щодо збереження, відтворення та використання занесених до неї природних рослинних угруповань. Охорона цих угруповань спрямовується на збереження їх ценотичної структури, популяцій рідкісних видів рослин та умов місцезростання.

3. Визначення природних рослинних угруповань, які підлягають занесенню до Зеленої книги, здійснюється відповідно до методики, що затверджується Мінекоресурсів.

4. Охорона природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги (далі — рослинні угруповання), забезпечується шляхом:

установлення їх особливого правового статусу, врахування вимог щодо охорони цих угруповань під час розроблення нормативно-правових актів;

створення на місцевостях, де існують угруповання, біосферних заповідників, інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі транскордонних;

врахування спеціальних вимог щодо їх збереження під час розміщення продуктивних сил, вирішення питань відведення земельних ділянок, розроблення проектної та проектно-планувальної документації, проведення екологічної експертизи тощо;

проведення постійного спостереження (моніторингу) за їх станом та необхідних наукових досліджень;

запровадження особливих видів режиму збереження;

проведення відповідної еколого-просвітницької роботи та інформування громадськості про їх стан;

установлення адміністративної, цивільної та кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження угруповань та їх місць зростання;

приєднання України до відповідних природоохоронних конвенцій, укладення міжнародних угод у цій сфері.

5. Відтворення рослинних угруповань здійснюється на основі науково обґрунтованих заходів шляхом:
сприяння їх природному відновленню;
запобігання небажаним змінам та негативному антропогенному впливу;
їх формування на штучно створених об'єктах природно-заповідного фонду.

6. Організація охорони та відтворення рослинних угруповань забезпечується Мінекоресурсів та іншими центральними органами виконавчої влади, місцевими держадміністраціями, органами місцевого самоврядування відповідно до законодавства.

7. Зелена книга містить таку інформацію: біномінальна наукова назва рослинного угруповання, його синфітосозологічний індекс, клас, категорія, статус, поширення в Україні, фізико-географічні умови, біотоп, фітоценотична, аутфітосозологічна та ботаніко-географічна значущість, ценотична структура та флористичне ядро, потенціал відновлюваності, вид режиму збереження, обґрунтування необхідності здійснення охорони, біотехнічні і созотехнічні рекомендації, джерела інформації, картосхема поширення угруповання.

8. Пропозиції щодо занесення до Зеленої книги чи вилучення з неї рослинних угруповань можуть подаватися науково-дослідними установами, державними та громадськими організаціями, окремими вченими, фахівцями, що займаються охороною та використанням природних рослинних ресурсів, разом з відповідним науковим обґрунтуванням із зазначенням відомостей про ботаніко-географічне та історичне значення, рідкісність, кількість місць зростання та їх площу, рівень стабільності екологічних умов та інших показників, що свідчать про необхідність вжиття заходів для охорони певних угруповань.

9. Ведення Зеленої книги покладається на Мінекоресурсів і фінансується за рахунок державного бюджету.

10. Державний контроль за дотриманням вимог щодо охорони, відтворення та використання рослинних угруповань здійснює Мінекоресурсів.

11. Мінекоресурсів забезпечує:
офіційне видання Зеленої книги не рідше ніж один раз на 10 років та розповсюдження її примірників;
оперативне інформування заінтересованих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій та громадян про зміни, що вносяться до Зеленої книги.

Додаток №9**ЗЕМЕЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ
(витяг)****Розділ VIII ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА****Глава 37 Відповідальність за порушення земельного законодавства****Стаття 210. Недійсність угод щодо земельних ділянок**

Угоди, укладені із порушенням встановленого законом порядку купівлі-продажу, дарування, застави, обміну земельних ділянок, визнаються недійсними за рішенням суду.

Стаття 211. Відповідальність за порушення земельного законодавства

1. Громадяни та юридичні особи несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства за такі порушення:

- а) укладення угод з порушенням земельного законодавства;
- б) самовільне зайняття земельних ділянок;
- в) псування сільськогосподарських угідь та інших земель, їх забруднення хімічними та радіоактивними речовинами і стічними водами, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами;
- г) розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, що негативно впливають на стан земель;
- г) невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням;

д) порушення строків повернення тимчасово займаних земель або невиконання обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням;

е) знищення межових знаків;

є) приховування від обліку і реєстрації та перекручення даних про стан земель, розміри та кількість земельних ділянок;

ж) непроведення рекультивації порушених земель;

з) знищення або пошкодження протиерозійних і гідротехнічних споруд, захисних насаджень;

и) невиконання умов знімання, збереження і нанесення родючого шару ґрунту;

і) самовільне відхилення від проектів землеустрою;

ї) ухилення від державної реєстрації земельних ділянок та подання недостовірної інформації щодо них;

й) порушення строків розгляду заяв щодо відведення земельних ділянок.

2. Законом може бути встановлено відповідальність і за інші порушення земельного законодавства.

Стаття 212. Повернення самовільно зайнятих земельних ділянок

1. Самовільно зайняті земельні ділянки підлягають поверненню власникам землі або землекористувачам без відшкодування затрат, понесених за час незаконного користування ними.

2. Приведення земельних ділянок у придатний для використання стан, включаючи знесення будинків, будівель і споруд, здійснюється за рахунок громадян або юридичних осіб, які самовільно зайняли земельні ділянки.

3. Повернення самовільно зайнятих земельних ділянок провадиться за рішенням суду.

Додаток №10**ЗАКОН УКРАЇНИ****Про зону надзвичайної екологічної ситуації****Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ****Стаття 1. Визначення зони надзвичайної екологічної ситуації**

Зона надзвичайної екологічної ситуації — окрема місцевість України, на якій виникла надзвичайна екологічна ситуація.

Надзвичайна екологічна ситуація — надзвичайна ситуація, при якій на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави.

Негативні зміни в навколишньому природному середовищі — це втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, що обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах.

Стаття 2. Законодавство про зону надзвичайної екологічної ситуації

Законодавство про зону надзвичайної екологічної ситуації базується на Конституції України і складається із законів України "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про аварійно-рятувальні служби", "Про правовий режим надзвичайного стану", цього Закону та інших законів, а також прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів.

Стаття 3. Основні завдання Закону та сфера його дії

Основними завданнями цього Закону є:

правове регулювання відносин, що виникають під час здійснення надзвичайних заходів, спрямованих на захист життя та здоров'я людей і нормалізацію екологічного стану на території зони надзвичайної екологічної ситуації;

визначення порядку встановлення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації, його організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, у тому числі відповідного режиму використання, охорони та відтворення природних ресурсів;

встановлення порядку залучення юридичних та фізичних осіб до участі у надзвичайних заходах на території зони та відшкодування вартості виконаних ними робіт;

визначення порядку відшкодування шкоди, заподіяної юридичним та фізичним особам внаслідок виникнення надзвичайних екологічних ситуацій або проведення робіт з ліквідації їх наслідків.

Стаття 4. Основні принципи регулювання правового режиму в зоні надзвичайної екологічної ситуації

Основними принципами регулювання правового режиму в зоні надзвичайної екологічної ситуації є:

пріоритет захисту життя та здоров'я людей;

непорушність конституційних прав і свобод людини і громадянина;

комплексність заходів, спрямованих на нормалізацію екологічного стану;

забезпечення населення достовірною інформацією про стан довкілля, можливу загрозу для життя та здоров'я людей і про виконання заходів, спрямованих на нормалізацію екологічного стану; невідворотність відповідальності осіб, винних у виникненні чи ускладненні надзвичайної екологічної ситуації.

Розділ II ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ОГолоШЕННЯ ОКРЕМОЇ МІСЦЕВОСТІ ЗОНОЮ НАДЗВИЧАЙНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ, ЗМІНА МЕЖ ТЕРИТОРІЇ ЗАЗНАЧЕНОЇ ЗОНИ

Стаття 5. Підстави для оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації

Підставами для оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації є:

значне перевищення гранично допустимих норм показників якості навколишнього природного середовища, визначених законодавством;

виникнення реальної загрози життю та здоров'ю великої кількості людей або заподіяння значної матеріальної шкоди юридичним, фізичним особам чи навколишньому природному середовищу внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи чи інших факторів;

негативні зміни, що сталися в навколишньому природному середовищі на значній території і які неможливо усунути без застосування надзвичайних заходів з боку держави;

негативні зміни, що сталися в навколишньому природному середовищі, які суттєво обмежують або виключають можливість проживання населення і провадження господарської діяльності на відповідній території;

значне збільшення рівня захворюваності населення внаслідок негативних змін у навколишньому природному середовищі.

Стаття 6. Порядок оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації

Окрема місцевість України оголошується зоною надзвичайної екологічної ситуації Президентом України за пропозицією Ради національної безпеки і оборони України або за подан-

ням Кабінету Міністрів України. Указ Президента України про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації затверджується Верховною Радою України протягом двох днів з дня звернення Президента України.

Кабінет Міністрів України вносить подання про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації на підставі пропозицій центрального органу виконавчої влади, до відання якого віднесені питання екологічної безпеки, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування або за власною ініціативою.

Оголошення окремої місцевості Автономної Республіки Крим зоною надзвичайної екологічної ситуації або окремих її місцевостей може ініціювати Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

В Указі Президента України про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації зазначаються, зокрема:

обставини, що стали причиною оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації;

обґрунтування необхідності оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації;

межі території, на якій оголошується зона надзвичайної екологічної ситуації;

заходи щодо організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення життєдіяльності населення в зоні надзвичайної екологічної ситуації;

основні заходи, що запроваджуються для подолання наслідків надзвичайної екологічної ситуації;

обмеження на певні види діяльності в зоні надзвичайної екологічної ситуації;

час, з якого окрема місцевість оголошується зоною надзвичайної екологічної ситуації, і строк, на який ця територія оголошується такою зоною.

Указ Президента України про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації негайно доводиться до відома населення через засоби масової інформації та систему оповіщення цивільної оборони.

Стаття 7. Зміна меж території, на якій оголошується зона надзвичайної екологічної ситуації

Межі території, на якій оголошується зона надзвичайної екологічної ситуації, можуть бути змінені з дотриманням вимог, встановлених статтею 6 цього Закону.

Розділ III ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗОНИ НАДЗВИЧАЙНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Стаття 8. Правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації

Правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації — це особливий правовий режим, який може тимчасово запроваджуватися в окремих місцевостях у разі виникнення надзвичайних екологічних ситуацій і спрямовується для попередження людських і матеріальних втрат, відвернення загрози життю і здоров'ю громадян, а також усунення негативних наслідків надзвичайної екологічної ситуації.

Запровадження відповідного правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації передбачає виділення державою та/або органами місцевого самоврядування додаткових фінансових та інших матеріальних ресурсів, достатніх для нормалізації екологічного стану та відшкодування нанесених збитків, запровадження спеціального режиму поставок продукції для державних потреб, реалізацію комплексних та цільових програм громадських робіт.

За наявності достатніх підстав у межах зони надзвичайної екологічної ситуації може бути введено правовий режим надзвичайного стану в порядку, встановленому Законом України “Про правовий режим надзвичайного стану”.

Центральні органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України та законами України, і забезпечують додержання правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації та виконання заходів, передбачених цим Законом та актами Президента України.

Стаття 9. Зміна і дострокове припинення дії правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації

Дія правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації може бути достроково припинена Президентом України за пропозицією Ради національної безпеки і оборони України або за поданням Кабінету Міністрів України у разі усунення обставин, що стали причиною оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації, виконання заходів, які необхідно було здійснити для нормалізації екологічного стану на території зони надзвичайної екологічної ситуації.

Припинення дії правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації на території Автономної Республіки Крим або в окремих її місцевостях може ініціювати Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

Подання Кабінету Міністрів України про дострокове припинення дії правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації готуються з урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади.

З достроковим припиненням дії правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації така територія не вважається зоною надзвичайної екологічної ситуації.

Зміна правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації проводиться з дотриманням вимог, встановлених статтею 6 цього Закону.

Стаття 10. Заходи, що можуть здійснюватися в зоні надзвичайної екологічної ситуації

Запровадження правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації передбачає обов'язкове виділення коштів з державного та місцевих бюджетів, резервного фонду Кабінету Міністрів України чи інших джерел, не заборонених законом. За недостатністю цих коштів Кабінет Міністрів України подає Президенту України законопроект про зміни до Державного бюджету України, який подається до Верховної Ради України для позачергового розгляду як невідкладний. В межах видатків, передбачених місцевими бюджетами на відповідні цілі, органи місцевого самоврядування виділяють фінансові та інші матеріальні ресурси, а за необхідністю — додаткові кошти, з дотриманням вимог, встановлених статтею 67 Закону України “Про місцеве самоврядування”.

Кабінет Міністрів України або уповноважений ним центральний орган виконавчої влади, в межах виділених коштів, розміщує відповідне державне замовлення на поставки продукції для державних потреб, затверджує та реалізує загальнодержавні комплексні чи цільові програми громадських робіт.

Органи місцевого самоврядування або уповноважені ними органи в межах виділених коштів розміщують відповідні замовлення на поставки продукції для місцевих потреб, затверджують та реалізують місцеві комплексні чи цільові програми громадських робіт.

У випадку запровадження в межах зони надзвичайної екологічної ситуації правового режиму надзвичайного стану відповідно до Закону України “Про правовий режим надзвичайного стану” можуть запроваджуватися, зокрема, такі заходи:

встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду;

обмеження руху транспортних засобів та проведення їх огляду з метою необхідної їх обробки, тимчасової затримки в разі виявлення можливого небезпечного їх впливу на життя і здоров'я людей або загрози погіршення екологічної ситуації;

посилення охорони громадського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення;

встановлення обмежень чи заборони на проведення масових заходів, у тому числі у разі загострення епідеміологічної обстановки, крім заходів, заборона та проведення яких встановлюється судом;

відселення людей з місць, небезпечних для їх проживання, з обов'язковим наданням їм жилих приміщень для постійного або тимчасового проживання;

встановлення тимчасової заборони на будівництво нових і розширення діючих підприємств та інших об'єктів, діяльність яких не пов'язана з ліквідацією надзвичайної екологічної ситуації або із забезпеченням життєдіяльності населення;

встановлення карантину та здійснення інших обов'язкових санітарно-протиепідемічних заходів;

запровадження особливого порядку розподілення продуктів харчування і предметів першої необхідності серед населення;

проведення мобілізації ресурсів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, зміна режиму їх роботи та профілю виробничої діяльності в межах, необхідних для проведення аварійно-рятувальних та відновлювальних робіт;

проведення необхідних робіт по наданню допомоги тваринам у разі їх захворювання, загрози їх загибелі;

примусове відчуження об'єктів права приватної власності з обов'язковим наступним повним відшкодуванням їх вартості;

виконання комплексу робіт щодо нормалізації екологічного стану на території зони надзвичайної екологічної ситуації.

Для виконання невідкладних аварійно-рятувальних та відновлювальних робіт у зоні надзвичайної екологічної ситуації можуть у разі необхідності залучатися в установленому законом порядку на добровільній основі працездатне населення, транспортні засоби громадян за умови обов'язкового забезпечення безпеки праці. Забороняється залучати неповнолітніх, а також вагітних жінок до робіт, які можуть негативно вплинути на стан їх здоров'я.

У разі виникнення потреби в терміновому виконанні в зоні надзвичайної екологічної ситуації великих обсягів аварійно-рятувальних та відновлювальних робіт Президент України може прийняти рішення про залучення до виконання таких робіт військових частин Збройних Сил України та інших утворених відповідно до закону України військових формувань.

Стаття 11. Спостереження за станом навколишнього природного середовища в зоні надзвичайної екологічної ситуації

Для забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що сталися в зоні надзвичайної екологічної ситуації, відповідно до законодавства проводяться спеціальні спостереження за станом навколишнього природного середовища з метою:

визначення ступеня впливу небезпечних факторів, що спричинили виникнення і призвели до надзвичайної екологічної ситуації;

короткострокового і довгострокового прогнозування негативних змін навколишнього природного середовища в зоні надзвичайної екологічної ситуації, а також на прилеглих до неї територіях.

Стаття 12. Обмеження на певні види діяльності в зоні надзвичайної екологічної ситуації

Рішенням про встановлення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації, з метою здійснення заходів для нормалізації екологічного стану, можуть встановлюватися обмеження на здійснення певних видів діяльності шляхом встановлення тимчасової заборони на:

будівництво та функціонування об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку;

застосування в господарській та іншій діяльності особливо небезпечних речовин (хімічних, радіоактивних, токсичних, вибухових, окислювальних, горючих, біологічних агентів тощо), засобів захисту рослин, сукупність властивостей яких і/або особливості їх стану можуть погіршувати екологічну ситуацію в цій зоні;

функціонування санаторно-курортних закладів; провадження будь-якої іншої діяльності, що становить підвищену екологічну небезпеку для людей, рослинного, тваринного світу та інших природних об'єктів.

Стаття 13. Забезпечення громадського порядку в зоні надзвичайної екологічної ситуації

Забезпечення громадського порядку в зоні надзвичайної екологічної ситуації здійснюється силами та засобами підрозділів Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України відповідно до закону.

Розділ IV ВИЗНАННЯ ЮРИДИЧНИХ ТА ФІЗИЧНИХ ОСІБ ПОТЕРПІЛИМИ ВІД НАДЗВИЧАЙНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ЗАПОДІЯНОЇ ЇМ ШКОДИ

Стаття 14. Визнання потерпілими від надзвичайної екологічної ситуації

Потерпілими від надзвичайної екологічної ситуації відповідно до закону визнаються юридичні та фізичні особи, яким заподіяно шкоду внаслідок виникнення цієї ситуації або проведення робіт з ліквідації її наслідків.

Стаття 15. Відшкодування шкоди особам, які постраждали від надзвичайної екологічної ситуації, та оплата праці громадянам, залученим до виконання заходів з ліквідації її наслідків у зоні надзвичайної екологічної ситуації

Особам, які постраждали від надзвичайної екологічної ситуації, відшкодовується заподіяна матеріальна шкода та надається інша необхідна допомога на умовах і в порядку, встановлених законом.

Відшкодування шкоди особам, які постраждали від надзвичайної екологічної ситуації, та громадянам, залученим до виконання заходів з ліквідації її наслідків, здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, передбачених на зазначені цілі, резервного фонду Кабінету Міністрів України, а також інших, не заборонених законом, джерел.

Громадянам, залученим до виконання заходів у зоні надзвичайної екологічної ситуації, у тому числі аварійно-рятувальних робіт, у випадках, передбачених цим Законом, гарантується оплата праці відповідно до чинного законодавства.

Розділ V ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ В ЗОНІ НАДЗВИЧАЙНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Стаття 16. Відповідальність за порушення правового режиму в зоні надзвичайної екологічної ситуації

Юридичні і фізичні особи, винні в порушенні правового режиму в зоні надзвичайної екологічної ситуації, несуть відповідальність відповідно до законів.

Юридичні і фізичні особи, з вини яких юридичним та фізичним особам заподіяно шкоду, пов'язану з недотриманням вимог цього Закону, відшкодовують її згідно із законом.

Стаття 17. Міжнародне співробітництво

Україна бере участь у міжнародному співробітництві у сфері попередження надзвичайних екологічних ситуацій, ліквідації їх наслідків та надання взаємної допомоги відповідно до міжнародних договорів України та законодавства України.

Умови надання Україною допомоги іноземним державам і одержання Україною допомоги у сфері попередження надзвичайних екологічних ситуацій та ліквідації їх наслідків на прикордонних територіях визначаються міжнародними договорами України та законодавством України.

Розділ VI ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом:

подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законів України у відповідність із цим Законом;

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

Президент України Л.КУЧМА

м. Київ, 13 липня 2000 року

№ 1908-III

Додаток № 11**ЗАКОН УКРАЇНИ
Про охорону земель
(витяг)****Розділ VIII ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗА-
КОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ОХОРОНУ ЗЕМЕЛЬ****Стаття 56. Відповідальність за порушення законодав-
ства України про охорону земель**

Юридичні і фізичні особи, винні в порушенні законодавст-
ва України про охорону земель, несуть відповідальність згідно із
законом.

Застосування заходів дисциплінарної, цивільно-правової,
адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє
винних від відшкодування шкоди, заподіяної земельним ресур-
сам.

Шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства
України про охорону земель, підлягає відшкодуванню в повному
обсязі

Додаток №12**ЗАКОН УКРАЇНИ
Про відходи
(витяг)****Розділ VIII ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НИХ****Стаття 42. Правопорушення у сфері поводження з відходами**

Особи, винні в порушенні законодавства про відходи, несуть дисциплінарну, адміністративну, цивільну чи кримінальну відповідальність за:

а) порушення встановленого порядку поводження з відходами, що призвело або може призвести до забруднення навколишнього природного середовища, прямого чи опосередкованого шкідливого впливу на здоров'я людини та економічних збитків;

б) самовільне розміщення чи видалення відходів; (Пункт "б" частини першої статті 42 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3073-III від 07.03.2002)

в) порушення порядку ввезення в Україну, вивезення і транзиту через її територію відходів як вторинної сировини; (Пункт "в" частини першої статті 42 в редакції Закону N 3073-III від 07.03.2002)

г) невиконання розпоряджень і приписів органів, що здійснюють державний контроль та нагляд за операціями поводження з відходами та за місцями їх видалення;

д) приховування, перекручення або відмову від надання повної та достовірної інформації за запитом посадових осіб і громадян та їх об'єднань стосовно безпеки утворення відходів та

поводження з ними, в тому числі про їх аварійні скиди та відповідні наслідки;

е) приховування перевищення встановлених лімітів на обсяги утворення та розміщення відходів;

є) змішування чи захоронення відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія, без спеціального дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища;

ж) порушення правил ведення первинного обліку та здійснення контролю за операціями поводження з відходами;

з) порушення строків подання і порядку звітності щодо утворення, використання, знешкодження та видалення відходів;

и) невиконання вимог щодо поводження з відходами (під час їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення та захоронення), що призвело до негативних екологічних, санітарно-епідемічних наслідків або завдало матеріальної чи моральної шкоди;

і) передачу відходів з порушенням установлених правил на зберігання, оброблення або видалення підприємствам чи організаціям, що не мають відповідного дозволу на проведення цих операцій;

ї) порушення встановлених правил і режиму експлуатації установок і виробництв з оброблення та утилізації відходів, а також полігонів для зберігання чи захоронення промислових, побутових та інших відходів (сміттєзвалищ, шламосховищ, золовідвалів тощо);

й) виробництво продукції з відходів чи з їх використанням без відповідної нормативно-технічної та технологічної документації, погодженої в установленому порядку;

к) недотримання умов ввезення відходів як вторинної сировини на територію України; (Пункт "к" частини першої статті 42 в редакції Закону N 3073-III від 07.03.2002)

л) несвоєчасне внесення платежів за розміщення відходів;

м) порушення вимог безпечного перевезення небезпечних відходів. (Частину першу статті 42 доповнено пунктом "м" згідно із Законом N 3073-III від 07.03.2002)

Законами України може бути встановлено відповідальність і за інші правопорушення законодавства про відходи.

Стаття 43. Відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про відходи

Підприємства, установи, організації та громадяни України, а також іноземні юридичні і фізичні особи та особи без громадянства зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства про відходи, в порядку і розмірах, встановлених законодавством України.

Стаття 44. Вирішення спорів у сфері поводження з відходами

Спори, що виникають у сфері поводження з відходами, вирішуються судом у встановленому законодавством порядку.

Міжнародними договорами України може бути передбачений інший порядок розгляду спорів щодо транскордонного перевезення відходів.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Глобалізація і безпека розвитку : Монографія/ Ред. О.Г. Білорус. -К.: КНЕУ, 2001.
2. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: Підручник/ Ред. Л.Г. Мельник, М.К. Шапочка. -Суми: Університетська книга, 2006.
3. Мельник Л.Г. Екологічна економіка : Підручник/ Л.Г. Мельник. -2-е вид., випр. і доп.. -Суми: Університетська книга, 2003.
4. Україна в світовому економічному просторі : Матеріали Другого конгресу Міжнар. укр. екон. асоц./ Ред. М.С. Герасимчук, Ю. Чучман. -К., 1996.
5. Юрченко Л.І. Технології в системі економічних і соціально-екологічних змін: Навч. посіб. для студ. вузів/ Л.І. Юрченко . -К.: Професіонал, 2004.
6. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : Підручник/ Ред. Л.Г. Мельник, М.К. Шапочка. - Суми: Університетська книга, 2006.
7. Борщук Є.М. Екологічні основи економіки : Навч. посіб. для студ. екон. спец./ Є.М. Борщук, В.С. Загорський. -Л.: Інтеллект-Захід, 2005.
8. Экономические основы экологии : Учебник/ Сост. В.В. Глухов, Т.В. Лисочкина, Т.П. Некрасов. -СПб.: СпецЛит, 1995.
9. Синякевич, Ігор Екологізація торгівлі: погляд крізь призму екологічної політики / І. Синякевич, В. Ковалишин // Регіональна економіка. - 2005. - № 2. - С.172-177.
10. Синякевич І. Основні постулати екологічної економіки як теоретична основа екологічної політики/ І. Синякевич // Економіка України. - 2006. - № 7. - С. 49-54.
11. Черчик Л. Концепція соціоекологоорієнтованого ринку рекреаційних ресурсів / Л. Черчик // Регіональна економіка. - 2005. - № 2. - С.265-270.
12. Пила В. Методологічний внесок у формування національної стратегії сталого розвитку продуктивних сил регіонів/ В. Пила // Економіка України. - 2003. - № 11. - С.91-92.
13. Дорогунцов С. Екологічні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України/ С. Дорогунцов // Економіка України. - 2002. - № 10. - С. 65-70
14. Кузьменко М.І Екологія виставляє рахунок. - К.: Вид." Знання" України, 1991.- 32 с.
15. Бадяева В.В., Егорова Ю.А., Казаков С.В. Охрана окружающей среды при эксплуатации АЭС.-М.: Энергоатомиздат. - 1990.- 224 с., ил.
16. Проблемы Чернобыля Научно-технический сборник. Вип. 2.- Міжгалузевий науково-технічний центр "Укриття" НАН України, 1998.-146 с.
17. Рихтер Л.А., Тупов В.Б. Охрана окружающей среды от шума тепловых электростанций. -М.: Изд-во МЭИ, 1990.- 96с., ил.
18. Внуков А.К. Защита атмосферы от выбросов энергообъектов:Справ. М.: Энергоатомиздат, 1992. – 176 с.
19. Борщов Д.Я., Воликов А.Н. Защита окружающей среды при эксплуатации котлов малой мощности. М.:Стройиздат, 1987. – 156 с.
20. Демин В.Ф., Крылов Д.А. Экологические следствия "Газовой паузы" в электроэнергетике России. - Энергия.Экономика.Техника.Экология.- 2005 -№ 6. -С.2-9
21. Дмитрієв Г. Чи шкодить вітроенергетика екології? // Зелена енергетика - 2005.- № 2. - 20-23 с.

22. Кобилянський Є., Семенко А., Кобилянський А. Криза енергетична і криза екологічна. // Зелена енергетика. - 2005. - № 2. - С. 6-7.
23. Дмитренко І. А. Екологічне право України: Підручник. - 2-е вид., пере-робл. та допов. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — 341 с.
24. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб.— К.: Знання-Прес, 2002. — 312 с.
25. Малишко М. І. Основи екологічного права України: Навч. посібник. — К.: МАУП, 1999. - 146 с.
26. Тищенко Г.В. Екологічне право: навчальний посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. — К.: Юмана, 2001. — 241 с.
27. Адміністративне право України (Підручник для юридичних ВУЗів і фак) Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук та ін.; За ред. Ю П Битяка. - Харків:, Право, 2000. - 516 с.
28. Тіньков С. О. Науково-практичний коментар до Господарського кодексу України: Від 16 січня 2003 р.— К.: Видавництво А.С.К., 2004. — 316 с.
29. Юрченко Л.І. Технології в системі економічних та соціально-екологічних змін. Навчальний посібник для студентів вузів. К., 2003.